

ІНСТИТУТ
педагогічної освіти
і освіти дорослих
імені Івана Зязюна
НАПН України

*Збірник матеріалів
до 85-річчя з дня народження
Івана Зязюна*

**ФУНДАТОР
«ПЕДАГОГІКИ ДОБРА»
І ДОБРОТВОРЕННЯ
В ПЕДАГОГІЦІ**

Київ – 2023

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА

ФУНДАТОР
«ПЕДАГОГІКИ ДОБРА»
І ДОБРОТВОРЕННЯ
В ПЕДАГОГІЦІ

*Збірник матеріалів
до 85-річчя з дня народження Івана Зязюна*

Київ
ТОВ «Юрка Любченка»
2023

УДК 378(477)(091):929Зюз](082)
Ф94

*Затверджено вченою радою Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України
(протокол № 3 від 27 лютого 2023 р.)*

Рецензенти:

Артюшина М. В., доктор педагогічних наук, професор

Хомич Л. О., доктор педагогічних наук, професор

Фундатор «педагогіки добра» і добротворення
Ф94 **в педагогіці:** збірник матеріалів до 85-річчя з дня
народження Івана Зязюна / Київ: Вид-во ТОВ «Юрка
Любченка», 2023. – 152 с.

ISBN 978-617-7221-92-9

У збірнику представлено матеріали в авторській редакції відомих українських учених, представників наукової школи академіка, їх спогади про історію становлення Інституту під керівництвом І. Зязюна, його націєтворчу позицію, любов до педагогіки, до справи, якій він присвятив своє життя. Висвітлено розвиток його ідей у сучасних гуманітарних науках.

Для науковців, педагогів, аспірантів і магістрів та всіх, хто цікавиться питаннями розвитку педагогічної освіти.

УДК 378(477)(091):929Зюз](082)

ISBN 978-617-7221-92-9

© Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана
Зязюна НАПН України, 2023

ЗМІСТ

Передмова	6
Авшенюк Н. М.	
Національні особливості педагогічної інтернатури у зарубіжних країнах	11
Білоус О. І.	
Креативність – якісна характеристика сформованості soft skills вчителя НУШ	17
Василенко О. В.	
Педагогічна майстерність у професійній діяльності вчителя	22
Вовк М. П.	
Педагогічна освіта в Україні: тенденції і виклики	27
Волярська О. С.	
Медична грамотність і психічне здоров'я дорослого населення	33
Герасимова І. Г.	
Гуманізація і ще раз гуманізація	37
Іванюк І. В.	
Дослідження уявлення педагогічних працівників і учнів вразливих верств населення щодо створення безпечного освітнього середовища	42
Козубцов І. М.	
Роль Івана Зязюна як фундатора педагогічної майстерності в становленні психології та педагогіки вищої військової школи України ..	50
Коновець С. В.	
Прекрасна людина, мудрий учитель, філософ і вчений	59

Кучерявий О. Г.

Аксіологічне багатство філософсько-педагогічної спадщини І. А. Зязюна у вимірі потреб переведення педагогічної освіти на рейки війни 63

Лавріненко О. А.

Творчі пошуки допрофесійної підготовки майбутніх учителів у спадщині Івана Зязюна (1938–2014 рр.) 69

Маринченко Є. О., Федорченко М. С.

Впровадження сучасних технологій у сільськогосподарське виробництво під час підготовки майбутніх фахівців 78

Огієнко О. І.

Сучасні підходи до формування педагогічної майстерності викладача вищої школи 82

Петренко Л. М.

Професійна підготовка майбутнього викладача педагогічного вищого закладу освіти у руслі світоглядних ідей Івана Зязюна 87

Піддячий В. М.

Єдність естетичного та етичного у навчанні, вихованні та розвитку особистості 91

Піддячий М. І.

Рівні продуктивності та взаємодії з академіком Іваном Андрійовичем Зязюном 99

Постригач Н. О.

Гуманістичні орієнтири добротворення академіка Івана Зязюна у вимірах педагогіки миру 105

Пуховська Л. П.

Світ мудрих думок і добротворення педагогіки Івана Андрійовича Зязюна 113

Радомський І. П.	
Проблематика технологізації освіти в наукових доробках Івана Зязюна	118
Романовський О. Г., Пономарьов О. С.	
Лідерство і педагогіка добра	122
Самусь Т. В.	
Енергозберігаюча та екологічна складова професійної підготовки педагога професійного навчання	127
Сліпчишин А. В.	
Погляди Івана Зязюна на підготовку сучасного педагога	133
Соломаха С. О., Грищенко Ю. В.	
Філософсько-педагогічні погляди академіка Івана Зязюна у науковій школі Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України	139
Хомич Л. О.	
Іван Зязюн про професійну підготовку вчителя	143

ПЕРЕДМОВА

«Немає педагогіки без педагога»

І. А. Зязюн

Шановні освітяни, науковці, читачі! Ви тримаєте в руках видання, приурочене 85-й річниці з Дня народження академіка Івана Андрійовича Зязюна (1938–2014 рр.) – естета й гуманіста, людини неординарної, наділеної безліччю чеснот, чиє життя пройшло через душі сотень тисяч освітян, науковців, студентів. Давши дороговкази в учительській професії, вивівши на обрії наукових звершень безліч сподвижників «Краси педагогічної дії», І. Зязюн гідно втілював ідеї педагогічної майстерності – домінанти педагогічної дії, вищого рівня професіоналізму вчителя, які впродовж багатьох століть плекали провідні вчені, наукові колективи вищих і середніх освітніх закладів України.

Беззаперечним є той факт, що фундатором і натхненником підготовки вчителя-майстра став саме І. Зязюн – людина творча, талановита, оригінальна, який упродовж 1975–1990 рр. обіймав посаду ректора Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка. Дослідники філософсько-педагогічної творчості І. Зязюна справедливо звернули увагу на особливу духовну ауру інституту, бо ж саме тут навчалися колись А. Макаренко і В. Сухомлинський, працювали В. Верховинець і Г. Ващенко.

Ведучи мову про нелегкий, але знаменний період творчої діяльності на посаді ректора Полтавського педвузу, І. Зязюн згадував: «Казковими мені видаються зараз надто напружені, нелегкі для мене роки роботи в Полтаві. Цій казковості я завдячую прекрасному

колективу викладачів і студентів педагогічного вузу... Внутрішньо – педагогічний досвід і здатності наукового й психологічного саморозвитку, який я перейняв у наших викладачів, професорів, доцентів та глибоко його опанував. Вони мені стали Педагогічною нагодою на відповідальній посаді в Інституті передавати студентам вагомі наукові і культурно-духовні історичні набутки відомого у світі навчального закладу».

З 1993 по 2014 рр. І. Зязюн працював на посаді директора Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України, а пізніше – директора Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. Вчений зумів організувати неповторний колектив науковців, які до цього часу пам'ятають неперевершені лекції І. А. Зязюна на методологічних семінарах із проблем педагогічної майстерності, психопедагогіки, етики та естетики, що стали на багато років дороговказом для поступу осмислення теорії та методик професійної освіти, загальної педагогіки та історії педагогіки. На одному із таких майстер-класів, із притаманною вченому довершеністю впливу на інтелект, волю й почуття вихованців та колег учений наголошував: «Як тут не згадати євангельську метафору про «наріжний камінь, відторгнутий будівельником», маючи на увазі будівничих нашої державності і культури! У розпалі азарту творення і діяльнісного самоствердження керівникам різного рангу іноді не вистачає сил та умінь згадати про своїх співвітчизників у їхньому найголовнішому – ціннісному! – вимірі! Будь-яка управлінська дія з необхідністю спирається на внутрішню саморегуляцію керованого суб'єкта та творчу самоактивність підпорядкованого. Про це добре знають талановиті менеджери і вдалі підприємці, але про це не бажають знати ідеологи та чиновники державного будівництва. Таке невігластво дорого обходиться всім без винятку громадянам».

І. Зязюн став основоположником і творчим натхненником «Педагогіки добра» в теорії і практиці педагогічної освіти. Це й не випадково, бо у педагогічній науці в останні десятиліття з'явилася досить велика кількість дефініцій у сполученні з визначенням «Педагогіка» – «Педагогіка дії», «Педагогіка культури», «Педагогіка особистості», «Педагогіка співробітництва», «Педагогіка толерантності» тощо. Однак «Педагогіка добра» – поняття, що акумулює в собі глибинні основи не лише вчительської професії, а й людського буття – залишається не обґрунтованим і не введеним до наукового обігу. Лише І. Зязюн, обстоюючи категорію Добра у своїй творчості, відзначав: «Мій народе, моя Україно! Жодне із творінь людських на ваших теренах не посміє життям своїм Вас зрадити чи Вас проігнорувати, бо народжені вони для єдиного: Вас віншувати. Як батька-матір, як рід свій великий, як рідну Землю, як свою єдину Батьківщину!»

У сутність поняття «Педагогіка добра» вчений вкладав величний та неосяжний образ Учителя – майстра педагогічної і виховної справи: «Одна з основних соціокультурних функцій педагога – підтримка становлення людини як суб'єкта своєї життєдіяльності. Навчаючи дитину керувати собою, розуміти рішення, виконувати задумане, учитель формує у неї досвід бути особистістю, створює середовище з високими моральними цінностями, орієнтація на благо іншого за золотим правилом етики (стався до іншого так, як би ти хотів, щоб інший ставився до тебе) набуває для дитини особистісного смислу. Тут реалізується важливіший психологічний закон, згідно з яким ментальність може народжуватися лише іншою ментальністю.

Не вина тих, хто не вміють це робити або не хочуть, то їх велика біда і особиста трагедія – не навчені, не

виховані, не облагороджені великою метою Добра і Любові, Істини і Краси.

Ці життєдайні начала і кінцеві результати людського життя перебувають у руках Учителя. ...І лише Ви, Вчителю, залишаєтесь вічно сповідуваною і вічно живою Цінністю, непідвладною Часу і меркантильним дріб'язковостям миттєвості».

Із неперевершеним, лише йому притаманним талантом філософа й мудреця, І. Зязюн зумів довести сутнісні ознаки «Педагогіки добра», олюдненої та опочуттєвленої педагогіки, в якій чільне місце відводиться не лише суб'єктам учіння й виховання – вчителів та учням, а й найвеличнійшому земному творінню – Людині: «Чим більше б я (як і кожна людина) зустрів талановитих педагогів-добротворців, тим досконалішим і гуманнішим був би мій (як і кожної людини за таких параметрів) досвід взаємодії із людським середовищем і особливо з моїми учнями й колегами-професіоналами (якщо обрав педагогічну професію). Але я завжди відчував і переживав помічений мною парадокс Ісуса Христа: «Чим більше добротворення людям, тим більше гвіздків у моє тіло й мою душу».

Сьогодні колектив Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України гідно втілює в життя невмирущі ідеї видатного українця, вченого, філософа, педагога, першого в новітній історії України Міністра народної освіти, фундатора й натхненника педагогічної майстерності, «Педагогіки добра». На пошану своєму вчителю й соратнику у с. Пашківка Талалаївської ТГ Ніжинського району Чернігівської області у 2016 р. відкритий музей-садиба академіка І.А. Зязюна, що діє при Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова. Створенням експозиції, наповненням фондів, проведенням масових культурно-освітніх заходів

у музеї опікуються наукові співробітники Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. А в самому Інституті у 2019 р. за ініціативи директора – члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Лариси Лук'янової та за підтримки директора Міжрегіонального центру професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців м. Кривий Ріг Дніпропетровської області Володимира Балакіна на фасаді будівлі Інституту встановлено меморіальну дошку та відкрито унікальну кімнату-музей академіка І. Зязюна, де представлені видання із книжкового фонду вченого, експонуються його особисті речі, відтворена атмосфера неповторного добротворення, що панує й донині в стінах структурного підрозділу НАПН України. Наукові співробітники відділу теорії і практики педагогічної освіти, в якому довгий час працював над виконанням тем НДР І. Зязюн (відділ очолювали свого часу Микола Солдатенко (1940–2022 рр.), Олександр Лавріненко, Лейла Султанова, а нині – Лариса Петренко) здійснюють величезну роботу з упорядкування науково-філософської спадщини вченого, організовують і проводять конференції, круглі столи, семінари, присвячені пам'яті видатного українського мислителя і вченого. Спадщина І. Зязюна є багатогранною й потребує детального вивчення, осмислення, творчого використання в сучасних реаліях реформування освітньої галузі. Науковий доробок І. Зязюна, який визначив сутність педагогічної майстерності як системи професійних компетентностей вчителя, є надбанням для багатьох поколінь учених, теоретиків і практиків освітньої науки не лише України, а й цілого світу.

*Колектив наукових співробітників відділу теорії
і практики педагогічної освіти*

Авценюк Н.М.

доктор педагогічних наук, професор,
*Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
м. Київ, Україна*

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ІНТЕРНАТУРИ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

За останні роки помітно посилився міжнародний інтерес до ініціатив освітньої політики, котрі сприяють підвищенню якості професійної підготовки та діяльності вчителів. Зростає кількість доказів того, що найважливішим чинником успішності учнів у школі є професіоналізм учителів. Вивчення досвіду країн, що досягли високих показників якості освіти за рахунок розвитку потенціалу педагогічних працівників, є важливим для України, оскільки рейтинг нашої країни в міжнародних дослідженнях якості освіти, зокрема TIMSS (2007, 2011), PISA (2018), красномовно свідчить про наявні проблеми в системі підготовки і професійного розвитку вчителів. Так, відповідно до Національного звіту, за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018, лише 74,1 % українських 15-річних підлітків досягли базового рівня сформованості читацької грамотності; 64,0 % – математичної та 73,6 % – природничо-наукової, що нижче за середні показники по країнах ОЕСР у всіх трьох галузях [1].

У національних документах щодо забезпечення якості педагогічної освіти зарубіжних країн розрізняють вимоги для отримання освітньої кваліфікації вчителя та вимоги для отримання сертифікату для

незалежного викладання. У деяких країнах отримання університетського диплому про вищу освіту автоматично призводить до отримання ліцензії і права працювати вчителем у школі. В інших країнах національні або державні органи влади можуть вимагати від випускників програм педагогічної освіти додаткових доказів їхньої кваліфікації, таких як: проходження тестування на знання предмета навчання, захисту дипломної роботи або успішного завершення педагогічної інтернатури в школах.

Вступ до професії або педагогічна інтернатура є, мабуть, одним з найбільш важливих моментів у прийнятті рішень щодо забезпечення якості підготовки вчителів. Різні терміни (сертифікація, реєстрація, ліцензування) використовуються для позначення підтвердження того, що випускник освітньої педагогічної програми досяг рівня знань та професійної майстерності, необхідних для отримання повного доступу до професії.

У минулому здобуття кваліфікації вчителя в університеті часто автоматично призводило до отримання сертифікації від агентства з професійних стандартів та права працювати в школі. Традиційно в багатьох країнах вважалося, що закінчення програми підготовки вчителів саме по собі є гарантією того, що вчитель є компетентним для практичної діяльності. Останніми роками ця впевненість зазнала змін, особливо в країнах, які дерегулювали свої системи педагогічної освіти протягом 90-х років ХХ ст. Як наслідок, з'явилася тенденція до відокремлення рішення про випуск (кваліфікацію), що є відповідальністю університетів, від рішення про надання повного доступу до професії (сертифікації). Відповідальність за останнє все частіше покладається на державні органи або статутні ради з професійних стандартів. Прикладами можуть слугувати Центр професійного розвитку вчителів

у Грузії, Агентство з навчання та розвитку в Англії, Рада вчителів Таїланду.

Проведене дослідження засвідчило, що політика та практика ліцензування молодих учителів відрізняється. У деяких країнах будь-який студент, який задовольнив випускні вимоги закладу вищої освіти (ЗВО), вважається готовим до повноцінного вступу до педагогічної професії, як зрештою і в Україні. Жодного іншого оцінювання їхньої готовності до викладання та права претендувати на вчительські посади в школах не проводиться. В інших країнах передбачено кілька етапів, зокрема зовнішні кваліфікаційні іспити, педагогічну інтернатуру в школі, а також оцінювання результатів практичної роботи.

Експерти виокремлюють три великі групи країн, з огляду на застосування ними політик і практичних підходів до ліцензування вчителів та організації педагогічної інтернатури, а саме:

1. Країни, де закінчення педагогічного ЗВО є достатнім для отримання доступу до професії вчителя та права викладати в школах (Польща, Норвегія, Швейцарія, Угорщина).

2. Країни, де доступ до професії вчителя залежить від проходження додаткових тестів, встановлених зовнішніми сертифікаційними агенціями (Іспанія, Канада, Філіппіни).

3. Країни, де сертифікація та/або доступ до професії залежить від проходження додаткових тестів професійних знань та формальних оцінок результатів роботи протягом випробувального терміну (Тайланд, США, Китай, Німеччина) [2].

Розглянемо підходи країн-представників трьох визначених груп.

Польща є типовим представником *першої групи*. Випускники з необхідною освітньою кваліфікацією вважаються компетентними для викладання та робо-

ти за фахом. Вони не зобов'язані складати зовнішні іспити або проходити оцінювання для вступу до професії або ліцензування після закінчення навчання. Майбутні вчителі в Норвегії, які закінчили акредитовану програму підготовки вчителів, також не повинні складати жодних подальших національних тестів або проходити педагогічну інтернатуру у школі для того, щоб отримати повну реєстрацію на вступ до педагогічної професії. У Швейцарії сертифікати та дипломи вчителів, отриманні після завершення ЗВО, зараховуються як кваліфікація для вступу до педагогічної професії. Додаткових вимог не існує, хоча майбутні вчителі проводять тривалий період практичної підготовки у школах наприкінці навчання за програмами педагогічної освіти, і їхня діяльність там підлягає оцінюванню.

З метою забезпечення якості новопризначених учителів *країни другої групи*, як правило, вимагають, щоб випускники ЗВО склали зовнішній вступний кваліфікаційний тест на додаток до отримання університетського диплому про вищу педагогічну освіту. Відповідальним органом, як правило, є урядова інституція загальнонаціонального рівня. Важко надати узагальнену інформацію щодо Канади, але в таких провінціях, як Онтаріо та Британська Колумбія, існують статутні агентства професійних стандартів (наприклад, Коледж вчителів Онтаріо), які здійснюють ліцензування і реєстрацію випускників акредитованих університетів. Всі місцеві органи працевлаштування та інші провінції Канади визнають таке ліцензування. У провінції Онтаріо для отримання реєстрації випускники ЗВО повинні пройти педагогічну інтернатуру, яка передбачає 194 дні успішного викладання. Натомість особливістю *Філіппін* є те, що випускники ЗВО зобов'язані складати ліцензійний іспит для вчителів, який розробляється і проводиться

Радою вчителів Комісії з професійного регулювання. Рада складає графік проведення іспитів, обирає екзаменаційні центри/майданчики та забезпечує проведення іспитів.

Країни третьої групи, як правило, вимагають від випускників не лише складання зовнішніх вступних випробувань, на додаток до отримання університетського диплому про вищу педагогічну освіту, але й представлення доказів того, що вони можуть відповідати низці стандартів ефективності. Остання вимога може оцінюватися в школах після закінчення педагогічної інтернатури та/або під час її проходження. До прикладу, у США кожен штат відповідає за визначення ліцензійних вимог та видачу ліцензій на вчительську діяльність. У формулюванні таких вимог беруть участь законодавчий орган штату, агентство штату з питань освіти, рада з питань професійних стандартів. Нині у більш ніж 40 штатах існують ради з професійних стандартів, які беруть участь у розробленні вимог до ліцензування вчителів, затвердження стандартів викладання, встановлення вимог щодо курсових робіт і педагогічної практики студентів, визначення необхідності створення або затвердження ліцензійних тестів. У більшості штатів застосовуються багатоступеневі системи ліцензування, у яких кандидати повинні відповідати додатковим вимогам після отримання первинної ліцензії і вступу до викладацької діяльності. Такі додаткові вимоги передбачають проходження державної атестації (17 штатів) або місцевої регіональної атестації (15 штатів), виконання мінімальної кількості семестрових годин курсової роботи (12 штатів) або здобуття ступеня магістра (12 штатів).

Здійснене дослідження засвідчило, що найвимогливіші підходи для забезпечення якості підготовки вчителів до вступу до педагогічної професії демон-

струють Китай, Німеччина та деякі штати США. У цих країнах існують незалежні від університетів агентства, які вимагають формального оцінювання успішності вчителів (на додаток до складання іспитів) перед отриманням посади в школі, або доступу до державної служби (як у Німеччині), або ліцензування (як у США). Дослідження також продемонструвало зростаючу тенденцію до чіткого розмежування країнами вимог до завершення навчання та офіційного допуску до професії (тобто отримання ліцензії). Частково ця тенденція є визнанням того, що важко зробити точний прогноз щодо потенціалу вчителя, поки він не пройде педагогічну інтернатуру в школі протягом певного періоду часу і не відчує на собі відповідальність за виконання обов'язків учителя. Ця тенденція призводить до зростання інтересу до ефективних програм наставництва та введення в професію, а також до більш достовірних способів оцінювання роботи вчителів відповідно до професійних стандартів. У деяких країнах заклади, що відповідають за організацію педагогічної інтернатури або сертифікацію, по суті, є національними урядовими інституціями (наприклад Сінгапур, Велика Британія). У США сертифікація, або ліцензування, є обов'язком уряду штату, але ця функція все частіше делегується відповідному професійному органу на рівні штату, наприклад, Каліфорнійській раді з питань сертифікації вчителів. Подібна тенденція спостерігається в Австралії та Новій Зеландії, які створили незалежні агентства професійних стандартів. Однак ці організації підзвітні безпосередньо Міністерствам освіти відповідних країн.

Література

1. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / кол.

авт. : М. Мазорчук (осн. автор), Т. Вакуленко, В. Терещенко, Г. Бичко, К. Шумова, С. Раков, В. Горох та ін. Український центр оцінювання якості освіти: Київ, 2019. 439 с.

2. Ingvarson L., Schwille J., Tatto M. T., Rowley G., Peck R., and Senk S.L. An Analysis of Teacher Education Context, Structure, and Quality-Assurance Arrangements in TEDS-M Countries. International Association for the Evaluation of Educational Achievement: Amsterdam, 2013. 254 с.

Білоус О.І.

аспірантка

*Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
м. Київ, Україна*

КРЕАТИВНІСТЬ – ЯКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА СФОРМОВАНOSTI SOFT SKILLS ВЧИТЕЛЯ НУШ

Сучасна освітня політика зорієнтована на виховання інноваційної, креативної особистості, діяльність якої буде ефективною в просторі інфозмін. Тож наставником для дитини має стати сучасний педагог, для якого креативність є невід’ємною рисою профіогенезу.

Оксана Петрівна Рудницька зазначала, що «сучасний етап людської цивілізації посилює вимоги до наукової компетентності фахівців з вищою освітою. Вони повинні вміти творчо мислити, самостійно поповнювати свої знання, орієнтуватися у бурхливо-му потоці наукової інформації». [5, с. 27]

Існує безліч підходів до визначення природи креативності. Незважаючи на різні погляди, у більшості визначень креативність пов'язано з винайденням чогось нового для особистості або суспільства. Креативність належить до якостей особистості, а творчість – до процесу, у якому виявляється креативність. [4]

У Психологічному словнику[9] креативність пояснюється з точки зору творчої продуктивності, як «здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації».

У своїй концепції креативності Дж. Гілфорд визначив такі параметри:

- здатність до виявлення і постановки проблеми;
- здатність до генерування великої кількості ідей;
- гнучкість – здатність продукувати різноманітні ідеї;
- оригінальність – здатність відповідати на подразники нестандартно;
- здатність удосконалити об'єкт, доповнюючи деталі;
- здатність вирішувати проблеми, тобто здатність до аналізу і синтезу. [6]

Сучасними психолого-педагогічними дослідженнями встановлено, що вчительська творчість – це складне і водночас комплексне явище, зумовлене діалектичною єдністю соціально-педагогічних та психолого-фізіологічних передумов. Саме творчість є умовою становлення, самопізнання і розвитку особистості вчителя, якій має бути властивий ансамбль різноманітних здібностей: інтелектуальних, художньо-естетичних та ін.

І. А. Зязюн у своїх наукових працях наголошував, що творчість є важливим фактором підвищення педагогічної майстерності. Підкреслював, що «вчи-

тель у суспільстві покликаний виконувати масштабні завдання. Воно (суспільство) зацікавлене не тільки у збільшенні чисельності освічених людей, а й у високій їх кваліфікації, громадянській самосвідомості, вмінні самостійно, творчо мислити». [1, с. 117]

О. Г. Кучерявий вважає, що «найвищих результатів у професійній діяльності досягають креативні особистості, серед сутнісних характеристик яких провідними називають такі: незалежність думки; усвідомленість високого ступеня власної автономності; оригінальність і нестандартність мислення; схильність до ризику; здатність до самоініціації; самодисциплінованість; прагнення виконувати завдання найкраще; пристрась до своєї роботи; відвертість і чутливість; здатність до поєднання енергійності та відпочинку, суворості та наївності, бунтарського духу й консерватизму». [3, с. 52]

На Всесвітньому економічному форумі було представлено прогноз навичок, які будуть затребуваними у 2025 році, а саме: аналітичне мислення та інноваційність; активне навчання та стратегії навчання; комплексне розв'язання проблем; критичне мислення та аналіз; креативність, оригінальність та ініціативність; лідерство та соціальна включеність (впливовість); технології: використання, моніторинг і контроль; технології: розробка і програмування; життєздатність, стресостійкість і гнучкість; обґрунтування, розв'язання проблем і формування ідей [5].

З усіх вище перерахованих навичок доцільно виділити креативність як якісну характеристику сформованості soft skills вчителя Нової української школи.

У довідникових джерелах зазначено, що соціально-комунікативні навички («м'які» навички, навички XXI століття, життєві навички, «гнучкі» навички від англ. soft skills) – комплекс неспеціалізованих, над-

професійних навичок, які відповідають за успішну участь у робочому процесі, високу продуктивність і, на відміну від спеціалізованих навичок, не пов'язані з конкретною сферою [7, с.236]. До комплексу м'яких навичок включено креативність, вміння переконувати, співпраця, стресостійкість, здатність адаптуватися, емоційний інтелект.

У Концепції НУШ підкреслено, що потужну державу і конкурентну економіку забезпечить згуртована спільнота творчих людей.[2] Тому креативність має бути однією з провідних якостей особистості сучасного вчителя. Адже школа майбутнього передбачає продуктивно-перетворюючу діяльність педагогів на основі принципово нових ідей, підходів і технологій. Тільки креативний вчитель може створити навколо дітей гуманне середовище і передбачити не лише ближню, а й далеку перспективу педагогічного процесу. Креатив – вимога сучасності.

Серед креативних якостей вчителя НУШ доцільно виділити:

здатність бути творчим; здатність вирішувати проблемні завдання; гнучкість і критичність мислення; самобутність і впевненість; здатність ставити і вирішувати нестандартні завдання; вміння переносити досвід, передбачати; позитивне мислення; професійну інтуїцію; асоціативність, уяву, відчуття новизни; емпатію; вміння долати стереотипи [4]

Використання та продукування креативних практик у професійному розвитку педагога в умовах Нової української школи сприятимуть формуванню в сучасного, мобільного освітянина навичок вирішення різного роду кризових, проблемних ситуацій, нестандартного, креативного прийняття рішень [4]

Література

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. Київ: МАУП, 2000. 312 с.
2. Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.im/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
3. Кучерявий О. Г. Кар'єрне зростання: особистісний вимір: монографія/ О. Г. Кучерявий. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 224 с.
4. Ілляхова М. Креативні практики у професійному розвитку педагогічних працівників в умовах НУШ. URL: <https://osvita.ua.com>2020/06>
5. Навички ХХІ століття та умови їх формування і розвитку для молоді URL: <https://dismp.gov.ua/navychky-khkhi-stolittia-ta-umovy-ikh-formuvannia-i-rozvytku-dlia-molodi/>
6. Нікітіна Н. П., Маляр О. Ю. Креативність і творчість: загальне і особливе. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2016. № 2(71). URL: <https://oaji.net/articles/2016/690-1477298669.pdf>
7. Психологічний словник / Авт. уклад.: В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; за ред. Н. А. Побірченко. Київ: Наук. світ, 2007. 274 с.
8. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.
9. Шапар Б. В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

Василенко О. В.

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри правничої лінгвістики
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Специфіка педагогічного процесу в школі обумовлена перш за все розширеним спілкуванням, яке для педагога стає професійною необхідністю. За допомогою спілкування здійснюється взаємовплив двох рівноправних суб'єктів навчання – вчителя та учня. Якщо під час спілкування переважають позитивні естетичні почуття як показник людяності, гуманності, творчості, весь процес відбувається більш ефективно. У цьому аспекті педагогічна професія наближається до мистецтва, яке завжди є об'єднанням таланту й майстерності. Майстерність, як правило, акумулює в собі кращі традиції та досвід багатьох поколінь, розвиває й узагальнює природні задатки і учня, і вчителя, дає їм необхідні знання та навички, а також розвиває талант.

Педагогічна майстерність ґрунтується на високому професійному рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Її також розглядають як прояв власного «Я» у професії, як самореалізацію особистості вчителя у педагогічній діяльності, тому визначають як вищу творчу активність, що передбачає доцільне використання методів і засобів педагогічного взаємовпливу в кожній ситуації навчання і виховання [1]. На думку видатного українського вченого І. А. Зязюна, педагогічна майстерність – це найвищий рівень професійної діяльності викладача,

майстерність педагога утверджується через творчість і втілюється в ній. До елементів педагогічної майстерності, за І. А. Зязюном, відносяться:

1. Гуманістична спрямованість діяльності педагога, яка впливає на особистість іншої людини, передбачає втілення моральних норм поведінки і відносин, вона утверджується словом і ділом між педагогом і учнем, передбачає гуманістичний прояв ціннісного ставлення до педагогічної діяльності, її мети, змісту, засобів, суб'єктів.

2. Професійна компетентність, професіоналізм – передбачають наявність професійних знань (суспільних, психолого-педагогічних, предметних, прикладних умінь та навичок), методики викладання, знання педагогіки і психології. Особливостями професійних знань є їх комплексність (необхідність вміння синтезувати матеріал, аналізувати педагогічні ситуації, підбирати способи взаємодії), натхненність (висловлення власної думки, розуміння проблеми, своїх міркувань, вміння передавати свої знання учням). Для активного співробітництва з учнями вчителю необхідна мобілізація інтелекту, волі, моральних зусиль, організаторського таланту і вмиле оперування засобами формування моральних, інтелектуальних і духовних якостей і принципів у учнів.

3. Педагогічні здібності є найбільш цінними та необхідними для вчителя в його роботі з учнями. Провідною здатністю, що об'єднує всі інші, є толерантність, чутливість до людини, до особистості, яка формується. З цією здатністю тісно взаємодіють комунікативність (потреба в спілкуванні, здатність легко налагоджувати контакти, викликати позитивні емоції у співрозмовника й відчувати задоволення від спілкування); перцептивні здібності (професійна проникливість, пильність, інтуїція, здатність сприймати і розуміти іншу людину, її психологічний стан

за зовнішніми ознаками); динамізм особистості (здатність активно впливати на іншу особистість); емоційна стабільність (володіння собою, самоконтроль, саморегуляція); оптимістичне прогнозування (передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній); креативність (здатність до творчості, генерування нових ідей, відхід від традиційних схем, оперативне вирішення проблемних ситуацій); впливовість (здатність вплинути на психічний і моральний світ дітей, зближуватися з ними, викликати довіру, любов і повагу, глибоко проникати у їхній внутрішній світ, конструювати, проектувати його).

4. Педагогічна техніка (мистецтво, майстерність, вміння) – це сукупність раціональних засобів, умінь та особливостей поведінки вчителя, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і прийомів навчально-виховної роботи з учнем, учнівським колективом відповідно до цілей виховання, об'єктивними і суб'єктивними передумовами. Педагогічна техніка припускає наявність специфічних особливостей поведінки педагога, а саме: високу культуру мовлення, здатність володіти мімікою, пантомімою, жестами; вміння одягатися, стежити за своїм зовнішнім виглядом; вміння керуватися основами психотехніки; здатність до «бачення» внутрішнього стану вихованців і адекватного впливу на них [1, с. 25].

Важливою психолого-педагогічною складовою професійної майстерності І. А. Зязюн вважав педагогічний такт вчителя. Він зазначав, що педагогічний такт передбачає правильне ставлення вчителя до учня, врівноваженість його поведінки, правильність зауважень, особливо оціночних суджень, і таку форму їх прояву, яка викликає в учнів різні переживання, але ніколи не принижує їх гідності. Не оволодівши педагогічним тактом, не можна опанувати почуттями

та думками дитини, отже, не можна стати справжнім педагогом [2].

Великим майстром І. А. Зязюном було розроблено основні принципи розвитку педагогічної творчості вчителя, які пізніше впроваджувалися в практику української школи. Було виділено ознаки педагогічної творчості вчителя такі, як: високий рівень соціальної та моральної свідомості; пошуково-перетворювальний стиль мовлення; розвинені інтелектуально-логічні здібності; проблемне бачення; творча фантазія, розвинена уява; специфічні особистісні риси; комунікативні здібності; здатність до самоуправління; високий рівень загальної культури [3].

Також вчений виділяв низку педагогічних здібностей, необхідних для діяльності викладача: дидактичні здібності – здатність передавати навчальний матеріал, роблячи його доступним і зрозумілим, збуджувати у слухачів активну самостійну думку; академічні здібності – обдарованість у відповідній галузі науки; перцептивні здібності як здатність проникати у внутрішній світ слухачів, психологічна спостережливість, пов'язана з тонким розумінням особистості учня; мовні здібності – уміння ясно і чітко висловлювати свої думки і почуття за допомогою мови, а також міміки і пантоміміки; організаторські здібності – це вміння організовувати аудиторію, надихнути на рішення важливих задач, а також правильно організувати свою роботу; комунікативні здібності – здатність спілкуватися з учнями, знаходити правильний підхід, налагоджувати взаємини; педагогічну уяву – здатність передбачення наслідків своїх дій, виховне проектування особистості учня, вміння прогнозувати розвиток якостей учня; здатність до розподілу уваги одночасно між декількома видами діяльності має особливе значення для викладача [3].

Отже, педагогічна робота, за І. Зязюном, вимагає від педагога різнобічної підготовки, високого рівня духовної культури, а також професійної майстерності, тобто оволодіння педагогічними знаннями і техніками, певними професійними здібностями, які характеризують розумову й емоційно-вольову сторону особистості викладача. Майстерність учителя є вищим рівнем його педагогічної діяльності і проявом творчої активності педагога на основі комплексу властивостей особистості, що забезпечують самоорганізацію високого рівня професійної діяльності.

Література

1. Педагогічна майстерність: / За ред. І. А. Зязюна. 3-є вид., допов. і переробл. К.: СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
2. Синиця І. Е. Педагогічний такт і майстерність вчителя. К.: Педагогіка, 1983. 319 с.
3. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії: К.: Укр.-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.

Вовк М. П.

доктор педагогічних наук, професор
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
м. Київ, Україна

ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ І ВИКЛИКИ

Серед вічних професій учительська посідає особливе місце: вона – початок усіх професій. Змінюються умови й засоби виховання, та незмінним залишається головне призначення вчителя – навчити людину бути Людиною.

Учитель, його майстерність, його талант – невичерпне джерело багатства народу, який прагне до інтелектуальної, етико-естетичної культури в часи усіляких потрясінь і негараздів.

І. А. Зязюн

Педагогічна освіта – сфера підготовки педагогічних кадрів для всіх закладів освіти, що реалізується у фахових передвищих та вищих закладах педагогічної освіти, класичних університетах, галузевих наукових установах та передбачає формування в них спектру загальних і фахових компетентностей відповідно до Національної рамки кваліфікацій та відповідних стандартів, затверджених Міністерством освіти і науки України на всіх рівнях (молодший спеціаліст, бакалавр, магістр, доктор філософії). В умовах сучасних реформаційних змін здійснюється вдосконалення педагогічної освіти з урахуванням українського і зарубіжного досвіду, що передбачає акредитацію освітніх

програм підготовки вчителів на всіх рівнях за всіма спеціальностями; приведення освітнього процесу у відповідність до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (2015), удосконалення системи післядипломної педагогічної освіти, упровадження сертифікації вчителів, організація неформального навчання тощо.

У наукових працях педагогічну освіту розглядають як багатоаспектне поняття, що означає: 1) підготовку фахівців для загальноосвітніх шкіл, дошкільних дитячих закладів, навчально-виховних установ у педагогічних закладах вищої освіти, класичних університетах тощо; 2) підготовку педагогічних та науково-педагогічних працівників для закладів освіти усіх типів: загальної освіти, професійної освіти; 3) сукупність знань та навичок, здобутих в результаті цієї підготовки. Сучасні науковці розглядають педагогічну освіту як «систему підготовки педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах всіх форм власності, закладів післядипломної педагогічної освіти та органів управління у сфері освіти. Мережу вищих навчальних закладів в Україні, що забезпечують підготовку та підвищення кваліфікації науково-педагогічних, педагогічних кадрів, складають педагогічні коледжі, академії, університети, класичні університети, а також інші вищі навчальні заклади за умови виконання ними вимог стандартів вищої освіти» [6].

Тенденції розвитку педагогічної освіти – вектори розвитку педагогічної освіти, що окреслені у ретроспективі її поступу і набули актуальності на сучасному етапі з урахуванням особливостей підготовки вчителя у різних країнах, на рівні окремої держави, її регіонів та змін у внутрішній системі якості навчання в умовах окремого закладу вищої педагогічної освіти. Основними тенденціями розвитку педагогічної освіти в Україні є: входження до європейського простору вищої осві-

ти, інтернаціоналізація, модернізація, забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії саморозвитку педагога, утвердження академічної доброчесності, забезпечення академічної мобільності майбутніх учителів, викладачів, менеджерів освіти, формування й удосконалення «м'яких» навичок (soft skills) педагога; інтегративність у структуруванні змісту освіти; поширення дуальної форми навчання; активізація дослідницької діяльності майбутніх педагогів; створення віртуальних навчальних ресурсів тощо.

Найбільш вагомою тенденцією педагогічної освіти є забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії розвитку педагога – шлях особистісного і професійного розвитку педагога в умовах формальної (у системі післядипломної освіти), неформальної (неінституалізовані форми професійного вдосконалення) та інформальної (самоосвіта) освіти з метою реалізації власного потенціалу, розвитку набутих компетентностей, саморозвитку та самовдосконалення упродовж життя. Згідно з Законом України «Про освіту» (2017) індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Сучасні дослідники доводять, що в умовах безперервної післядипломної педагогічної освіти вчитель має навчитися самостійно планувати підвищення рівня професійної компетентності, індивідуальну освітню траєкторію з урахуванням як професійної потреби, можливості, індивідуальних особливостей, так і запитів суспільства та освітньої організації, творчо опановувати знання, застосовувати їх в кон-

кретних навчальних і життєвих ситуаціях, критично осмислювати здобуту інформацію, оволодіти вміннями й навичками саморозвитку, тобто має бути зорієнтований на досягнення стану «акме» – вершини професіоналізму, основними чинниками якого виступають творчість, самонавчання, самовдосконалення, самопланування і самоконтроль [7].

З-поміж основних чинників, що дозволяють спроектувати індивідуальну траєкторію розвитку кожного педагога, визначають *внутрішні* (спрямованість на неперервність розвитку професіоналізму, задоволення кар'єрних прагнень, матеріальних потреб, самореалізація, потреба у визнанні спільнотою, учнями) та *зовнішні* (розвиток науки, інновацій, потреби ринку праці, вимоги до працівника з боку організації, керівництва тощо).

У цьому контексті актуалізується ідея доктора філософських наук, професора, академіка Національної академії педагогічних наук України, директора Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (1993–2014 рр.) І. Зязюна щодо розвитку індивідуальної освітньої траєкторії педагога, його неперервного професійного й особистісного розвитку. Вагомим ресурсом реформування педагогічної освіти є «олюднення людини», збереження і збагачення її добротворчого потенціалу, ціннісної основи життєдіяльності. В.Г. Кремень аргументовано доводить, що, на переконання І.А. Зязюна, сутність особистості, її перманентний розвиток втілюється у людській життєдіяльності, у її ставленні до світу, до себе, до інших людей. Особистість є самоцінною – вона наділена здатністю до саморозвитку і самовдосконалення. Але водночас її розвиток – особистісний і професійний – залежить від рівня освіти, виховання, від педагогічного впливу, від талановитого педагогічного наставництва [3].

Проблема людської сутності є стрижневою у філософській концептосфері академіка І. Зязюна. Розвитку людської сутності, на переконання вченого-філософа, сприяє опертя на гуманістичну, культурологічну методологію філософії життя, діяльності, творчості. Спектром якостей, які забезпечують подолання відчуження людини від суспільства, нігілізм людських відносин, є повага до фаху, загальнокультурний, морально-естетичний розвиток, творче перетворення дійсності, соціальна активність, совість, свобода, громадська й особистісна активність.

Отже, викликами у процесі реформаційних змін педагогічної освіти вважаємо реалізацію політики автономності закладів вищої педагогічної освіти, забезпечення фінансової спроможності підтримки академічної мобільності майбутніх педагогів різного фаху, викладачів, менеджерів освіти, забезпечення якості підготовки вчителів в умовах пандемії, створення ресурсного контенту з метою інформального навчання майбутніх педагогів тощо. Перспективами розвитку педагогічної освіти визначено уніфікацію процесу підготовки майбутніх учительських кадрів відповідно до європейських стандартів якості; проходження акредитації освітніх програм на основі реальних критеріїв якості з урахуванням потреб ринку праці й регіонального контексту; упровадження інноваційних форм, методів, технологій навчання педагогів у партнерстві науки, бізнесу, виробництва, практики; неперервний розвиток педагогів в умовах формальної, неформальної та інформальної освіти тощо.

Література

1. Вовк М.П. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні: виклики та перспективи. Естетика і етика педагогічної дії: збірник наукових праць; Інститут

педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. 2020. Вип. 22. С. 150-165.

2. Закон України «Про освіту». 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>;
3. Кремень В. Г. Філософсько-педагогічна спадщина академіка Івана Зязюна в контексті модернізації освіти. Естетика і етика педагогічної дії: збірник наукових праць; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. 2018. Вип. 17. С. 9-19.
4. Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика: словник; укл. М. П. Вовк, Ю. В. Грищенко, С. О. Соломаха, Н.О. Філіпчук, С.В. Ходаківська; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 328 с.
5. Половенко О. В., КірішкомЛ. М. Безперервна освіта педагога за індивідуальною освітньою траєкторією: [навч.-метод. посіб.]. Кропивницький: КЗ «КОІППО ім. В. Сухомлинського», 2018. 60 с.
6. Сотська Г. І. Проблеми сучасної педагогічної освіти в Україні у вимірах Євроінтеграційних процесів. Освіта для сучасності – Edukacja dla współczesności. 2015. Т. 1.
7. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. 2015. URL: https://osvita.kpi.ua/files/downloads/Standart_EPVO.pdf

Волярська О. С.

доктор педагогічних наук, доцент
*Університет Я. Коменського
м. Братислава, Словаччина*

МЕДИЧНА ГРАМОТНІСТЬ І ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ДОРΟΣЛОГО НАСЕЛЕННЯ

Освіта людей дорослого віку представлена інституціями, які пропонують різні види формального та неформального навчання, а саме: громадянську освіту (громадські організації, жіночі центри та об'єднання, сімейні клуби, об'єднання людей третього віку); додаткову професійну освіту (курси іноземних мов, комп'ютерні курси); навчальні курси за інтересами (гуртки, клуби, центри культури при бібліотеках); центри освіти дорослих, організовані при державних закладах (філармоніях, бібліотеках, музеях, будинках культури, центрах медичної просвіти). Проте таке розмаїття освітньої діяльності для старшого покоління, на жаль, не може бути охарактеризоване як цілісна система освіти людей похилого віку, що має закономірно пов'язані між собою елементи, оскільки всі ці інституції існують розрізнено та об'єднані лише в рамках проєктної діяльності на тимчасовій основі.

У межах проєкту VEGA Міністерства освіти, науки, досліджень і спорту Словацької Республіки № 1/0293/21 «Освіта для здоров'я дорослого населення» (2022–2023) («Edukácia k zdraviu dospelej populácie») та за сприяння незалежного громадського об'єднання «Ліги душевного здоров'я» («Liga za duševné zdravie» м. Братислава, Словаччина) був створений університет третього віку для біженців похилого віку

з України. Однією з цілей цього проекту є сприяння зміні погляду дорослого населення на медичну грамотність і психічне здоров'я як на соціально-психологічні проблеми.

Відзначимо, що влітку 2008 р. Міністерство праці та соціальної політики України спільно з фондом народонаселення представництва ООН (ФН ООН) в Україні долучилися до втілення проекту «Університети третього віку». Було визначено основні завдання інноваційної для України програми «Університети третього віку», що полягають у сприянні психічній, соціальній, інтелектуальній і фізичній активізації осіб старшої вікової групи, а саме: всебічний розвиток людини пенсійного віку; популяризація освітянських ініціатив; допомога людям пенсійного віку в соціально-психологічній адаптації до сучасних умов життя шляхом оволодіння новими сучасними знаннями; реінтеграція населення похилого віку в активне життя суспільства; формування принципів здорового способу життя в похилому віці і підвищення їхньої медичної компетентності.

Функціонуючий Університет третього віку «Надвечір'я» (далі УТВ) у гуманітарному центрі у м. Габчиково (Словаччина) – це інноваційні освітньо-психологічний проєкт для окремої категорії дорослих, що має на меті впровадження та практичну реалізацію принципу освіти впродовж усього життя. Його діяльність побудована на міждисциплінарному, особистісно орієнтованому й інтеграційному методологічних підходах та принципах довіри, толерантного відношення, взаємодопомоги до людей похилого віку, які є соціально активними. Метою функціонування цієї інституції є надання психологічної допомоги українським біженцям. Завданнями УТВ є: 1) надавати особам третього віку індивідуальні і групові психологічні консультації з метою стабілізації їхнього психоемоційного

стану; 2) тестувати та розвивати їхні особисті здібності та адаптаційні навички з метою пристосування до змінних соціальних умов; 3) створювати сприятливий психологічний клімат для осіб третього віку та членів їх родин з метою зниження тривожності і стресового стану; 4) підтримувати готовність до підвищення медичної грамотності старшого покоління і відповідно сприяти їхній ресоціалізації. Результати діяльності УТВ: соціально-освітня терапія для людей похилого віку; психологічна підтримка, зниження проявів стресу; розвиток пізнавальної і творчої сфери особистості осіб похилого віку. Методи роботи: діагностування, бесіди; індивідуальні, парні, групові консультації; тренінги; арт-терапія.

Цікавим є факт, що наприкінці системних занять стала реалізовуватися концепція міжпоколінського програмування, тобто створення таких програм та проведення таких інтегрованих занять, які розширювали співпрацю, взаємодію, а також сприяли обміну знаннями та навичками між двома поколіннями, що знаходяться на протилежних кінцях людського життя: дітьми та старими. Фахівцями УТВ було використано приклад реалізації програм міжпоколінного програмування, а саме: досвід центру ONE generation, розташованого в Лос-Анджелесі (Каліфорнія, США). Кожне покоління має власні плани занять, але час вони проводять разом [1].

Також був впроваджений досвід центру «Providence Mount St. Vincent» в Сіетлі в США, де під одним дахом поєднали дитячий садок і будинок престарілих. Цей заклад вміщує 400 літніх мешканців, а також кілька десятків дітей, які стали частиною програми Міжнародного Навчального Центру (ILC). З 1991 р. компанія ILC намагалася надати можливості дітям та дорослим взаємодіяти один з одним. П'ять днів на тиждень малюки приходять у гості до старшого покоління, щоб

разом займатися музикою, танцями, мистецтвом, розповідати один одному історії, готувати обід та робити ще багато інших цікавих речей [3].

Як наслідок, у дітей виявляється багато люблячих бабусь та дідусів, вони краще розуміють процес дорослішання та старіння, а літні жителі центру знову відчують свою потребу, затребуваність, вони раді поділитися своїм досвідом та любов'ю.

Співпраця осіб похилого віку та дітей дає дітям зразки для наслідування, допомагає їм набувати нових інтересів, розвиває емоційний інтелект, а також такі якості, як повага та співчуття. Для людей похилого віку спілкування з дітьми стало важливим джерелом життєвої енергії: спостерігалось зменшення їхньої соціальної депривації.

Міжпоколінське програмування сприяє передачі культурних традицій та цінностей від старшого покоління молодшому, допомагає формувати соціальну ідентичність, одночасно заохочуючи терпимість та стираючи негативні поведінкові стереотипи. Вважаємо, що така взаємодія дозволить українським біженцям похилого віку не лише відчувати себе потрібними та затребуваними, а й допоможе їм передати свій досвід підростаючому поколінню. І, що дуже важливо в умовах локального спільного проживання, зрозуміти поведінку дітей та бути терпимими до них. Завдяки таким зустрічам діти можуть сприйняти мудрість, знання та культурні чесноти із спілкування з людьми, які пройшли довгий життєвий шлях.

Отже, враховуючи вище зазначене, необхідно на державному рівні визнати суспільну користь інституцій з освіти людей похилого віку та реалізувати масштабні і цілеспрямовані заходи щодо надання просвітницьких заходів з підвищення медичної грамотності такої категорії дорослого населення як вимушені переселенці і біженці.

У перспективі плануємо розглянути напрями забезпечення розбудови національної системи освіти дорослих в Україні, які закріплять гарантії її розвитку шляхом імплементації Закону України «Про освіту дорослих» 2022 р.

Література

1. Causey M. (2015). Improve Your Culture with Peer-to-Peer Training. URL: <https://www.lessonly.com/blog/improve-culture-peer-peer-training/>
2. Providence Mount St. Vincent. URL: <https://www.providence.org/locations/wa/mount-st-vincent>.

Герасимова І. Г.

доктор педагогічних наук, професор
*Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця. Україна*

ГУМАНІЗАЦІЯ І ЩЕ РАЗ ГУМАНІЗАЦІЯ

Ні для кого не секрет, що освіта є одним з тих соціальних інститутів, які мають потужний вплив на розвиток суспільства. У зв'язку з цим ніколи не втрачає актуальності проблема підготовки вчителів. Актуальності набуває і проблема здатності системи освіти виконувати завдання, які ставить перед ними суспільство, відповідати на його запити.

До числа вкрай важливих завдань, які постають перед системою освіти, стає завдання формування загальноєвропейської системи цінностей. Вже певний час наша країна прагне стати частиною європейської спільноти и лише нещодавно вона отримала статус кандидата до вступу в ЄС. Проте для повноцінного

прийняття в родину європейських країн необхідно здійснити багато кроків, одним з яких має стати сприйняття суспільством провідних ідей європейського буття. Серед яких ідея гуманізму, гуманізація є однією з найголовніших.

Одним з дієвих провідників означеної ідеї має стати саме інститут освіти. Цілком закономірно, що гуманізація визнана одним з принципів реформування системи освіти. Ще 1993 року була розроблена Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), де визначається, що гуманізація освіти «полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи» [3].

Не оминули увагою проблеми гуманізації і українські вчені, зокрема Г. Балл, О. Барно, І. Бех, Т. Буяльська, С. Гончаренко, Л. Даниленко, І. Зязюн, А. Капська, Ю. Мальований, Н. Ничкало, О. Рудницької, В. Семиченко та ін.

Аналіз теоретичних праць з питань гуманізації освіти (розгляд різних підходів щодо втілення принципу гуманізації у навчально-виховний процес навчальних закладів, визначення умов, за яких реалізація принципу гуманізації освіти стає успішною) дає можливість виділити основні шляхи гуманізації професійної підготовки майбутніх педагогів, учителів загальноосвітніх шкіл. Саме гуманізація освіти має стати одним з перспективних шляхів розв'язання проблеми гуманізації професійної діяльності працівників освітньої галузі.

Розвиток ідеї гуманізму має досить тривалу історію. Людина завжди прагнула до справедливості, мріяла про щастя. Це знайшло своє відображення в

усній народній творчості, літературі, філософських та релігійних концепціях різних народів, починаючи з глибокої давнини. Лише в епоху Ренесансу гуманізм виступає як певна цілісна система поглядів, які утверджують могутність і свободу творчого людського духу. Подальший розвиток цієї ідеї пов'язаний з діяльністю ідеологів періоду буржуазних революцій, що відбуваються протягом XVII-XVIII та на початку XIX століть.

Як з'ясовується зараз, в Україні ренесансно-гуманістичні погляди на роль людини у суспільстві сформувались під впливом відомого ще з княжої доби учення про «самовладдя людини» та відповідних західноєвропейських концепцій тих чи інших мислителів Відродження [4]. Означене є ще одним підтвердженням європейської орієнтації нашої країни, природності гуманістичних традицій для українського суспільства. Водночас маємо констатувати і певні ідеологічно-суспільні спотворення, які відбулися за часів минулого. Наслідки тоталітарного, авторитарного минулого проявляються в різних сферах життя і у наш час.

Не заглиблюючись у трансформацію ідеї гуманізму в історії людства, варто зазначити, що кожна епоха вносила в її розуміння щось нове. Для нас важливо, що принципова її сутність полягає у ставленні до людини як до найвищої цінності.

І якщо на особистісному рівні гуманізація сприяє розвитку особистості як суб'єкта творчої діяльності, то на рівні розвитку суспільства вона детермінована тенденцією до загальної гуманізації людського співтовариства. І саме освіта має виступати могутнім фактором стимулювання цього процесу.

У контексті вищої освіти гуманізацію розглядають як процес створення умов для самовизначення студентів, орієнтацію освітнього процесу на формування

особистості у всій багатогранній повноті її інтелектуального, культурного, психологічного розвитку [6].

Науковці [1] підкреслюють багатовимірність поняття «гуманізація вищої освіти», що доводиться наступним тлумаченням - розкриття людиновимірного та орієнтованого на людину потенціалу викладачів та студентів, спрямованого на гуманізацію глобального соціального, соціально-політичного та соціально-культурного середовища.

Зрозуміло, що освітнє середовище ЗВО є складовою соціально-культурного середовища. За визначенням М. Братко, освітнє середовище являє собою комплекс умов-можливостей та ресурсів (матеріальних, фінансових, особистісних, технологічних, організаційних, репутаційних) для освіти особистості, що склались цілеспрямовано в установі, яка виконує освітні функції щодо надання вищої фахової освіти, забезпечує можливості для загальнокультурного та особистісного розвитку суб'єктів освітнього процесу [2].

Підкреслимо також і те, що в сучасних швидкозмінних умовах освітнє середовище навчального закладу не є ізольованим від зовнішніх і внутрішніх факторів, їх впливу, які можуть мати як позитивний результат, так і містити загрози, небезпеки та ризики, що можуть сприяти деструктивним змінам у ньому [Остапенко]. Відтак освітнє середовище ЗВО відображає і проблеми соціального середовища, і проблеми культурного розвитку нашої країни в цілому.

Вважаємо, що на особистісному рівні гуманізація освіти, вищої освіти зокрема, відображається у формуванні гуманістичної спрямованості. З цією метою та враховуючи вплив соціально-культурного та освітнього середовища на формування особистості майбутнього фахівця, ми запропонували студентам звернути увагу на певні його елементи. Зокрема на об'яви, які розміщено як в приміщеннях універси-

тету, так і на його території. Ми також спрямували увагу студентів на оголошення, що розміщені в ЗМІ та інших місцях, де їх можна зустріти та висловити своє ставлення до них.

У бесідах зі студентами нами було з'ясовано, що переважна частина молоді вважає їх цілком прийнятними і не зважає на заборони, які вони містять разом із погрозами штрафів. Не акцентують увагу студенти і на прояві дискримінації, як вікової, так і гендерної.

Ми також запропонували студентам написати об'яву щодо батьківських зборів. І значна частина майбутніх педагогів зазначає про обов'язковість явки батьків, а текст об'яви виявляється формальним, безособовим.

Все це дає підстави говорити про те, що попри втілення ідеї гуманізації в освітній процес ЗВО, вже тривалий час проблема гуманізації залишається не вирішеною повною мірою. А це виявлятиметься й у взаємовідносинах його учасників. Для нас важливо, щоб майбутні фахівці почали критично ставитися до усього, що їх оточує, помічати неприйнятні для сучасності прояви минулого. На наше переконання це хоча і невеликий крок, але ж рух до формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього педагога. Зазвичай такого роду завдання викликають у студентів зацікавленість, активність на заняттях, прагнення висловлювати власні думки, відстоювати позиції.

Література

1. Автомонов П. П. Стратегічний принцип гуманізації вищої освіти і тактика його реалізації. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 15. С. 184-189.
2. Братко М.В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: пошук стратегій управління. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. пр. Київ: Ун-т ім. Бориса Грінченка, 2014. № 22 (Психологія. Педагогіка).

3. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). Київ: Райдуга, 1994. 61 с.
4. Множинська Р. В. Гуманізація українського суспільства в історичній ретроспективі. Процеси гуманізації та гуманітаризації освіти : моногр. / А. В. Сакун, О. П. Кивлюк, М. О. Нестерова та ін. Київ : КНУТД, 2020. С. 65-77.
5. Остапенко Л. М. Освітнє середовище як впливовий чинник успішної самореалізації здобувача освіти. *Формування сучасного освітнього середовища: теорія і практика*: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (Ірпінь, 2020). С. 13–15.
6. Чистовська І. П. Гуманізація та гуманітаризація навчально-виховного процесу у вищих технічних навчальних закладах. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць*. 2008. № 1. С.191–193.

Іванюк І. В.,

кандидат педагогічних наук, старший дослідник
Інститут цифровізації освіти НАПН України
м. Київ, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ І УЧНІВ ВРАЗЛИВИХ ВЕРСТВ НАСЕЛЕННЯ ЩОДО СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Створення та розвиток безпечного освітнього середовища для учнів передбачено у реформі Нової української школи (НУШ) [4], що пов'язано з забезпеченням прав дітей на освіту, охорону здоров'я, створенням умов для надання учням якісних освітніх і медичних послуг. Цей процес супроводжується

складними процесами знаходження рішень з боку педагогів, які оцінюють його з точки зору своїх уявлень і переконань. Важливо визначити й проаналізувати основні уявлення українських учителів і учнів про складності у взаємодії та виробити практичні рекомендації щодо організації психосоціальної підтримки, що дозволяють всім учасниками освітнього процесу формувати безпечне і здорове освітнє середовище.

У лютому – березні 2021 року Центром психічного здоров'я та психосоціальної реабілітації Національного університету «Києво-Могилянська Академія» було проведено якісне дослідження потреб у психосоціальній підтримці, особливостей переживання психосоціального стресу і наявних стратегій його подолання серед дітей з вразливих груп населення, які мешкають у 10-ти областях України, а також суб'єктивного ставлення їхніх батьків і педагогів до школи як психологічно безпечного середовища [2].

У ході дослідження було взято інтерв'ю у 100 педагогічних працівників (94 жінки і 6 чоловіків) віком від 20 до 66 років (середній вік 43 роки) та 300 дітей (152 дівчат і 148 хлопців) віком від 8 до 17 років (середній вік 12 років). У дослідженні взяло участь по 10 педагогічних працівників та 30 дітей з Вінницької, Дніпропетровської, Закарпатської, Івано-Франківської, Київської, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Харківської, Черкаської областей. Респонденти були з міських закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) – 50 вчителів та 150 дітей та сільських ЗЗСО – 50 вчителів та 150 дітей.

Відповіді вчителів на питання «Назвіть складнощі, з якими стикаються педагоги вашої школи протягом останнього року в роботі з учнями, які були у стресі?» дозволили визначити такі основні категорії: складно знайти контакт з дітьми (43%), сварки між дітьми (27%), проблеми вдома впливають на поведінку дітей

(25%), батьки не йдуть на контакт (24%), діти і батьки зневажливо ставляться до вчителів (24%), неналежне виховання дітей батьками (23%), порушення поведінки у дітей, складно утримувати їх увагу (22%). Розглянемо детально категорії, що відображають уявлення вчителів про самих дітей.

У найбільшій категорії «Складно знайти контакт з дітьми» об'єднані твердження, що вбачають причину складнощі контакту в певних рисах і станах дитини (замкнутість дитини; недостатня довіра дітей до вчителів; дитина мала досвід булінгу; складнощі через те, що у дитини негаразди або дитина закомплексована), у певних об'єктивних обставинах, що заважають успішному контакту вчителя і дитини (через вікову різницю між учителями і дітьми; через переповненість класів і дефіцит уваги до дитини; через карантин), через недостатній досвід вчителя у спілкуванні з дітьми.

У категорії «Сварки між дітьми» ми бачимо звернення до ситуацій, в яких вчителю складно працювати, і водночас це емоційно насичені для дітей ситуації. Це ситуації конфлікту між дітьми викликані агресивністю або девіантною поведінкою когось з дітей; ситуації, де конфлікт спровокувала майнова нерівність; ситуації, де жорстокість проявляється до тих, які «якісь не такі»; суперечності через конкуренцію і невміння дружити.

У категорії «Проблеми вдома впливають на поведінку дітей» отримані висловлювання демонструють різні наслідки домашніх стресів на стан і поведінку дитини в школі. Це може бути емоційна пригніченість, закомплексованість, закритість, розпач, бажання повернути увагу.

У категорії «Порушення поведінки у дітей, складно утримувати їх увагу» йдеться переважно про неуважних і немотивованих до навчання, а також гіперактивних дітей, з якими вчителю складно.

Як наслідок, на думку вчителів, їм складно знайти контакт з дитиною через певні риси і стани дитини, об'єктивні обставини та недостатній досвід вчителя.

Серед складнощів, з якими стикаються діти в школі, на підставі відповідей респондентів *виділено три основних категорії*: «погані стосунки з однолітками» (86%), «невдачі у навчанні» (61%), «погані відносини з вчителями» (52%).

На основі результатів дослідження у таблиці 1 зазначено уявлення, що виникають у проблемних учнів і вчителів під час взаємодії, та впливають на психологічний клімат у класі.

Таблиця 1

Уявлення, що виникають в учнів з проблемами та вчителів під час взаємодії в класі

Уявлення вчителів щодо учнів	Уявлення учнів щодо вчителів
<ul style="list-style-type: none"> • проявляють агресивність відносно інших дітей • закомплексовані, закриті • не довіряють вчителю • сваряться через майнову нерівність • сваряться, бо не вміють дружити • проявляють жорстокість до «інакших» дітей • бувають емоційно пригнечені, в розпачі • бажають привернути до себе увагу • неухважні та невмотивовані до навчання • гіперактивні 	<ul style="list-style-type: none"> • проявляють агресію до учнів • по-різному ставляться до учнів сварять учнів • вступають у конфлікти з учнями • не мають взаємозв'язку і контакту з дітьми • тиснуть, хочуть, щоб діти все знали • залякують, що подзвонять батькам • не подобається вчитель • діти бояться (деяких) вчителів • демонструють погані настрої під час уроку • не може нормально пояснити матеріал • не дозволяють щось зробити • вчителі можуть нав'язувати якусь свою думку

Ставлення педагогів і проблемних учнів один до одного характеризується превалюванням негативних образів один про одного, що характеризуються агресивними проявами, складністю у встановленні контакту, конфліктністю, негативними переживаннями і з'являються у відповідях більшості опитаних учнів та педагогів, як показано в таблиці 1. У цих уявленнях і учні, і вчителі виступають джерелом дискомфорту один для одного.

На тлі в цілому схожих взаємних негативних уявлень педагогів і учнів можна виділити і деякі розбіжності. Так педагоги описують дітей як тих, хто не довіряє їм і не вміє дружити з іншими учнями, натомість діти описують педагогів як авторитарних, які тиснуть і залякують учнів, не залишають свободи і нав'язують свою думку, поведуться з ними агресивно. Педагоги виокремлюють певні характеристики учнів, які можуть розумітись як пояснювальні конструкції їх складнощів у взаємодії з учнями, а саме: гіперактивність, брак уваги та концентрації, намагання привернути до себе увагу, нестача комунікаційних навичок, необхідних для дружнього спілкування. Учні, натомість, описують педагогів як тих, з ким їм неприємно спілкуватись, які несправедливі і викликають у них почуття страху та недовіри.

Очевидним результатом такого негативного ставлення один до одного є зростання агресивних, конфліктних комунікацій між педагогами і проблемними учнями, кожна з яких стає ще одним підтвердженням уже наявного негативного образу і посилює замкнуте коло ескалації проявів насильства у закладі освіти. Педагоги пояснюють своє невдоволення дітьми, їх нездатністю підтримувати дружні стосунки і неадекватними проявами поведінки, тоді як діти намагаються уникнути близького контакту з педагогами, бояться і не довіряють їм. Обидві сторони

взаємодії переживають її як протистояння чи загрозу.

Важливим під час дослідження було виявити уявлення та очікування учнів стосовно того, що треба зробити вчителям, щоб учні почували себе у школі безпечно. Не менш важливим було з'ясувати, що готові робити вчителі, щоб допомогти учням з вразливих верств населення почувати себе більш комфортно у закладах загальної середньої освіти. Всі ці дані представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

Уявлення стосовно того, яка допомога і підтримка потрібна учням з вразливих верств населення, щоб вони почувалися у школі безпечно з точки зору вчителів і дітей

Вчителі вважають, що вони можуть допомогти дітям, якщо самі	Очікування учнів від вчителів відносно себе
<ul style="list-style-type: none">• будуть спілкуватись з дітьми – 66%• будуть звертатись за допомогою шкільного психолога, соціального педагога – 62%• будуть психологічно ресурсними – 60%• будуть вміти допомогти і підтримати – 45%• будуть вести розмови з батьками – 37%• будуть організовувати позакласну роботу, проводити різні спільні заходи – 32%• будуть прогресивними, готовими до змін – 22%	<ul style="list-style-type: none">• по-доброму розмовляти: більше спілкуватись і підбадьорювати – 45%• не ігнорувати, якщо учня ображають, і захистити – 40%• допомагати у навчанні – 38%• не кричати, не «наїжджати» – 25%• приділяти однаково увагу учням, не виділяти когось – 12%• пояснювати як потрібно поводитись і як не потрібно – 10%

Учні і педагоги сходяться в одному важливому моменті – вони вважають, що їм необхідно більше

спілкуватись для того, щоб діти почували себе більш захищеними.

Натомість існують розбіжності серед висловлювань педагогів і учнів у їх очікуваннях щодо цього спілкування. Учні очікують конкретних змін у тому, як відбуватиметься спілкування. Вони хочуть, щоб педагоги їх підбадьорювали, не ігнорували їхніх проблем, допомагали їм у навчанні, не кричали і «не найжджали», натомість пояснювали, що треба робити, що – ні. У свою чергу, педагоги не бачать необхідності змінювати те, як саме вони спілкуються і бачать необхідність кількісно збільшити час для неформального спілкування з дітьми. Очікування дітей повністю зосереджені на педагогах, а педагоги бачать необхідним залучити батьків і практичних психологів для створення психологічно безпечного клімату у класі. Педагоги також вказують, що вони самі потребують підтримки, щоб відчувати себе психологічно «ресурсними» для дітей, діти не бачать, наскільки емоційно важким може переживатись освітній процес їхніми вчителями і що вони також потребують уваги і піклування.

Виявлено наявність схожих взаємних негативних уявлень педагогів і учнів, що негативно впливає на психологічний клімат у класі.

Проблема превалювання негативних уявлень педагогів і проблемних учнів про взаємовідносини один з одним вимагає уваги з боку Міністерства освіти і науки України, педагогічної і наукової спільнот, оскільки створює підґрунтя для поширення булінгу, який визнаний однією з найбільш гострих проблем закладів [1], і суттєво ускладнює впровадження реформи НУШ, що передбачає створення психологічно безпечного середовища в освітньому закладі [4].

Спільність уявлень щодо необхідності спілкування створює підґрунтя для впровадження методик,

спрямованих на розвиток у педагогів загальних педагогічних умінь, а саме: вміння встановлювати контакт з дитиною, висловлювати їй емоційну підтримку. Водночас такі програми повинні включати компонент профілактики емоційного вигорання педагогів і зміцнення їх психосоціальної резильєнтності (стресостійкості). Одним із можливих підходів може бути впровадження програми «Безпечний Простір» [3], що поєднує в собі обидва компоненти, і має доведену ефективність на практиці.

Література

1. Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі. Статистичні дані щодо булінгу серед підлітків України у 2019 р. ЮНІСЕФ Україна. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/bullying-cyberbylling-teens-Ukraine> (дата звернення: 11.02.2023)
2. Гірник А. М., Гарбар К. І., Іванюк І. В., Богданов С. О., Косс К. В., Овчарук О. В. Уявлення вчителів і учнів про складнощі у взаємодії: результати дослідження. Сучасний імідж педагога. 2021. № 5 (200). С. 85–93. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-5\(200\)-85-93](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-5(200)-85-93)
3. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості / стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах : навч.- метод. посіб. / Вид. 2-ге, доп., виправ. / заг. ред.: Чернобровкін В. М., Панок В. Г. Київ : Пульсари, 2021. 282 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/726482> (дата звернення: 11.02.2023)
4. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення 11.02.2023)

Козубцов І.М.

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
*Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
м. Київ, Україна*

РОЛЬ ІВАНА ЗЯЗЮНА ЯК ФУНДАТОРА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ В СТАНОВЛЕННІ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Важливою складовою вітчизняної системи освіти є військова, яка спрямована на кадрове забезпечення Збройних Сил України та має сприяти відтворенню їх кадрового потенціалу, забезпечувати високу якість підготовки військових фахівців, безпосередньо впливати на зміцнення обороноздатності держави. Створення системи військової освіти та її пріоритетний розвиток у будівництві ЗС України стали актуальним науковим і практичним завданнями.

Після розпаду СРСР на території нашої держави залишилися елементи колишньої системи військової освіти з розгалуженою й розрізною мережею військових навчальних закладів. Це створювало значні труднощі щодо її трансформації з урахуванням реальних потреб і можливостей ЗС України. Були відсутні державні стандарти військової освіти та органи управління нею. На всіх рівнях керівництва військовою освітою не було визначеності щодо формування навчальних планів і програм підготовки військових фахівців. Зміст військової освіти також потребував

суттєвих змін і вдосконалення, оскільки у військових навчальних закладах переважали відомчі підходи до формування навчальних планів і програм. В Україні фактично були відсутні військові науково-дослідні та науково-методичні установи з проблем військової освіти.

Напередодні 85-ї річниці з дня народження Івана Зязюна заслуговують на огляд його здобутки у сфері системи військової освіти, завдяки чому вищі військові навчальні заклади, які незважаючи на повномасштабну військову агресію Російської Федерації проти України, продовжують якісну підготовку офіцерів для потреб сектору безпеки та оборони України. Попри складнощі система військової освіти не зламалася, а морально-психологічний стан викладачів з числа офіцерів завдяки впровадженню педагогічної майстерності окремими діячами, дозволила в найкоротший термін завершити курс дострокового навчання курсантів [1]. Здебільшого завдяки педагогічній майстерності, набутій викладачами від І. А. Зязюна та яка передається від покоління до покоління.

Аналіз досліджень і публікацій. Доктор філософських наук, професор, академік АПН України Іван Андрійович Зязюн був видатною постаттю, взірцем людяності, інтелігентності, наукової культури, академічної доброчесності, вчений власним прикладом спрямовував науковців, викладачів, учителів до пошуку краси у житті, сприяв формуванню у них ціннісного ставлення до особистості, спрямовував на саморозвиток і самоудосконалення [2]. Для майбутніх поколінь автор залишив велику кількість наукових праць. Найбільш повний бібліографічний покажчик наукових праць Івана Андрійовича Зязюна відображено укладачами під керівництвом досвідченої та відданої бібліотечної справі – Людмили Наумівни Штоми [3-5].

Також вивченню його як феномену присвячено достатньо велику кількість наукових робіт дослідників. Наприклад, роль академіка Івана Зязюна в розвитку педагогічної освіти в Україні було предметом вивчення Я. Нагребельного [6]. Наукова спадщина академіка Івана Зязюна настільки велика, що лише тезисного подання потребують цілі спеціалізовані збірники науково-практичних конференції [7].

Зважаючи на соціальну важливість результату діяльності Івана Андрійовича Зязюна як фундатора системи вищої освіти України [2] та на аналіз наукових публікацій [6-7], тим не менш, бачимо, що поза увагою дослідників перебуває його внесок у становлення і розвиток системи військової освіти не як першого Міністра народної освіти незалежної України, а як фундатора педагогічної майстерності і становлення психології та педагогіки вищої військової школи України.

Формулювання мети доповіді. Мета доповіді: відзначити роль фундатора Івана Зязюна у формуванні педагогічної майстерності, становленні психології та педагогіки вищої військової школи України.

Результат дослідження. Створення системи військової освіти, як і педагогіки та психології вищої військової школи, відбувалося під протекцією першого Міністра народної освіти незалежної України (1990–1992 рр.) Івана Зязюна. Не можемо не погодитися з висновком І.Л. Лікарчука, що система освіти в цілому і, зокрема професійна, здобула гарного вченого [8, с. 448]. Цей період тісно пов'язаний зі створенням Збройних Сил України і формуванням нового ставлення педагогіки та психології вищої військової школи.

До цього часу вагомі і неоціненні наукові здобутки в розробці актуальних проблем психології вищої військової школи належали А. В. Барабанщикову [9]. Однак із здобуттям незалежності система військової освіти

потребувала більш творчого застосовування кращих досягнень як вітчизняної, так й іноземної психологічної науки: відмову від застарілих методологічних і теоретичних положень, від сумнівних здобутків часів СРСР, марксистко-ленінської філософії та у прагненні до інтеграції з провідними напрямками вітчизняної та світової психологічної науки.

Вагомий внесок у розбудову психології та педагогіки вищої військової школи в Україні належать вітчизняним вченим, педагогам і організаторам: І. В. Іщенку, М. І. Нещадиму, В. В. Ягупову, В. І. Осьоло, О. Ф. Хміляру, О. В. Діденку та багатьом іншим.

Системі військової освіти пощастило, оскільки становлення професійної педагогічної майстерності М. І. Нещадима, В. В. Ягупова та багатьох інших відбувалося в аспірантурі Інституту педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України саме в період з 1993 по 2014 – період директорства Івана Андрійовича Зязюна, який займаючи поважну посаду, проводив для аспірантів майстеркласи з педагогічної майстерності. Зазначимо, що саме з ініціативи ректора Педагогічного інституту імені В. Г. Короленка І. А. Зязюна й підтримки викладачів-ентузіастів інституту, вперше було впроваджено як окремий навчальний предмет «Основи педагогічної майстерності». Добра аура педагогічної культури, створена викладацьким колективом, сприяла залученню майбутніх учителів до чарівного світу педагогічної мудрості, до оволодіння технікою мовлення, ознайомлення з педагогічними системами А. Макаренка і В. Сухомлинського, опанування культурою педагогічного спілкування, технікою ведення уроку й позакласних виховних заходів, основ пропагандистської майстерності. Найкращі практики педагогічної майстерності, накопичені упродовж 15 років на посаді ректора, набули подальшого впрова-

дження в Інституті педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України.

В Інституті сформувались і зростали наукові педагогічні школи, що сприяло перетворенню установи на один із провідних центрів України з підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації. Серед них наукова школа доктора філософських наук, професора Івана Андрійовича Зязюна з проблем педагогічної майстерності вчителя, в якій відбувалося безпосереднє становлення майбутнього начальника Головного управління військової освіти генерал-лейтенанта М. І. Нещадима. Досвід управління Міністерством народної освіти незалежної України та педагогічна майстерність стали фундаментальною методологічною основою сучасної системи військової освіти, підтвердженням цьому слугує дисертаційне дослідження М. І. Нещадима під науковим керівництвом Івана Андрійовича, яке одним з перших виконано і подано до захисту у формі одноосібної монографії [10].

Не менш вагомою, хоча й опосередковано, відобразилася І. Зязюна на творчій ниві професора кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки та спорту Національного університету оборони України, доктора педагогічних наук, професора В. В. Ягупова. Це п'ятий ВНЗ, у якому поширюється педагогічна майстерність, сформована Іваном Андрійовичем Зязюном для офіцерів оперативного, оперативно-стратегічного та стратегічного рівня управління військовими органами. А все розпочиналось з кафедри військово-гуманітарних дисциплін Київського військового інституту управління та зв'язку (1993-1998 рр.). Особисто автор доповіді, будучи курсантом Київського військового інституту управління та зв'язку, відчув одухотворення від навчального процесу, від педагогічної майстерності, риторики, якою В. В. Ягупов надихав і доносив зміст навчальних дисциплін вій-

ськово-гуманітарної кафедри. Вже тоді зародилася особиста і, здавалось, на той час нездійсненна мрія стати військовим педагогом, викладачем-дослідником [11]. Так сталося, що в подальшій науково-педагогічній діяльності, опанування педагогічної майстерності Івана Андрійовича Зязюна здійснювалось набагато пізніше, вже через «проросле свого часу насіння» в особистості В. В. Ягупова, через науково-методичне консультування [12].

Відверта щирість поширення педагогічної майстерності Івана Андрійовича Зязюна не покидана В. В. Ягупова. Вона поширилась на колег-викладачів Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, пізніше як начальник кафедри, а згодом у Науково-методичному центрі військової освіти Міністерства оборони України, та стала зразком наукової роботи Воєнно-дипломатичної академії. За весь цей час воістину бестселером психології та педагогіки вищої військової школи став підручник «Військова дидактика» [13], а серед студентів та викладачів закладів вищої освіти найбільшої популярності набув підручник «Педагогіка» [14].

Слід відверто визнати, що в умовах сьогодення і зростаючих вимог до як до закладів вищої освіти, так і до вищих військових навчальних закладів, ключовою особою є і буде лишатися викладач, з його персональними морально-діловими якостями, і, перш за все, педагогічною майстерністю. Як би то не було, тільки в проміжку 2 академічних годин викладач може бути актором. Ніхто, окрім викладача, не в змозі вирішити ключову проблему освітнього процесу з вибору педагогічних технологій навчання [15]. Навіть після того, як її вирішено, нема гарантії, що мета навчання досягнута. Все одно реалізація викладачем педагогічної технології навчання не можлива без індивідуальної

педагогічної майстерності. Через позитивний настрій відбувається передача людського досвіду, культур від старшого покоління до молодшого [1; 12].

Феноменом військового педагогічного процесу є чітко визначені форми та види навчальних занять. В умовах повномасштабної військової агресії Російської Федерації проти України потрібно продовжувати підготовку офіцерів для потреб сектору безпеки та оборони України. Саме завдяки фундаторів педагогічної майстерності А. Макаренка, В. Сухомлинського, І. Зязюна та їх послідовників (М. І. Нещадима, В. В. Ягупова) вдалося зберегти якість підготовки офіцерів для потреб сектору безпеки та оборони України. Прикро, що до складу освітньої програми більшості вищих військових навчальних закладів не входить як окрема компонента навчальна дисципліна «Педагогічна майстерність» [16]. На її опанування курсантам з теми «Педагогічна майстерність» у навчальній дисципліні «Психолого-педагогічні основи освітньої та наукової діяльності» відведено одне заняття. Тож набуття практичних навичок, як правило, досягається на заняттях з «Педагогічної риторики».

Висновки. Отже, за таких складних умов вбачається за потребу організації цивільно-військової угоди співробітництва між Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України та вищими військовими навчальними закладами. Педагогічна майстерність і надалі залишатиметься фундаментальною основою в реалізації військового педагогічного процесу. І хоча на перший план виходять ігрові методи навчання (гейміфікація), живе і надихаюче слово, жестикуляцію, міміку, погляд очей, зовнішність викладача нічим не замінити на найближчі довгі віка. Лише завдяки проведенню історичного екскурсу вдалось знайти підтвердження гіпотезі про важливу роль Івана Андрійовича Зязюна як фундато-

ра-сіяча військової педагогічної майстерності вищої військової школи. І це не дивно, оскільки в сільській родині Зязюнів спалахнула доленосна зірочка Івана Андрійовича Зязюна – майбутнього українського вченого, організатора освіти, доктора філософських наук, професора, дійсного члена АПН України. Простому сільському хлопчині, «народженому між двома війнами в роздоллі поліських степів», долею визначено було пройти складний шлях від вихователя гірничо-промислового училища до ректора педагогічного інституту, міністра освіти, директора академічного науково-дослідного інституту, науковця-педагога світового рівня і відомого громадського діяча. Все це, безсумнівно, сприяло формуванню «Педагогіки добра», «Педагогічної майстерності» і добротворення, яке має лишитися на віки.

Література

1. Козубцов І. М. Розвиток професійної майстерності викладача кафедри військово-гуманітарних дисциплін в умовах війни. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції* (Тернопіль, 29-30 вересня 2022 року). Тернопіль: Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2022. С. 170-172.
2. Фундатор інституту: життєвий і творчий шлях Івана Андрійовича Зязюна. Гуманістична концепція Івана Зязюна. ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України. <http://ipood.com.ua/fundator-institutu-40/>
3. Бібліографічний покажчик Іван Андрійович Зязюн : Педагог. Вчений. Філософ: біобібліограф. покажчик [упоряд. Л.Н. Штома; наук. ред. Н. Г. Ничкало]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. 3-є вид. перероб., допов. К.: Богданова А. М., 2013. 182 с.
4. Іван Андрійович Зязюн: педагог, вчений, філософ:

- біобібліогр. покажчик [упоряд. Л. Н. Штома; наук. ред. Н.Г. Ничкало]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, 3 вид., перероб., допов. Київ, 2017. 174 с.
5. Іван Андрійович Зязюн: педагог, вчений, філософ: біобібліогр. покажчик [упоряд. Л.Н. Штома; наук. ред. Н. Г. Ничкало]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, 4 вид., перероб., допов. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. 229 с.
 6. Нагрибельний, Я. Роль академіка Івана Зязюна в розвитку педагогічної освіти в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*: зб. наук. пр. 2019. Вип. 1 (15). С. 89-98.
 7. Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього: збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної конференції. (Київ, 30-31 березня 2017 р.). Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. 339 с.
 8. Лікарчук І. Л. Міністри освіти України: [Монографія]. в 2-х т. Т. 2. (1943-2007 рр.). К.: Видавець Ешке О. М. 2010. 592 с.
 9. Военная педагогика и психология / под ред. А. В. Барабанщикова. М.: Военный университет, 1986. 328 с.
 10. Нещадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. 852 с.
 11. Козубцов И. Н., Козубцова Л. М. Меняются ли мечты у исследователя с возрастом? Materials International Scientific and Practical Conference «Modern psychology: challenges and perspectives». (Tashkent city, April 6, 2021). Tashkent city: Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, 2021. Pp. 54 – 56.
 12. Yagupov V. V., Kozubtsov I. N., Kozubtsova L. M. The role of the attitude of scientific supervisors to the educational function in the process of developing

- methodological culture among applicants for a degree. Materials of the XII International Scientific and Practical Conference «*Innovations in Technology and Education*» (Veliko Tarnovo, Bulgaria, March 28-29, 2019). Publishing House of the University of «Saints Cyril and Methodius», 2019. Part 4. Pp. 119-122.
13. Ягупов В. В. Військова дидактика: навчальний посібник. К.: Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2000. 400 с.
 14. Ягупов В. В. Педагогіка: навчальний посібник. К.: Либідь, 2002. 560 с.
 15. Ліщина В., Козубцов І., Козубцова Л. Вибір педагогічних технологій навчання як ключова проблема викладач – суб'єкта освітнього процесу. Міжнародна науково-методична конференція «*Інноваційні технології у військовій освіті*», (Одеса, 25 червня 2021 р.). Військова академія. 2021. С. 225-226.
 16. Основи педагогічної майстерності: навчальна програма / уклад.: І. А. Зязюн, І. В. Кривонос, Н. М. Тарасевич. К.: Богданова А. М., 2009. 48 с.

Коновець С. В.,

доктор педагогічних наук, професор,
академік Академії міжнародного
співробітництва з креативної педагогіки,
*Інститут проблем виховання
НАПН України, м. Київ*

ПРЕКРАСНА ЛЮДИНА, МУДРИЙ УЧИТЕЛЬ, ФІЛОСОФ І ВЧЕНИЙ

Сьогодні можна без жодних сумнівів стверджувати: як пощастило колишнім студентам початку 70-х років минулого століття навчатися і виховуватися у прекрасної Людини, мудрого Учителя, філософа

і вченого – Івана Андрійовича Зязюна. Адже вони опановували справжню скарбницю педагогічного, духовного, естетичного та етичного досвіду академіка І. А. Зязюна, одного з найвідоміших сучасних учених, видатного філософа й педагога.

Саме Зязюн І. А. підкреслював особливу роль учителів, вихователів, наставників у цілісному й гармонійному розвитку особистості. Його внесок до сучасної філософської і педагогічної галузей науки непересічний, оскільки складається, перш за все, з широко відомих наукових концепцій: «філософії освіти», «педагогіки добра», «педагогічної майстерності», котрі були побудовані на гуманістичних засадах та екзистенційному світосприйнятті автора.

Впродовж усього життя учений-мислитель послідовно та впевнено дотримувався своїх переконань, закладених у розроблену ним концепцію філософії освіти: «Смисл і ціль освіти – людина у постійному розвитку, її духовне становлення, гармонія її відносин з собою і іншими людьми, зі світом. У такій спосіб освіта на державному рівні створює умови розвитку – саморозвитку, виховання – самовиховання, навчання – самонавчання всіх і кожного. Під освітою розуміється процес входження людини в життя суспільства, в цілісний світ живої і «неживої» природи. Отже, система освіти створюється для людини, функціонує і розвивається в її інтересах, слугує повноцінному розвитку особистості, і в ідеалі її призначення – щастя людини» [1, с. 14].

Евристично підходячи до проблеми філософії освіти, І.А. Зязюн стверджував, що «Філософія освіти – це і філософія, і наука. Водночас вона використовує підходи і знання всіх рефлексивних дисциплін – методології, аксіології, історії, культурології, власне філософії. Її інтерес – педагогіка і освіта, тому все запозичене з інших дисциплін вона використовує для вибудову-

ви моделі подолання кризи освіти, для обговорення найзагальніших проблем педагогічної діяльності, проектування шляхів побудови нової педагогічної науки» [2, с. 35].

Важливо наголосити, що великого значення в сучасних умовах набирає запропоноване І. А. Зязюном розуміння природи особистісної сутності. На його погляд, «особистість не може бути самодостатнім виміром чи кінцевим результатом смислової вибудови Людини. Адже смисл набувається постійно змінюваними відношеннями і зв'язками з сутнісними складниками людського буття, особистість і Людина відрізняються тим, що перша є способом, інструментом, засобом організації досягнень другої. Перша отримує смисл і життєвість в другій. Можна з переконливістю стверджувати, що особистість в якості психологічного інструмента може «озовнішуватись», про неї можна, необхідно рефлексувати «заочно», і це зовсім не суперечить трансцедентуючій, змінній природі людини» [3, с. 326].

Базуючись на основах філософії гуманізму й авторської педагогічної концепції педагогіки добра, І. А. Зязюн у працях «Естетичні засади розвитку особистості», «Мистецтво у розвитку особистості», «Естетичний досвід особи: формування і сфери впливу» детально розглядав феномен розвитку гармонійної творчої особистості, наполягаючи на необхідності сприяти всезагальному розвиткові особистості, формуванні її культури, індивідуального досвіду, творчої інтуїції і творчої самовіддачі, соціальної та екологічної відповідальності, глобальної самосвідомості.

Надаючи особливого значення цілісному гармонійному розвитку особистості вчителя, І. А. Зязюн у книзі «Краса педагогічної дії» підкреслював: «Вчитель, його майстерність, його талант – невичерпне джерело багатства народу...» і вважав, що педагогіка не

може існувати без учителя, який має впроваджувати її принципи «красою педагогічної дії» [4, с. 4].

На думку дослідника, «У педагогічній дії є два рівнозначні суб'єкти за змістовною сутністю: Людина і Людина. Вони мають створювати один одному відчуття спокою, рівноваги, благополуччя, щастя. Як це зробити знає передусім педагог. Він має навчити цього своїх учнів незалежно від предмета викладання. Навчити ненав'язливо, нетенденційно, мимовільно. Навчити своєю поведінкою, своїм статусом, своїми Знаннями, своєю Людяністю, своєю Свободою, своїм Щастям, своїм Талантом» [5, с. 74].

Відтак, беручи до уваги відоме – лише творчий учитель може сформувані творчу особистість учня, безумовно унікальною вбачається теоретично-методична спадщина мудрого філософа і педагога, присвячена дослідженню актуальної проблеми педагогічної майстерності. Цілком справедливим є те, що у концепції педагогічної майстерності І. А.Зязюна стверджується: для цілісного гармонійного розвитку особистості учителя конче необхідне поєднання його високого професіоналізму, культури, інтелігентності, соціальної зрілості та творчого начала [6].

Література

1. Зязюн І. А. Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / Зязюн І. А. // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : [монографія] / за ред. І. А. Зязюна. – К., 2000.
2. Зязюн І.А. Краса педагогічної дії : навч. посіб. для вчителів, аспірантів, студ. середніх та вищ. навч. закл. / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач – К.: Україно-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
3. Зязюн І. А. Людина в контексті гуманітарної філософії / Іван Зязюн // Професійна освіта : педагогіка і психологія : пол.-укр.; укр. –пол. [щорічник] / за ред.

- Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. – Ченстохова; К., 1999. – [Вип.] №1.
4. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії : навч. посіб. для вчителів, аспірантів, студ. середніх та вищ. навч. закл. / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач – К.: Україно-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
 5. Зязюн І. А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : наук. метод. посіб. / І. А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
 6. Педагогічна майстерність : Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – 349 с.

Кучерявий О.Г.,

доктор педагогічних наук, професор,
*Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України,
м. Київ, Україна*

АКСІОЛОГІЧНЕ БАГАТСТВО ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ І. А. ЗЯЗЮНА У ВИМІРІ ПОТРЕБ ПЕРЕВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ НА РЕЙКИ ВІЙНИ

Російська агресія та її руйнівні наслідки вимагають активізації національно-патріотичного стрижня освітнього фронту на тлі оновлення цілей, змісту і технологій професійної підготовки майбутнього вчителя і викладача, приведення їх у відповідність до потреб України у Перемозі над ворогом й повоєнному відродженні.

Методологічною платформою для розв'язання цього складного завдання є передусім культурологічний, особистісно-діяльнісний і ціннісний підходи. Йдеться про врахування у цій справі потужного енергетичного

потенціалу аксіологічних рядів філософії педагогічної дії І.А. Зязюна, її ціннісних орієнтацій на оновлення всієї системи неперервної педагогічної освіти.

Абсолютний аксіологічний ряд (Добро, Істина, Життя, Свобода, Духовність, Гуманізм, Краса, Любов, Творчість) і в умовах воєнного стану країни залишається вершинним для трансформації педагогічної освіти на рейки війни.

Наступний ряд втілює ідею І.А. Зязюна про культурно-особистісну парадигму розвитку педагогічної освіти. Чільне місце в ньому посідають: національна культура, українська мова, творча особистість студента, творча особистість педагога і «людина культури». Причому йдеться про людину культури в різних іпостасях: особистісно-духовній, особистісно-творчій, особистісно-адаптивній й іпостасі вільної особистості. На його думку, людина культури – «це втілення зразків культурного єства в людині: свободи, гуманності, творчості, духовності, адаптивності» [1, с. 96].

Саме цей ряд є стрижневим для оновлення сьогоденні змісту педагогічної освіти під кутом забезпечення його відповідності потребам опанування студентом глибинами національної етнокультури з усвідомленою метою будити у громадян український козацький дух, мобілізувати їх і себе самого на боротьбу з ворогом різнобічними засобами. Окреслені Іваном Андрійовичем ціннісні орієнтири націлюють на перетворення змісту в носія цінностей культури творчої дії особистості педагога в професійно-педагогічному і професійно-саморозвивальному контекстах. Їх вектор прямо спрямований і на внутрішнє прийняття майбутнім учителем у ролі самоцінних, вельми актуальних у наш час категорій «свобода», «вільна особистість» і «вільна нація». Вільною особистість може бути тільки в незалежному суспільстві, державі, що відстояла свободу.

Ще один аксіологічний ряд багатой ціннісної

спадщини цього видатного філософа і педагога міцно пов'язаний з родовими поняттями його теорії педагогічної майстерності – «педагогічна дія», «краса педагогічної дії», «майстерність» і «мистецтво». Якісна трансформація змісту педагогічної освіти в ситуації війни вимагає повернення до практики обов'язкового формування у майбутніх учителів фундаментальних цінностей-знань відповідної теорії в межах спеціально відведеного у навчальному плані курсу «Педагогічна майстерність». Важко переоцінити можливості актуалізованої дисципліни в розвитку у студента педагогічного світогляду, гуманістичної й патріотичної ціннісної спрямованості його особистості, ціннісної професійно-педагогічної й громадянсько-патріотичної свідомості, патріотично-ціннісного, професійно-педагогічного ставлення до суспільних і особистих потреб. Щодо відповідного професійно-педагогічного ставлення, то під час воєнного стану засобами курсу у студентів насамперед формуються мотиви пошуку свого місця і ролі в системі активного супротиву народу окупантам, знання майстерного використання педагогіки любові і педагогіки добра у взаємодії з учнями «зі зраненим серцем».

Особливе місце в працях академіка І. А. Зязюна займає та його аксіологічна спадщина, що є національно-освітнім концептуальним світлофором оновлення педагогічної освіти у вимірі перспективного культуротворчого поступу України. У контексті проведення реформи цієї освітньої галузі з урахуванням запитів воєнного стану країни особливо актуальною виглядає сукупність цінностей його концепції особистісно-орієнтованої підготовки педагога в системі багаторівневої педагогічної освіти [2]. Робимо акцент зразу на трьох аксіологічних рядах, віддзеркалених у відповідних концептуальних підходах автора.

Перший ряд стосується ціннісного потенціалу основних вимог до регулювання самої перебудови педагогічної освітньої системи: цінностей гуманізації, гуманітаризації, демократизації навчально-виховного процесу, фундаменталізації й інтеграції його змісту. Другий ряд знаходиться в площині аксіологічного поля теорії особистісно-зорієнтованої підготовки майбутнього вчителя. Його елементами є цінності змісту освіти, що є значущими для вибору студентом соціально важливих ціннісних орієнтирів, формування «Я – концепції» в «системі життєвих смислів», активної творчої діяльності на студентській лаві і в соціумі. Зокрема, в аспекті суто спеціальної професійної підготовки педагога на перше місце виходять цінності-знання про «психолого-педагогічні механізми особистісного розвитку; ціннісний зміст спеціальних предметів та шляхи їх гуманітаризації; посилення професійної спрямованості спеціальних дисциплін та інтегративної функції психолого-педагогічної науки» [Там само, с. 4]. Гостра проблема сучасної педагогічної освіти – її особистісна орієнтація, якій зовсім немає альтернативи при пануванні дистанційного навчання в умовах воєнних дій. Немає сьогодні альтернативи й ціннісним орієнтаціям майбутнього педагога щодо сприяння святій боротьбі українського народу за своє існування, й ідеї розроблення «Я» – концепції виконання свого громадянського обов'язку у різних сферах життєдіяльності – навчально-пізнавальній, професійно-саморозвивальній, просвітницькій, волонтерській та ін. Більш важливих життєвих смислів для студента у ситуації воєнного стану просто немає.

На сенс життя у воєнний період майбутнього вчителя як служіння Перемозі України і потребам її повоєнного відродження працює і третій аксіологічний ряд відповідного концептуального бачення вченого. Йдеться насамперед про ступеневі цінно-

сті-цілі (їх виділено чотири) професійного розвитку студента як послідовність «якісних перебудов у професійній свідомості й діяльності, в образі професійного «Я», в рефлексії, функціях і технологіях їх використання» [Там само, с. 6], а також про пріоритетні завдання підготовки педагогів для усіх освітніх рівнів і цінності-засоби їх розв'язання, механізми якісних перетворень у педагогічній освіті.

Окремо треба сказати про актуальність ціннісного світу концептуальних уявлень Науковця з великої літери про сутність, місце і роль психопедагогіки в реформуванні професійної підготовки вчителя, феномену якої він присвятив цілу низку своїх останніх праць. Цінність цієї науки як гармонійного синтезу психології й педагогіки особливо підвищується в ситуації оновлення змісту і технологій освітнього процесу під дією фактору війни. Екзистенційно важливими є для майбутнього педагога цінності-знання і цінності-способи діяльності передусім щодо виходу особистості з тривожного і стресового стану, її психологічної стабілізації. З психопедагогічних позицій слід підходити сьогодні до визначення принципів сприяння, розрахованому на перспективу цілісному розвитку особистості майбутнього фахівця, розроблення нових технологій і методик його національно-патріотичного виховання, організації професійної творчості і самотворчості. Зовсім не обійтись без психопедагогіки при вирішенні під час воєнного стану проблем діагностики ступеня тривожності студента, його готовності мобільно діяти в планах самооздоровлення, глибокого опанування змістом освіти у статусі суб'єкта саморуку до рівня педагога-майстра і у громадянському статусі людини-патріота, носія і збудника в суспільній свідомості національного духу, волонтера чи діяча просвітнього фронту. Демонстрацію перспективних точок виявлення соціальної значущості психопедагогіки в аспекті

оновлення педагогічної освіти можна продовжити. Загалом, за уявленнями І.А. Зязюна, «без психопедагогіки, знання її законів, правил, тенденцій розвитку та специфічної дидактики неможливо досягти високих стандартів якості учіння-виховання в сучасних освітніх закладах усіх рівнів [3, с. 12].

Підсумовуючи висловлене, тільки зауважимо: наведені аксіологічні ряди філософсько-педагогічної спадщини академіка І. А. Зязюна щодо педагогічної освіти є тією цілісною системою цінностей-цілей і цінностей-засобів, опертя на яку в воєнний і післявоєнний період визначає високий ступінь успішності її оновлення під кутом відповідності нагальним потребам суспільства у відсічі ворогу та національним потребам на етапі відродження України після Перемоги.

Література

1. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. 608 с.
2. Концептуальні підходи до розвитку багаторівневої педагогічної освіти в Україні / Укладачі: В. Андрущенко, І. Зязюн. Київ: ІПОД НАПН України; Асоціація ректорів педагогічних університетів України, 2011. 16 с.
3. Зязюн І. А. Історичні витоки психологічної педагогіки. *Рідна школа*. 2013. № 11. С. 3 – 12.
4. Педагогічна майстерність: підруч. / І. А. Зязюн та ін.; за ред. І. А. Зязюна. Київ: Вища школа, 1997. 349 с.

Лавріненко О. А.

доктор педагогічних наук, професор,
*Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
м. Київ, Україна*

ТВОРЧІ ПОШУКИ ДОПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У СПАДЩИНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА (1938–2014 РР.)

У численних педагогічних працях Івана Зязюна значною мірою обґрунтовується необхідність допрофесійного відбору на вчительську професію. В умовах російсько-української війни роль і місце вчителя в суспільному поступі України надзвичайно зростає. Причому в реаліях сьогодення загострюється проблема усвідомленого вибору педагогічної професії. Варто відзначити, що більшість сучасних дослідників теорії і практики педагогічної освіти допрофесійну підготовку на вчительську професію зовсім ігнорують, вбачаючи в ній «совецький анахронізм», непотрібність і нераціональність такої підготовки. Аналіз системи мотивації сучасних випускників педагогічних вищих закладів освіти дозволяє констатувати, що більшість із них обирали педагогічну професію зовсім неусвідомлено і, як наслідок, після закінчення ЗВО не збираються присвятити своє майбутнє педагогічній діяльності.

Причин тут безліч. Головна – має бути в очільників педагогічної галузі чітке переконання: на вчительську професію повинен відбуватися відбір. Майбутніх учителів треба готувати ще зі школи, добирати тих осіб, які мають здібності й задатки бути вчителем, вихователем, викладачем вищого закладу освіти. Іван

Зязюн, даючи відповідь на необхідність усвідомлення себе в педагогіці, виходив із сутності місця людини в соціумі, зауважуючи: «Місце людини в соціальному житті може бути заданим, приписаним їй волею випадку, народження, обставин. Воно може бути обрано, знайдено, завойовано нею самою за власною волею і свобідному, усвідомленому вибору. У цьому випадку кажуть про вибір суб'єктом позиції в житті, про його особистісне самовизначення. Позиція – це найбільш цілісна характеристика людини як особистості. Особистість – це людина свобідна, самостійна й відповідальна за визначення свого місця в житті, в суспільстві, в культурі. Особистість – це суб'єкт, який вільно самовизначається, виробляє свою позицію в просторі культури і часовому просторі історії» [1].

Для усвідомленого вибору педагогічної професії, на переконання Івана Зязюна, необхідно, щоб майбутній учитель завжди бачив себе суб'єктом, а звідси:

- свобідно свідомо обирає педагогічну професію і найбільш оптимальні шляхи оволодіння нею;
- відбувалася спільна продуктивна дія викладача педагогічного ВЗО і майбутнього педагога, тобто дія, у якій формується рефлексія, стимулюються усвідомлення й вироблення її цілей і смислів;
- у процесі оволодіння педагогічною професією відбувалося становлення індивідуального стилю дії, базованого на усвідомленні своєї унікальності, самоцінності й установка на саморозвиток, самозміну, постійне «самонародження»;
- наскрізною в оволодінні премудростями педагогічної професії має стати творча дія, орієнтована на вироблення кожним студентом усвідомлених планів, прогнозів і сценаріїв своєї професійної життєдіяльності в майбутньому.

Згадуючи, як у 80-ті роки ХХ ст. в Полтавському державному педагогічному інституті імені В. Г. Коро-

ленка зароджувалася дієва система здобуття педагогічної професії, як педагогічний заклад освіти мав навчити бути вчителем, Іван Зязюн писав: «На першій порі моєї ректорської роботи неодноразово доводилося з гіркотою спостерігати подання деканів на виключення студентів з першого-другого курсів, які з дитинства мріяли про професію педагога: їхній психологічний стан засвідчував повний крах сподівань «сіяти добре й вічне». Але жодного випадку підписання наказу про виключення не було. Мій ректорський спротив викликав здивування з боку педагогів, але вони швидко відчували відповідальність за зловживанням байдужістю до студентів, небажанням увійти в тимчасові студентські труднощі, начебто несумісні з їхньою майбутньою професією. В той же час, не раз зустрічаючись з молодими вчителями, я нерідко бачив серед них невдах, озлоблених невдалим вибором педагогічної професії. В роки студентства багато з них передували в учінні, навіть з гордим званням «відмінник». Найжорстокішим переживанням для мене було бачити зламаного життям педагога, який відпрацював багато років, йому вже нікуди піти, і в той же час він не в стані фізично витримувати реалії професійного життя в школі [1].

Вирішення багатьох завдань педагогічної підготовки, дієвість інноваційних методик і технік освіти майбутніх педагогів учений вбачав у створенні істинної системи, власне, допрофесійної підготовки на вчительську професію. Якщо бодай побіжно проаналізувати новаторські підходи Івана Зязюна в цій царині, то можна з упевненістю стверджувати про їх сьогоденну дієвість та актуальність, оскільки основне завдання допрофесійної освіти полягає не в залученні до якоїсь конкретної професії, а в підготовці учнів до професійно-особистісного самовизначення як процесу постійного вибору професії у співвіднесенні своїх

можливостей і бажань із потребами соціокультурного оточення. Як наслідок, розвивається соціально активна особистість, яка поєднує в собі громадянськість, високі моральні якості і готовність до конструктивної суспільно корисної дії - реалізувати свою індивідуальність.

Щодо вирішення завдань допрофесійної підготовки і відбору майбутніх абітурієнтів до педагогічного ВЗО, у Полтавському державному педагогічному інституті імені В. Г. Короленка на досить потужному рівні була організована експериментальна робота зі школярами на етапі допрофесійної освіти. Основною експериментальною базою стали педагогічні групи в «Школах юного педагога». В теоретико-методологічному плані особливість такого експерименту полягала в тому, що допрофесійну підготовку розглядали в контексті професійно-особистісного самовизначення. Організаційною формою цієї роботи стали не окремі педагогічні класи, а педагогічні групи, укомплектовані учнями, починаючи із сьомого по випускні класи. Експеримент проводився в усіх загальноосвітніх школах Полтавської області, які входили в структуру навчально-наукового комплексу кожного з 25 районів Полтавської області і «Університету майбутнього вчителя Полтавського педагогічного інституту імені В. Г. Короленка» [2, с. 267].

Варто відзначити, що творчим колективом теоретиків і практиків Полтавського педагогічного вузу було чітко окреслено мету експериментальної роботи: підготувати випускників до орієнтування у світі педагогічних професій; осмислити школярами основи професійної педагогічної дії як соціальної самореалізації, самоствердження і саморозвитку. Основним результатом підготовки з даної програми пропонувалось усвідомлення випускниками професійно-педагогічної дії й свого місця у ній, формування

психологічної захищеності й активного ставлення до предмета викладання, спостереження за ним у процесі професійної підготовки, тобто стійкий і динамічний професійно-особистісний саморозвиток майбутнього педагога.

Із особистого досвіду (автор статті є випускником «Школи майбутнього вчителя») можна виокремити ряд важливих організаційно-педагогічних моментів:

- зарахування в групу здійснювалось за письмовою заявою учня, із погодженням одного із батьків;
- необхідною була рекомендація вчителя школи обраного за фахом предмета та витяг із рішення педагогічної ради школи;
- за потреби проводилась відбірна співбесіда й тестування для виявлення рівня усвідомленості вибору учнем педагогічної професії [4, с. 264].

Зфзначимо, що в Полтавському державному педагогічному інституті імені В.Г. Короленка наприкінці 80-х років ХХ ст. була створена певна нормативна база допрофесійної педагогічної підготовки, видані методичні рекомендації та рекомендації тим викладачам, які організовували й проводили заняття у «Школі юного педагога». Як приклад можна навести рекомендації для шкільних кураторів «Школи», оскільки пройти курс «Основ педагогіки й педагогічної майстерності» збиралися учні з чотирьох паралельних класів (7-й – 10-й), а, власне, сам курс мав орієнтовне цілеспрямування, для керівництва цією збірною групою наказом директора призначався куратор, перед яким ставилися завдання:

- брати участь у комплектуванні групи, вивчати і складати характеристику групи й кожного учня;
- організувати теоретичні й практичні заняття із запропонованого курсу, розробленого науковцями кафедр педагогіки і психології педагогічного інституту, із повним забезпеченням груп нау-

- ково-практичними посібниками (підручник, хрестоматія, методичні розробки);
- організувати неперервну педагогічну практику учнів групи на базі школи та інших освітніх й виховних закладів;
 - проводити індивідуальну роботу з учнями, здійснювати контроль за їхньою успішністю;
 - взаємодіяти з класними керівниками;
 - організовувати й проводити культурно-просвітницьку роботу з учнями;
 - вести необхідну документацію в «Школі юного педагога».

Така організаційно-педагогічна робота не відбувалася формально. Кращих учнів «Школи» залучали до проведення позакласних заходів, навіть окремих уроків у початковій школі під наглядом і керівництвом учителя, спостерігаючи за здатністю учня до спілкування, за професійними вміннями і навиками саморегуляції власної поведінки, вмінням триматися перед аудиторією тощо.

Навчання в «Школі юного педагога» розпочиналося з 7-го класу. Учні мали здобути певні знання й уміння, особливо важливі для майбутньої педагогічної професії: Варто зазначити, що семикласники розпочинали знайомство зі світом людських професій, навчались виробляти первинні уміння розуміти вимоги професії до людини, умови праці, власні інтереси, схильності й здібності. Відповідно до програми «Школи майбутнього педагога» учням пропонувалося взяти участь у профорієнтаційних рольових іграх, в екскурсіях містом, у зустрічах з випускниками школи, з учнями профільних класів, з учнями, учасниками гурткової роботи різних профілів та інше.

У 8–9-х класах навчання проводилися факультативно із фрагментарним використанням окремих навчально-виховних прийомів і методів, щоб школя-

рі могли спробувати себе в найпростішій педагогічній дії: організації і проведенні ігор, окремих колективних і творчих заходів із дошкільнятами, молодшими школярами і своїми однолітками. Такі форми навчання майбутніх учителів забезпечували в процесі педагогічної дії можливість перевірити стійкість своїх інтересів, схильності та здібності до навчально-виховної роботи.

Для учнів 10-х класів викладався курс «Основи педагогіки і педагогічної майстерності» як предмет за вибором. В результаті його опанування випускники «Школи юного педагога» отримували перші уявлення про педагогіку як цілісний процес людської діяльності і як науку про цю діяльність. При цьому свої уміння учні розвивали як на заняттях, так і в процесі неперервної педагогічної практики в дитячих колективах при проведенні фрагментів уроків під керівництвом учителя-наставника.

Кращі викладачі, професори, доценти інституту приїздили у найвіддаленіші від обласного центру міста і містечка, де при одній із шкіл, за підтримки міського чи районного відділу освіти працювали із учнями «Школи юного педагога», які в майбутньому виявили бажання отримати професію вчителя [4, с. 266].

Така форма організації довузівської підготовки і добору талановитої молоді мала позитивні результати. Ректор Іван Зязюн був глибоко переконаним у тому, що «Шкільна реформа розпочинається з пошуку в загальнодержавному масштабі талановитих учителів. Причому психологи рекомендують робити це вже на ранніх етапах соціалізації особистості, можливо, з 4-го класу школи за спеціальними програмами. І на цей етап радять перенести конкурсну ситуацію, щоб головним інструментом добору стало покликання бути вчителем. Інакше не дотриматися заповіді мудрих: талановитий вчитель повторюється у своїх учнях» [3, с. 14].

Головним і визначальним вступним іспитом до Полтавського педінституту був так званий творчий екзамен, на якому здійснювалася незалежна особистісна характеристика абітурієнта. До складу екзаменаційно-експертної комісії включалися фахівці різних напрямів: декани та їхні заступники, завідувачі кафедр, викладачі-методисти, керівники гуртків художньої самодіяльності та науково-технічної творчості, тренери спортивних секцій та ін. Так, на початку 80-х років ХХ ст. на історичному факультеті ПДІП ім. В. Г. Короленка застосовувалася дієва методика психодіагностики абітурієнта, майбутнього вчителя історії та правознавства, розроблена відомим науковцем у галузі психології, доцентом, завідувачем кафедри психології Володимиром Моргуном, яка передбачала поглиблену співбесіду екзаменаторів із абітурієнтом на предмет виявлення здатності до педагогічної професії, цілісного сприймання особистості кожного вступника. Вона включала в себе такі компоненти:

- просторово-часова орієнтація випускника, яка характеризується співвідношенням орієнтацій на минуле, нинішнє і майбутнє: чи знає випускник школи історію, культуру, минуле свого краю, родовід сім'ї; як давно зробив свій професійний вибір; чи знає перспективи розвитку країни, народної освіти, чи має чіткі життєві і професійні плани;
- потребнісно-вольові переживання абітурієнта, що характеризуються співвідношенням позитивних і негативних, невизначених емоцій і почуттів, найбільш типових для даного випускника у ставленні до інших людей, до самого себе і до роботи: в чому він оптимістичний, характеризується впевненим спокоєм чи байдужістю, як переживає власні успіхи та невдачі, чи буває песимістичним, злим або агресивним;

- професійна спрямованість: успішність із профілюючих дисциплін, трудова кваліфікація і загальна працездатність, участь у профілюючих гуртках, олімпіадах, факультативах, видах праці (лаборант, вихователь, вожатий, інструктор спорту та ін.);
- громадська робота випускника, яка характеризується участю у виборних молодіжних органах, у колективних заходах, уміннях розбиратися в людях, захоплювати їх та вести за собою;
- самодіяльні форми участі абітурієнта, в яких він найбільше виявляв себе в позаурочний час: у яких сферах самодіяльного розвитку він найбільше ерудований; в яких сферах самодіяльності (спорт, мистецтво, технічна творчість) досяг найвищих результатів [2, с. 166].

Отже, організована система допрофесійної підготовки майбутніх учителів, автором і натхненником якої був Іван Зязюн, а безцінний практичний досвід вивчався і впроваджувався впродовж багатьох років, дозволяє зовсім по-іншому подивитися на сутність професійної кваліфікації педагога, що виявляється при вивченні педагогічної позиції, розкривається у професійних і життєвих цілях та відповідно їх мотивах, у способах професійної поведінки та засобах дії згідно зі своїми загальними цілями й задачами.

Література:

1. Зязюн І. А. Неперервний професійний розвиток як саморозвиток і самонародження педагога : Рукопис / І. А. Зязюн // Із фондів музею-садиби академіка І. А. Зязюна у с. Пашківка, Ніжинського району, Чернігівської області.
2. Зязюн І. А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. / І. А. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 312 с.
3. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність – мистецтво навчальної дії / І. А. Зязюн // Гуманітарні науки. – 2002. – № 1. – С. 6–14.

4. Лавріненко О. А. Історія педагогічної майстерності : навч. посіб. для суд. педагогічних ВНЗ, аспірантів, учителів / О. А. Лавріненко. – К. : Богданова А. М., 2009. – 328 с.

Маринченко Є. О.,

доктор філософії,
ст. викладач кафедри професійної освіти та
технологій сільськогосподарського виробництва,
Глухівського НПУ ім. О. Довженка
м. Глухів, Україна

Федорченко М. С.

магістр Глухівського НПУ ім. О. Довженка

ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

На сучасному етапі розвитку української держави виникає гостра потреба створення системи інноваційного розвитку аграрної галузі на основі єдності освіти, науки і виробництва. Неабияку роль у цьому контексті відіграють педагоги професійного навчання, які мають готувати фахівця, здатного розв'язувати пріоритетні завдання сільського господарства і агропромислової галузі, реалізовувати інноваційні проекти, спрямовані на підвищення ефективності та результативності наукового забезпечення розвитку виробництва.

Вважаємо, що сільськогосподарське виробництво – це саме та сфера, у якій можуть бути всесторонньо

реалізовані інноваційні ідеї сьогоднішніх випускників спеціалізації 015 Професійна освіта (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології) [2].

Проблеми інноваційної діяльності та впровадження інновацій у галузі сільськогосподарського виробництва досліджувались у працях науковців: В. Г. Андрійчука, В. І. Благодатного, В. О. Василенка, С. А. Володіна, О. І. Дація, О. В. Донця, В. О. Заготова, М. В. Зубця, С. М. Ілляшенка, М. І. Кісіля, М. Ф. Кропивка та ін [4].

У своєму дослідженні зупинимося більш детально на інноваціях у сфері аграрного сектора та на тих питаннях інноваційної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання, які згодом працюватимуть у закладах професійної освіти та готуватимуть робітничі кадри для системи професійної освіти сільськогосподарського профілю.

У сучасних умовах оновлення та розвитку професійної освіти важливими складовими інноваційного підходу в процесі підготовки майбутніх педагогів професійної освіти є впровадження комплексних навчальних екскурсій.

На думку багатьох дослідників, основні завдання екскурсії полягають у збагаченні знань тих, що навчаються, встановленні зв'язків теорії з практикою, життям, вихованні шанобливого ставлення до праці, природи, розвитку творчих здібностей, спостережливості, пам'яті, мислення майбутніх педагогів професійного навчання, їх самостійності; формуванні естетичних почуттів, активізації пізнавальної і практичної діяльності тощо [1].

Наші спостереження показують, що в умовах сьогодення комплексні навчальні екскурсії набувають вагомого інноваційного значення, оскільки жодне майстерне слово чи найбільш точна наочність не замі-

нять живого споглядання. Результати побаченого і отримані на екскурсіях відомості заповнюють можливі прогалини у знаннях студентів, пов'язані з вадами сприймання та уявлення; а враження, отримані під час екскурсій, стимулюють їх до засвоєння навчального матеріалу з професійно-орієнтованих дисциплін, пробуджують їхню допитливість та активність.

Враховуючи значну вартість різних сільськогосподарських машин та агрегатів, приладів і устаткування та їх часткову або ж повну відсутність в навчальних закладах освіти, проведення комплексних навчальних екскурсій у даний час при підготовці майбутніх педагогів професійного навчання є як ніколи актуальним заходом інноваційного спрямування [3].

В останні роки майбутні педагоги професійного навчання факультету технологічної та професійної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, спеціальності 015 Професійна освіта (Аграрне виробництво, переробка сільськогосподарської продукції та харчові технології) здійснили комплексні навчальні екскурсії до таких підприємств різної форми власності як: сільськогосподарське підприємство «ТОВ Велетень»; молочно-товарна ферма з виробництва молока на промисловій основі; підприємство по переробці конопель «Лінен оф Десна»; агропромисловий холдинг «Росток-Холдинг».

На прикладі екскурсії на тваринницьку ферму покажемо роль цього заходу в процесі інноваційної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання.

За своїм змістом цю екскурсію слід вважати інноваційною, оскільки ферма займається виробництвом молока на промисловій основі. За видом екскурсія є комплексною, тому що під час її проведення здобувачі освіти отримують знання з декількох навчальних

тем та предметів, зокрема, з навчальної дисципліни «Основи тваринництва». Студенти на фермі можуть детально ознайомитися з сучасними технологіями утримання тварин, їх годівлею та напуванням, утилізацією гною, видами та способами підготовки кормів, доїнням корів та контролем якості молока, штучним осіменінням тварин, доглядом за новонародженими телятами, ветеринарно-профілактичними заходами зі збереження поголів'я і т.ін.

Під час екскурсії на тваринницькій фермі майбутні педагоги професійного навчання отримують також певні знання з таких навчальних дисциплін, як «Машини та машиновикористання у тваринництві», «Охорона праці», «Основи стандартизації та управління якістю продукції сільського господарства», «Електропривод та автоматизація» та ін.

Отже, екскурсії - це досить ефективний метод залучення майбутніх педагогів професійного навчання до сучасних інноваційних технологій у сільськогосподарському виробництві, до формування мотивації навчальної та фахової діяльності майбутніх педагогів професійного навчання. Вони ефективні в першу чергу в тих випадках, коли в навчальному закладі недостатнє матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу.

Література

1. Ihnatenko Hanna, Marynchenko Inna, Ihnatenko Oleksandr, Marynchenko Eugene, Zinchenko Albina. ICT as a tool to form the readiness of future teachers to work with left-handed education applicants. *SHS Web of Conferences* 104, 03013 (2021) : ICHTML, 2021. pp. 1-6. URL: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110403013>
2. Vasyl Kovalchuk, Ivan Prylepa, Oleksandra Chubrei, Inna Marynchenko, Vitalii Opanasenko, Yevhenii

Marynchenko. Development of Emotional Intelligence of Future Teachers of Professional Training. International Journal of Early Childhood Special Education. Volume 14. No 1. 2022. Pp.

3. Ігнатенко Г. В., Маринченко Є. О. Інноваційні технології у підготовці майбутніх педагогів професійного навчання сільськогосподарського профілю: навч.-метод. посіб. Суми: Видавець Вінніченко М. Д., 2021. 172 с.
4. Маринченко Є. О. Росновський М. Г. Роль педагога професійного навчання у впровадженні сучасних інноваційних технологій в галузі сільськогосподарського виробництва. *Педагогічний часопис Волині*. 2019. № 3. С. 57-64.

Огієнко О. І.

доктор педагогічних наук, професор
*Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
м. Київ, Україна*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

В умовах реформування вищої освіти, підвищення вимог до підготовки і конкурентоспроможності випускників вищих навчальних закладів на ринку праці актуалізується проблема підготовки викладачів вищої школи. Сучасне суспільство і система вищої освіти потребує підготовки викладача нового типу, який здатен ефективно й мобільно реагувати на швидкоплинні процеси, що відбуваються в суспільстві, науці і техніці. Водночас для розбудови ефективної

системи професійної підготовки викладача в умовах магістратури доцільно спиратися на ідеї теорії освіти дорослих та андрагогічного підходу. Оскільки саме андрагогічний підхід здатен забезпечити можливість створення такої моделі навчання, яка орієнтована на креативність, самомотивацію, саморозвиток майбутнього викладача вищої школи в умовах магістратури.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що проблемі підготовки викладача вищої школи приділяється значна увага, зокрема, досліджуються питання філософії освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн (2008; 2011), В. Лутай та ін.), висвітлюються різні аспекти професійної діяльності викладача вищого навчального закладу (С. Вітвицька), В. Гриньова, О. Гура, О. Дубасенюк, А. Сбруєва, та ін.).

Науково-педагогічна діяльність викладача – це принципово відмінна філософія професійної життєдіяльності. «Вища наукова школа, чи університет, є ... неподільна єдність викладання і дослідження. Це є викладання через дослідження, яке здійснюється на очах тих, хто навчається» (Вітвицька, 2009, с. 68). Водночас модель «великої науки», яку повинен продукувати університетський персонал, поширюється на всі галузі знань, зокрема на соціальні, політичні та гуманітарні (Сбруєва, 2009).

У процесі професійної підготовки у магістратурі майбутній викладач повинен засвоїти закономірності, концепції, теорії, принципи, методи навчально-виховного процесу у вищій школі та вміти використовувати їх на практиці. Це є надзвичайно важливим, оскільки сьогоденній магістрант завтра сам буде здійснювати і відповідати за підготовку студентів у вищих навчальних закладах. Тому основою його професійної підготовки є формування фахових компетентностей, підготовка до виконання певних функцій. Дослідники виділяють такі функції

викладача вищого навчального закладу: управління; продукування; передавання; трансформації; спонукання; соціалізації; прогнозування; корегування; культурологічну; виховну; розвивальну (Зязюн, 2011; Вітвицька, 2009).

На нашу думку, важливою функцією викладача вищої школи, усвідомлення якої відбувається під час його підготовки в умовах магістратури, є функція андрагогічної суб'єктності, яка передбачає: реалізацію самостійності викладача у навчальній діяльності, що впливає на цілеспрямований рух індивідуальною освітньою траєкторією, формування навичок самоаналізу, самореалізації; реалізацію самосвідомості, яка базується на рефлексії, «Я-концепції» і є центром та джерелом свідомої, цілеспрямованої активності, впливає на перехід від «викладача, який адаптується» до «викладача, який діє», забезпечує можливість до розкриття своїх потенцій; реалізацію відношення до себе як до людини дії, що передбачає визнання й прийняття не тільки у собі, а й у студента наявності активності, свідомості, свободи вибору, унікальності (Огієнко, 2016).

Зважаючи на це, сучасна підготовка викладача вищої школи має якісно відрізнятись від традиційної, потребує запровадження гуманістично-орієнтованої суб'єкт-суб'єктної моделі навчального процесу, у якій відбувається зміщення аспектів як у системі взаємодії між студентом і викладачем, так і у професіограмі особистості викладача. Гуманістична парадигма пропонує зосереджуватися у навчальному процесі не на навчальній дисципліні, а на особистості студента, його освітніх потребах і можливостях, професійному становленні; акцентує увагу на переході від змістовно-орієнтованих програм на створення навчального середовища, яке повинно стати джерелом розвитку і саморозвитку майбутніх викладачів в умовах магі-

стратури, побудови індивідуальних освітніх програм магістрів (Зязюн, 2008; Огієнко, 2016).

Специфіка організації навчального процесу зумовлюється особливостями контингенту, який навчається, цілями, змістом і умовами навчання. У цьому контексті магістратура має свою специфіку, яка у першу чергу, пов'язана з віковими особливостями магістрів, що є тим підґрунтям, який зумовлює важливість використання андрагогічного підходу у професійній підготовці викладачів вищої школи в умовах магістратури.

Зактуалізуємо на тому, що реалізацію андрагогічного підходу у підготовці майбутніх викладачів вищої школи ми розглядаємо як шлях реалізації положень теорії освіти дорослих на практиці, тому важливо дотримуватися певних організаційно-педагогічних умов, зокрема: перехід до андрагогічної моделі навчання; створення андрагогічного середовища; розробка і застосування андрагогічних технологій і методів навчання.

Отже, спрямованість підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури на формування компетентнісних фахівців зумовлює використання гуманістично-орієнтованої суб'єкт-суб'єктної моделі навчання (андрагогічної), у якій відбувається зміщення аспектів як у системі взаємодії між магістрантом і викладачем, так і у професіограмі особистості викладача; поряд із системним, людиноцентричним та компетентнісним підходами доцільним стає використання андрагогічного підходу в процесі навчання, оскільки магістрант є дорослою людиною; андрагогічний підхід передбачає врахування освітніх потреб, соціального досвіду і можливостей магістрантів, надає їм можливість активної участі у плануванні, реалізації, оцінюванні і корекції процесу навчання, усвідомлення власної відповідальності за результати навчання, дозволяє персоналізувати процес навчан-

ня, підвищити його ефективність; однією з важливих функцій викладача вищої школи, усвідомлення якої відбувається під час його підготовки в умовах магістратури, є функція андрагогічної суб'єктності, яка передбачає реалізацію самостійності викладача у навчальній діяльності, реалізацію самостійності, яка базується на рефлексії, «Я-концепції», реалізацію відношення до себе як до дієвої людини; організаційно-педагогічними умовами реалізації андрагогічного підходу у підготовці майбутніх викладачів є дотримання андрагогічних принципів навчання, створення андрагогічного середовища, розробка і застосування андрагогічних технологій і методів навчання, сформованість андрагогічної компетентності викладачів, які працюють з магістрантами; домінантною технологією андрагогічного підходу є інтерактивне навчання, а формою навчання – групова робота.

Література

1. Зязюн, І. А. Педагогічна майстерність: підручник. 3-тє вид., Київ: СП Богданова А. М. 2008. 376 с.
2. Зязюн, І. Учитель ХХІ століття: чарівник, добротворець, любу мудр, працелюб. Міжнародна виставка «Сучасні навчальні заклади». Київ, 2011. С. 18-19.
3. Вітвицька, С. С. Педагогічна підготовка магістрів в умовах ступеневої освіти: теоретико-методологічний аспект. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2009. 449 с.
4. Сбруєва, А. А. Модель «великої науки», яку повинен продукувати університетський персонал, поширюється на всі галузі знань, у тому числі на соціальні, політичні та гуманітарні. *Порівняльно-педагогічні студії*, 2009. № 1, С. 45-56.
5. Огієнко, О. І. (). Підготовка викладача вищої школи в умовах магістратури: андрагогічний підхід. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 6 (50). С. 336–341.

Петренко Л. М.

доктор педагогічних наук, професор
*Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
м. Київ, Україна*

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ПЕДАГОГІЧНОГО ВИЩОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ У РУСЛІ СВИТОГЛЯДНИХ ІДЕЙ ІВАНА ЗЯЗЮНА

Проблема професійної підготовки майбутнього викладача педагогічного вищого закладу освіти заслуговує на особливу увагу, адже саме йому належить бути носієм високої професійно-педагогічної культури, прикладом профактивності у форматі державницького ставлення до створення інтелектуального і духовного потенціалу нації, творчих пошуків найкращих моделей професійного розвитку, дослідницької діяльності, професійної і академічної мобільності, інтернаціоналізації вищої освіти тощо.

Звертаючись до творчої спадщини Івана Андрійовича Зязюна – фундатора добротворення в педагогіці, скульптора образу сучасного педагога, важливо проаналізувати теоретичний доробок і практичний досвід академіка для знаходження шляхів вирішення завдань професійної підготовки викладача педагогічної вищої освіти в умовах сучасних викликів.

З огляду на те, що «серед представників наукової школи Івана Зязюна – доктори і кандидати педагогічних наук, які втілюють ідеї педагогіки добра, культуровідповідності, дитиноцентризму в освітньому процесі» [4, с. 96], є підстави стверджувати, що

академік приділяв надзвичайно велику увагу проблемі підготовки саме викладачів педагогічних вищих закладів освіти. Під його керівництвом захищено 22 докторських і 20 кандидатських дисертацій з актуальних педагогічних проблем: теоретико-методологічні засади розвитку педагогічної освіти, персонологічний аспект розвитку педагогічної думки, зарубіжний досвід підготовки вчителя та ін. «Сьогодні в Україні немає вищого навчального закладу, де б на педагогічній кафедрі не працювали учні й послідовники Івана Андрійовича Зязюна» [3, с. 9]. Основні концептуальні ідеї знаного ученого викладені у понад 550 публікаціях. Це: монографії, підручники, навчальні та навчально-методичні посібники, якими користуються здобувачі вищої педагогічної освіти, майбутні доктори філософії, учителі та науково-педагогічні працівники. Його статті опубліковані в українських і зарубіжних виданнях [3, с. 11], а ідеї знайшли свій розвиток у дисертаційних роботах, що є свідченням їх перспективності та наукової значущості. Співтовариство науковців «різних статусів, компетенції і спеціалізації», які представляють наукову школу Івана Андрійовича Зязюна, й нині координують свою дослідницьку діяльність та активно навчають «науці» – передають «знання і прийоми діяльності, необхідні наступному поколінню учених» [1, с. 28] у постійно змінних умовах – інтеграції України до Європейського дослідницького простору, трансформації вищої освіти і цифровізації суспільства, які не можуть зупинити війна, ракетні обстріли та блекаути.

Саморозвиток – життєве кредо ученого. Такого висновку можна дійти, вивчаючи його життєвий шлях і наукові праці вчених, становлення яких відбувалось під керівництвом академіка, а також тих, хто вивчає його науковий доробок. Так, О. Цюняк і М. Копчук-Кашецька підкреслюють переконаність

академіка в тому, що випускник педагогічного закладу вищої освіти повинен володіти сформованою здатністю «бути суб'єктом п'яти видів діяльності: предметної, педагогічної, інноваційної, колективного самоуправління і саморозвитку. І кожна з них, зазначає вчений, має вирішувати певні типи завдань, а отже, виконувати відповідні дії» [6, с. 10].

Досліджуючи філософські проблеми освіти, І. А. Зязюн розглядав педагогіку у вимірах інтердисциплінарності, на основі міжпредметної взаємодії, що дозволяє екстраполювати досягнення сучасних наук у педагогічну теорію і практику [3, с. 9], використовувати підходи і знання всіх рефлексивних дисциплін – методології, аксіології, історії, культурології, власне філософії для створення «моделі подолання кризи освіти, для обговорення найзагальніших проблем педагогічної діяльності, проектування шляхів побудови нової педагогічної науки» [2, с. 35].

Під впливом сучасних цивілізаційних процесів, які характеризуються своєю складністю, багатовекторністю і динамічністю, розвиток нової педагогіки відбувається на синергетичній основі «фундаментальних досягнень української і зарубіжної педагогіки та суміжних дисциплін», аксіокультурних засадах «теорії і практики педагогічної освіти з урахуванням націєтворчого потенціалу» сучасних педагогічних закладів вищої освіти, які «мають готувати конкурентоспроможних фахівців з ціннісним ставленням до професії вчителя» [3, с. 10].

Вивчаючи теоретичний доробок і практичний досвід академіка, нині ми, спираючись на його творчі наукові здобутки, розробляємо сучасні наукові підходи стосовно підготовки викладача педагогічного вищого закладу освіти, який будуватиме свою професійну кар'єру в умовах цифровізації суспільства. У руслі світоглядних ідей І. Зязюна професійну

компетентність науково-педагогічних працівників досліджує О. Кучерявий, який обґрунтовує систему їх професійно-цифрових компетентностей та описує процедуру формування цілісного набору оновлених функцій викладача у цифровому освітньому середовищі педагогічного університету [7]. Провідні здатності, значущі для управління комунікативною поведінкою викладачів у системі спілкування зі студентами на основі використання цифрових технологій, досліджує О. Лавріненко. Потреби викладачів і студентів у вдосконаленні цифрової компетентності діагностує і вивчає Л. Султанова [5].

Отже, наукова спадщина Івана Андрійовича Зязюна слугує підґрунтям для пошуку відповідей на сучасні виклики, які нині постають перед науковою спільнотою і вимагають здійснення невідкладних заходів щодо створення кардинально нових механізмів для максимізації результатів діяльності закладів педагогічної вищої освіти.

Література

1. Гончаренко С. У. Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи: зб. наук. праць / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. С. 27-43.
2. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії : навч. посіб. для вчителів, аспірантів, студ. середніх та вищ. навч. закл. Київ: Україно-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.
3. Іван Андрійович Зязюн: педагог, вчений, філософ : біобібліогр. покажчик / [упоряд. Л. Н. Штома ; наук. ред. Н. Г. Ничкало] ; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. 4 вид., перероб., допов. Київ : вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 229 с.
4. Нагрибельний Я. А. Роль академіка Івана Зязюна в розвитку педагогічної освіти України. Освіта дорос-

- лих: теорія, досвід, перспективи. 2019. Вип. 1(15). С. 89-98.
5. Султанова Л.Ю., Прокоф'єва М.О. Цифрова безпека у галузі вищої освіти. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2022. Вип. 1(21), 106-117. DOI: [https://doi.org/10.35387/od.1\(21\).2022.106-117](https://doi.org/10.35387/od.1(21).2022.106-117). URL: <http://www.adult-education-journal.com.ua/index.php/aej/article/view/207/172>. URL: <http://www.adult-education-journal.com.ua/index.php/aej/issue/view/21>
 6. Цюняк О. П., Копчук-Кашецька М. П. Світоглядні ідеї Івана Андрійовича Зязюна у професійному становленні вчителя Нової української школи. Імідж сучасного педагога. 2018. № 2(179). С. 8-10.
 7. Kucheryavi, O. (2022). System of professional-digital competencies of a teacher of a higher pedagogical educational institution. Science Rise: Pedagogical Education, 2 (47), 47 – 52. Doi: <http://doi.org/10.15587/2519-4984.2022.255072>.

Піддячий В. М.,
кандидат педагогічних наук (PhD),
*Інституту педагогічної освіти і освіти
імені Івана Зязюна НАПН України
м. Київ, Україна*

ЄДНІСТЬ ЕСТЕТИЧНОГО ТА ЕТИЧНОГО У НАВЧАННІ, ВИХОВАННІ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У сучасних кризових умовах особливо гостро постає потреба у професійних та гармонійно розвинених людях, здатних вирішувати складні виробничі задачі та проблеми місцевого, регіонального, державного та глобального рівнів [7, с. 69–72]. Серед різноманіття

ґрунтовних теорій, концепцій та підходів до навчання, виховання та розвитку особистості, її професійного самовизначення, становлення та вдосконалення особливе місце посідає концепція педагогічної майстерності І. Зязюна, яка є логічним узагальненням його багатого життєвого та професійного досвіду, описаного в його працях, які ґрунтуються на глибокому проникненні в суть досліджуваного явища.

Шукаючи шляхи вирішення сучасних проблем з урахуванням обставин, впливів та наслідків війни Російської Федерації проти України, а також пандемії COVID-19, важливо вибудувати генеральну лінію подальшої діяльності та виокремити напрями розвитку, спираючись на перевірені роками, визнані, описані та теоретично обґрунтовані практики. Особливе місце серед них займає колективна освітньо-наукова розробка під керівництвом І. Зязюна – «педагогічна майстерність». Дотримання такого підходу сприяє успішному вирішенню суспільних напружень та проблем, адже у випадку, коли теорія не слугує практиці, вона перетворюється у спекулювання поняттями.

Особливістю концепції педагогічної майстерності І. Зязюна, яка вирізняє її з-поміж інших підходів до підготовки педагогів, є те, що ключове місце відводиться естетиці, яка, на його переконання, перебуває на передньому краї боротьби, що ведеться у світі за розум і серця людей, особливо молодого покоління. Це пов'язано з тим, що впродовж освітнього процесу засвоєння навчального матеріалу є найглибшим та найпродуктивнішим тоді, коли він поєднується з естетичним, тобто торкається емоційно-почуттєвої сфери особистості. У зв'язку з цим зосередимо увагу на розгляді важливості естетичного виховання особистості, яке є складовою освіти впродовж життя, що реалізується за допомогою використання різних

методів і технологій, зокрема менторства, модерації, фасилітації тощо [5, с. 29–35].

Спираючись на напрацювання академіка І. Зязюна, зазначимо, що, здійснюючи підготовку молоді та дорослих до життя та продуктивної праці у суспільстві, значну увагу потрібно приділяти:

- 1) розвитку у них почуття прекрасного, піднесеного, комічного, які безпосередньо впливають на мотиваційну складову діяльності та її результати;
- 2) необхідності виховання дбайливого ставлення до культурних цінностей, багатств та краси природи;
- 3) формуванню потреби у безперервному гармонійному та різнобічному розвитку і саморозвитку особистісних та професійних якостей через активну практику у взаємодії з іншими людьми;
- 4) розвитку естетичної та етичної культури людських стосунків;
- 5) активній участі у творенні прекрасного, всебічного усвідомлення естетики праці і трудової діяльності;
- 6) творенню і збереженню всього прогресивного, прекрасного, піднесеного та продуктивного;
- 7) розвитку духовного досвіду через естетичне виховання.

Це пов'язано з тим, що естетична чуттєвість виявляється у всіх сферах життя і діяльності людини. Вона є основою формування інших здібностей, але разом з цим проявляється у них. Отже, естетичне виховання забезпечує різнобічний розвиток здібностей та якостей особистості, формує естетичний досвід, на основі якого якісно змінюється ставлення до міжособистісних стосунків, результатів діяльності, відношення до інших явищ внутрішнього та зовнішнього світу, їхня оцінка.

Закономірним і природним є те, що у своєму житті людина зазвичай намагається наблизитися до всього того, що вважає красивим, гармонійним, цікавим і веселим. Водночас вона прагне віддалитися від потворного, низького та трагічного. Якщо перекласти це на сферу професійної діяльності, то для того щоб пережити й зрозуміти красу і гармонію праці, відчутти радість та отримати задоволення від неї, треба естетично пережити процес праці. У зв'язку з цим естетичне виховання спрямоване на розвиток: 1) емоцій; 2) почуттів; 3) смаків; 4) поглядів; 5) ідеалів; 6) суджень; 7) художніх здібностей; 8) здатності сприймати та перетворювати дійсність за законами краси; 9) виховання гуманістичних якостей, інтересів і любові до життя [6, с. 141–149]. Це сприяє соціалізації особистості через розвинену чуттєву здатність формування професійних і громадянських якостей, гармонійному розвитку людини з урахуванням її соціального досвіду і здібностей, потреб, інтересів та ідеалів. Важливо розуміти, що поза суспільним життям людина не набуває людських якостей, вони не є вродженими та втрачаються за умови повної відсутності суспільних зв'язків. Тому для розвитку особистості потрібно підтримувати соціальні контакти і від того, з ким та як ці зв'язки підтримуються, залежить якою буде людина у думках, діях та вчинках.

Естетичний досвід особистість здобуває через сукупність суспільних відносин впродовж соціальної практики. Він є результатом ставлення людини до світу та поєднує в собі досвід соціальних відносин, які утверджуються у формі стійких ціннісних орієнтацій і стає основою соціальної поведінки. Зважаючи на це, естетичне виховання має бути пов'язане зі всією системою виховання, оскільки воно розвиває естетичний досвід, уміння цілісно сприймати і правильно розуміти прекрасне у думках, діях і вчинках людей,

мистецтві та природі, а також формує любов до прекрасного, розвиває здатність творення прекрасного. Особливістю набутого естетичного досвіду є те, що він акумулює в собі досвід соціальних відносин, який закріпився у формі стійких ціннісних орієнтацій, що становлять основу соціальної поведінки людини. Він є показником рівня духовної зрілості та критерієм творчого самовираження. Важливо розуміти, що матеріальне виробництво здійснюється свідомою цілеспрямованою діяльністю людей, які на практиці застосовують свої професійні компетентності та досвід, докладаючи фізичні та духовні сили, взаємодіючи із учасниками трудової діяльності.

Водночас соціальна діяльність пов'язана з духовною, оскільки проходить через свідомість людини. У цьому контексті знання, які відповідають духовним та матеріальним потребам особистості і викликають позитивну естетичну чуттєвість, стають невід'ємною складовою переконань, які знаходять своє відображення у діяльнісній складовій життя людини. Завдяки позитивним естетичним почуттям особистість здатна очищувати свою душу від різних негативів, врівноважувати її із середовищем [2, с. 15]. Разом з цим, організація взаємодії з іншими людьми на позитивних почуттях сприяє розвитку у них довіри та зміцнення віри у власні сили [4].

Естетична чуттєвість цілеспрямовано розвивається через естетичне виховання, яке формує здатність цілісно сприймати і коректно розуміти прекрасне у думках і вчинках людини, у побуті, суспільному житті, в мистецтві, природі тощо. На основі аналізу видів мистецтв у особистості формується та розвивається система естетичних уявлень, почуттів, смаків та ідеалів, які трансформуються у практику повсякденного життя і проявляються у результатах діяльності (професійної, побутової, суспільної тощо) через внесення до них еле-

ментів краси. Цінність естетичного виховання полягає у тому, що воно формує ставлення до негативних явищ життя, які викликають почуття потворного, низького та трагічного, спонукають до їхнього недопущення. У цьому проявляється тісний зв'язок естетичного та етичного. Отже, естетичне виховання формує цілісне ставлення до навколишнього світу на основі сформованих цінностей, а естетична діяльність є продуктивним засобом емоційно-почуттєвого, інтелектуального, морального та волевого розвитку людини.

Єдність етичного та естетичного відображається у таких категоріях як «прекрасне» і «добро». Адже, сприймаючи красу суспільних явищ, людина виокремлює у них і моральні якості, що у поєднанні складає цілісність спостережуваного об'єкту. Категорія «прекрасне» передбачає визначення та оцінку рівня наближення до досконалості та гармонійності певного явища. Саме тоді категорія «добро» виражає дії, спрямовані на сприяння суспільному прогресу, боротьбу із соціальним злом, яке заважає праці та щастю людини, принесенню блага на засадах гуманізму.

Не можна відокремлювати моральне від прекрасного, оскільки у такому випадку допускається існування «аморальної краси», «морального потворного» тощо. Це відповідно порушує розуміння гармонії явищ зовнішнього та внутрішнього світу. У цьому відношенні особливого значення набуває категорія «естетичний смак», яка виражає здатність людини розуміти та оцінювати предмети та явища навколишнього світу з точки зору їхніх естетичних особливостей. Він найповніше відображає єдність естетичного та етичного. Його розвиненість є невід'ємною якістю моральної та вихованої людини [1, с. 3–55].

Отже, естетичне та етичне відіграє важливу роль у формуванні духовного світу людини, який має властивість передаватися іншим і забезпечувати

наступність наукового, культурного, етичного й естетичного потенціалу, що необхідний для забезпечення високого іміджу особистості, колективу, суспільства, держави і менталітету її народу [2, с. 15]. Вони відображають рівень культури людини та формують людину культури – вільну, духовну, творчу, адаптивну особистість, здатну до самовизначення, самоосвіти, самовиховання саморозвитку та самоутвердження в усіх сферах її життєдіяльності [3, с. 95–96].

У результаті здійсненого дослідження зроблено висновки:

1. Гармонійний розвиток фахівця, здатного вирішувати складні виробничі задачі та проблеми, забезпечується через естетичне виховання, яке спрямоване на формування естетичного досвіду, удосконалення естетичних почуттів, смаків та ідеалів;
2. При дотриманні гуманістичного підходу до побудови професійних та міжособистісних стосунків мотиваційна складова взаємодії ґрунтується на позитивних естетичних почуттях прекрасного, піднесеного та комічного;
3. Розвиток естетичної та етичної культури особистості цінний тим, що він трансформується у практику професійного та побутового життя, проявляється у її результатах, формує ставлення до негативних явищ, спонукає до їхнього упередження та нейтралізації;
4. Духовний досвід особистості розвивається через естетичне виховання, що сприяє дбайливому ставленню до культурних цінностей, багатств та краси природи;
5. В умовах пандемії COVID-19 та війни Російської Федерації проти України естетичне виховання є актуальним, оскільки воно виконує психотерапевтичну функцію – лікує душу людини за

допомогою впливу на емоційно-почуттєву сферу, зменшуючи рівень стресу.

Література

1. Зязюн І. А. (1976). Естетичний досвід особи формування і сфери вияву. Київ: «Вища школа».
2. Зязюн І. А. (2000). Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. К.: МАУП. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/20054994.pdf>
3. Зязюн І. А. (2008). Філософія педагогічної дії. : монографія. Черкаси: УНУ ім. Б. Хмельницького. С. 95-96. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/4482/>
4. Піддячий В. М. (2019). Психологічні умови формування громадянської компетентності майбутніх педагогів. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи, 1 (15). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718177/>
5. Піддячий В. М. (2021). Сутність і зміст андрагогічної компетентності педагогів. Молодь і ринок, 10 (196), 29-35. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732169/>
6. Піддячий М. І. (2015). Навчально-виховний комплект старшокласників: соціально-професійна орієнтація. Проблеми сучасного підручника. Вип. 15(2). С. 141-149. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2015_15\(2\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2015_15(2)_15)
7. Піддячий М. І. (2019). Сутність формування компетентностей старшокласників. Реалізація компетентнісно орієнтованого навчання в освіті: теоретичний і практичний аспекти: зб. наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4 листопада 2019 р.). Київ: Пед. думка. С. 69-72. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718737/>

Піддячий М. І.

доктор педагогічних наук, професор
*Інституту педагогіки Національної академії
педагогічних наук України,
м. Київ, Україна*

РІВНІ ПРОДУКТИВНОСТІ ТА ВЗАЄМОДІЇ З АКАДЕМІКОМ ІВАНОМ АНДРІЙОВИЧЕМ ЗЯЗЮНОМ

Цей допис про взаємодію з академіком Іваном Зязюном має узагальнювальний вигляд, стислий зміст, що вимальовується у моїх думках, уяві і планах розвитку людини та суспільства на підґрунті нашої співпраці, яка супроводжувалася добрими стосунками з мудрою, талановитою, порядною, працьовитою, професійною, непересічною, патріотично налаштованою Особистістю – яким був Іван Андрійович. Сьогодні його авторитетність проявляється в його істинних учнях, колегах, послідовниках по відношенню до його непересічної Особистості і здобутих наполегливою працею надбань, а також в їхніх вчинках, результатах роботи, примноженні наукових розроблень та реалізації освітніх проєктів особистісного і суспільного характеру.

Розбудова стратегії багатовекторного науково-практичного мислення, соціально-трудового спрямування [8; 9], у процесі співпраці з академіком Зязюном, осмислювалася нами послідовно, системно і продуктивно зреалізовувалася в освітньо-науковому просторі з метою розвитку особистості, гармонізації суспільства та системної підготовки продуктивних сил до вироблення валового внутрішнього продукту (ВВП) України як засобу її національної безпеки. В узагальненому вигляді вона має наступні структурні складові:

1) природа і сутність людини проявляється у процесі еволюційної зміни станів природного, особистісного та суспільного характеру;

2) людина може благополучно існувати лише в гармонії з природою, цілісно розглядаючись в космічному, біологічному, психічному, соціальному, культурному та цивілізаційному вимірах;

3) завдання розвитку особистості та громадянського суспільства знаходяться у вимірі буття соціуму, впливу людини на природу, способів пізнання людиною світу та себе;

4) підготовка до праці є складовою національної безпеки, оскільки через її результати відбувається захист людини, сім'ї, народу, цілей, ідеалів, цінностей, традицій, укладу життя, культури, прав і обов'язків, основних свобод;

5) поліваріантні концепції розвитку враховують устрій внутрішнього світу людини, структурування суспільства з певними характерними для них відносинами та сукупностями зв'язків форм природи;

6) розвиток особистості відбувається упродовж самотворення та творення культури [1, с. 69], в результаті чого набуваються вищі життєві цінності та формуються індивідуально-психологічні якості;

7) будучи основною формою життєдіяльності як окремої людини, так і суспільства, праця виступає провідним фактором соціогенезу, а значить як процесу історичного та еволюційного виникнення і формування людського суспільства [3], так і його класового структурування;

8) в особистісному вимірі праця є засобом самовираження та самоствердження, реалізації інтелектуального та творчого потенціалу, формування психологічного досвіду, розвитку почуття моральної гідності;

9) ринок праці має свої закони, закономірності та принципи;

10) в умовах розбудови громадянського суспільства державні інституції та бізнес на культурологічній основі в процесі інтеграції мають виконувати волю громадян, захищаючи їх інтереси;

11) розробку та впровадження освітніх навчально-виховних систем у відповідності до цілей освіти [6, с. 25–49] і мети навчання ускладнюватиме процес глобалізації з інноваційним швидкозмінним типом прогресу;

12) вибір освітніх складових з міжнародної практики має відбуватися як на основі їх ефективності в міжнародному освітньому просторі, так і на підґрунті освітньої, суспільної [7, с. 29–35] і соціально-економічної політики держави, базованій на тенденціях розвитку в Україні та світі;

13) від рівня розвитку і характеру продуктивних сил, складності та досконалості знарядь виробництва залежить результативність суспільної праці;

14) у процесі організації навчання та виховання, спрямованого на виконання учнем лінійних і нелінійних освітніх, життєвих і трудових завдань, сучасна школа має бути єдиною, науковою, трудовою, політехнічною, патріотичною, естетичною;

15) забезпечити виконання освітніх завдань мають вчителі, фахова підготовка яких дозволить сформулювати високий рівень життєдіяльності та розвиток якостей і цінностей, необхідних для співпраці із соціально-трудовим простором в умовах високотехнологічного середовища;

16) важливо розвивати в свідомості молодого покоління почуття патріотизму та здатність відстоювати національні інтереси;

17) різновекторність життєвого простору людини формує її рівень психологічного досвіду;

18) забезпечити поступ суспільства та динаміку розвитку держави можуть фахівці з багатогранним

психологічним досвідом, який на всіх етапах онтогенезу у побудові особистісної траєкторії має аналізуватися та структурується за якісними і ціннісними ознаками;

19) поступ особистості знаходиться в прямій залежності від учителя, який створює передумови неперервного розвитку, зростання, дозрівання у відповідності із закономірностями і тенденціями розвитку природи, людини, суспільства та світу;

20) компетентності є набутими в результаті діяльності характеристиками [4; 5 с. 29-35], які в узагальненому вигляді можуть представлятися так – 1) ключові, 2) за видами діяльності, 3) у сфері суспільного життя, 4) у галузях суспільного знання, 5) у галузях суспільного виробництва, 6) за складовими психологічної сфери, 7) у сфері здібностей, 8) за рівнем соціальної зрілості і статусу;

21) соціально-професійна орієнтація (трудова діяльність та її інфраструктура, праця людини, професійна культура, професійна орієнтація, господарювання у побуті, підприємницька діяльність, соціально-професійна взаємодія на ринку праці) має сформувати готовність до реалізації особистісних і громадянських значущих цілей в умовах глобалізованого простору завдяки підвищенню рівня конкурентоспроможності людини;

22) структура, зміст й обсяг інформації соціально-професійно орієнтаційного характеру для вищої школи та системи підвищення кваліфікації розробляються відповідно до цілей освіти, мети навчання, засобів навчально-виховної діяльності згідно з усвідомленими потребами людини, її світоглядними і громадянськими цінностями і сформованими якостями, а також перспективами розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури, мистецтва.

Висновки:

1. Система підготовки особистості до життя і праці знаходиться в прямій залежності від процесів природного та суспільного характеру, які відбуваються на території життєдіяльності певного громадянського суспільства;
2. Теоретично обґрунтована система підготовки людини до праці в умовах розбудови громадянського суспільства стимулює процеси формування як когнітивної складової психологічної сфери, так і операційно-технологічної, мотиваційної, етичної, соціальної, поведінкової;
3. Джерелом забезпечення креативності особистості є мотиви самоактуалізації в обраних сферах діяльності, одним із механізмів яких є система соціально-трудова ціннісна орієнтація особистості;
4. Стимулювання системних процесів на ринку праці спрямовується на обслуговування загальнолюдських цінностей та інноваційних технологій матеріального і нематеріального виробництва;
5. Правильно створені умови праці позитивно впливають на особистість вихованця, розкривають її позитивні риси і властивості, формують якості і цінності, сприяють вихованню дисциплінованості та відповідальності;
6. Сучасний етап розвитку характеризується одержанням нових знань про соціально-професійний простір на стикові різних наук [2, с. 39-42], зокрема філософії, логіки, загальної та соціальної психології, педагогіки, соціології, економіки, нейронауки, теорії свідомості, психолінгвістики тощо;
7. Запропонована інтерпретація підготовки людини до праці в контексті інтеграції освіти і науки

України в європейський простір громадянських суспільств дозволяє усвідомити її особистісну й суспільну значущість, що стимулює розробку та реалізацію стратегії підготовки до соціально-трудової взаємодії в запропонованих умовах міжособистісної взаємодії.

Література

1. Бех І. Д. (2020). Міжвікові перетворення і ціннісні градації особистості, що зростає. *Методист*, № 11/12, 64–77.
2. Гончаренко С. У. (2012). Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення. Рівне : Волинські обереги.
3. Зязюн І. А. (2008). Філософія педагогічної дії: монографія. К.; Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького.
4. Піддячий В. М. (2019). *Психологічні умови формування громадянської компетентності майбутніх педагогів*. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи, 1 (15). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/718177/>
5. Піддячий В. М. (2021). *Сутність і зміст андрагогічної компетентності педагогів*. Молодь і ринок, 10 (196), 29–35. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732169/>
6. Піддячий М. І. (2022). Академік В. І. Вернадський : минуле у сучасному і майбутньому. Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука: колективна монографія. Т. 2. Київ–Кременчук : ПП Щербатих О. В.; С. 25–49. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732323>
7. Піддячий М. І. (2020). Ключові компетентності старшокласників: організація здорового способу життя. Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія № 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Київ, Вип. 3, 315–319. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719944>
8. Піддячий М. І. (2015). Навчально-виховний комплект старшокласників: соціально-професійна орієнтація.

Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. Київ : Пед. думка. Вип. 15 (2), 141–149.

9. Піддячий М. І. (2011). Соціально-професійна орієнтація учнів як напрям у підручникотворенні. Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. Київ : Пед. думка. Вип. 11, 80–89. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/5143>

Постригач Н. О.

доктор педагогічних наук, старший дослідник
*Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
м. Київ, Україна*

**ГУМАНІСТИЧНІ ОРІЄНТИРИ
ДОБРОТВОРЕННЯ АКАДЕМІКА
ІВАНА ЗЯЗЮНА У ВИМІРАХ
ПЕДАГОГІКИ МИРУ**

На початку ХХІ століття карта світу вкрита безліччю локальних конфліктів, громадянських воєн, збройно-політичних протистоянь, притлумлених конфліктів тощо. Актуальним подібне є й для України. Агресія з боку «північного сусіда» виходить за межі раціонального світорозуміння. Здавалося б, військові зіткнення двох народів, які ще донедавна називали себе «братами», є явищем неможливим. Проте реальність невблаганна [2, с. 6].

Військова агресія Росії в Україні змусила багатьох людей покинути свої домівки та шукати захисту в сусідніх європейських країнах. Ця ситуація є складною у багатьох відношеннях – особливо для українських сімей, життя яких було безповоротно змінено, – але також і для приймаючих країн, які тепер мають від-

повідальність реагувати на цю ситуацію посиленням уваги до сімей та громад біженців, щоб допомогти їхнім дітям інтегруватися до школи. Вторгнення Росії в Україну лягло важким тягарем на школи та вчителів приймаючої країни. Дійсно, учні-біженці потребують підтримки, окрім розвитку академічних навичок, ще й допомоги щодо інтеграції в суспільство, що приймає, і підтримку для добробуту. Завдання щодо надання такої підтримки здебільшого лягає на плечі вчителів у приймаючих країнах, які можуть не мати належної підготовки, щоб навчати дітей, які не розмовляють мовою викладання, і яким може знадобитися консультація щодо травм. Учителі також потребують підтримки, щоб найкращим чином реагувати на умови, що швидко змінюються, і потреби учнів-біженців, включаючи тісну співпрацю з керівництвом школи та допоміжним персоналом, який не займається навчанням, а також отримання відповідного навчання. Приймаючі країни мають покладатися на український педагогічний корпус, якщо зіткнуться з кадровою нестачею. Це допоможе забезпечити учням-біженцям полегшення знайомства як з мовою перебування, так і з навчальною програмою приймаючої країни. Ця стратегія може бути корисною для вчителів-біженців, забезпечуючи їм відчуття мети та фінансову стабільність. Загалом впровадження політики та розподіл ресурсів на основі доказів успішних стратегій може розвинути спроможність і забезпечити вчителям необхідну підтримку наданням прикладів належної практики з боку країн ОЕСР [9].

З огляду на означене вище, постає питання: «Тож яким має бути вчитель, як він повинен виховувати та чого навчати українських учнів, які вимушено опинилися у складних і непередбачуваних обставинах?» Відповідь однозначна: «Кожне суспільство з особливою надією дивиться на постать педагога. Адже

саме з нього починається виховання людей, здатних продовжити перебудову у країні. Основні характеристики педагога-майстра – наявність широкого кругозору, чуйність, доброзичливість, принциповість; уміння легко перебудовуватися й позбавлятися малоефективних форм і методів педагогічної діяльності» [3, с. 55]. В етичному плані, добро є найбільш загальною формою розмежування і протиставлення морального та аморального, позитивного і негативного в житті людини та суспільства. Через поняття добра люди відображають свої найбільш загальні інтереси, прагнення, надії на майбутнє. Педагог і філософ Іван Зязюн вважав, що педагогіка добра є саме тією моделлю навчально-виховного процесу, який формує людину як особистість з усіма позитивними якостями, випестуваними людством [1, с. 3].

Власне, проблема людської сутності є стрижневою у філософській концептосфері академіка І. Зязюна, що виявляється в духовному, психічному, етико-естетичному вимірах людської життєдіяльності. В основі генези людської сутності – принципи діалектичного розвитку, зв'язку особистості з дійсністю, гармонія з власним «Я». Амбівалентність людської природи зумовлена її творчим, діяльним началом та водночас здатністю нівелювати цінності, реалізовувати дегуманізаційні моделі поведінки, знецінювати добро, гармонію взаємодії зі світом. Розвитку людської сутності, на переконання вченого-філософа, сприяє опертя на гуманістичну, культурологічну методологію філософії життя, діяльності, творчості. Спектр якостей, які забезпечують подолання відчуження людини від суспільства, нігілізм людських відносин, є повага до фаху, загальнокультурний, морально-естетичний розвиток, творче перетворення дійсності, соціальна активність, совість, свобода, громадська особистісна активність [4, с. 12].

У статті «Немає педагогіки без педагога...», опублікованій у науково-педагогічному часописі «Рідна школа», академік Іван Зязюн теоретично обґрунтовує положення щодо якості педагогічної освіти: «Насправді проблему якості педагогічної освіти цілком можна було б віднести до розряду глобальних світових проблем». Вирішення сучасних освітніх завдань потребує незрівнянно вищої професійної кваліфікації від учителя, ніж це було в традиційній предметно-знаневій освіті. Теоретичні поняття педагогіки для вчителя відіграють роль лише найзагальніших орієнтирів. Конкретна ж ситуація розвитку особистості вихованця проєктується педагогом безпосередньо в процесі реальної взаємодії з ним, його батьками, найближчим оточенням. Вирішення педагогічних колізій, зміст і засоби реалізації різноманітних освітніх проєктів не можуть черпатися вчителем безпосередньо з науково-методичних посібників. Педагогічне знання, використовуване вчителем, повсякчас є «живим знанням», тобто застосовується й коригується у конкретній ситуації [6, с. 19].

Учитель – особистість, наділена особливим божим даром, що дає змогу розгледіти у своєму учневі ексклюзивні цінності, що відображаються у таких проявах, як добро, повага, вдячність, любов, свобода, совість, краса й ін. Невміння це розгледіти в учня з боку вчителя може призвести до того, що учень може втратити свою необхідність для нього, для школи, для Батька-Матері, для Батьківщини [5, с. 4]. З огляду на це, особливу роль у процесі навчання і виховання духовно-світоглядних орієнтацій молоді на мир і злагоду відіграє, звичайно, постать учителя, наставника, викладача, авторитет яких має використовуватися для гуманістичного прищеплення дітям, юнацтву та молоді чітких орієнтаційно-ціннісних установок на миролюбство і толерантність, що відповідає як

інтересам вітчизняного суспільства, так і прагненню України щодо приєднання до єдиної сім'ї європейських народів [2, с. 9].

У вирішенні цього завдання може стати в нагоді використання підходу трансформаційної педагогіки. Трансформаційна педагогіка – це інноваційний підхід, який виникає, коли навчання виходить за межі розуму і пов'язується також із серцем та діями, трансформуючи таким чином знання, ставлення та навички. Вчителі відіграють вирішальну роль у створенні безпечного простору для змістовної участі та у супроводі учнів у їх прагненні до трансформаційних та колективних дій, оснащенні необхідними знаннями та навичками для застосування трансформаційної педагогіки [10, с. 33].

Це твердження корелює із висловом академіка Івана Зязюна про те, що «у педагогічній дії є два рівнозначні суб'єкти за змістовною сутністю – Людина і Людина. Вони мають створювати один одному відчуття спокою, рівноваги, благополуччя, щастя. Як це зробити, знає передусім педагог. Він має навчити цього своїх учнів незалежно від предмета викладання. Навчити ненав'язливо, нетенденційно, мимовільно. Навчити своєю Поведінкою, своїм Статусом, своїми Знаннями, своєю Людяністю, своєю Свободою, своєю Любов'ю, своїм Щастям, своїм Талантом...» [7, с. 74]. Дійсно, будучи зразком доброти, розуміння та люблячої поведінки, учитель може вплинути на ставлення учнів і на те, як вони ставляться один до одного. Можливість навчитися вирішувати конфлікти мирним шляхом мають лише учні в мирному, безпечному та шанобливому оточенні. Освіта для миру може створити для них таку атмосферу, де вони зможуть бути самими собою і відчувати себе гідними того, ким вони є, без негативних суджень або конкуренції один з одним [8, с. 38–39].

Такий підхід до навчання і виховання молодого покоління має бути насамперед заснований на гуманістично-інноваційній, людиноцентричній, суб'єкт-суб'єктній педагогічній парадигмі, адже неможливо просто навчити людину бути миролюбною і толерантною, необхідно створити умови та середовище, де вказані принципи будуть домінуючим підґрунтям поведінки та стилю мислення кожного суб'єкта навчально-виховного простору. Важливо, щоб навчально-виховний простір системно засновувався на ціннісно-принципових конструктах феноменологічно-поведінкового ствердження гуманістично-миролюбних світоглядних орієнтацій, головною з яких має бути визнання абсолютної цінності кожної людини [2, с. 11].

Насамкінець процитуємо пророчі слова Івана Зязюна про майбутнє освіти, учительства, держави, народу та утвердження незалежності України: «Мій народе, моя Україно! Жодне із творінь людських на Ваших теренах не посміє життям своїм Вас зрадити чи Вас проігнорувати, бо народжені вони для єдиного: Вас віншувати. Як батька-матір, як рід свій великий, як рідну Землю, як свою єдину Батьківщину! Не вина тих, що не вміють це робити або не хочуть, то їх велика біда і особиста трагедія — не навчені, не виховані, не облагороджені великою метою Добра і Любові, Істини і Краси. Ці життєдайні начала і кінцеві результати людського життя перебувають у руках Учителя. У житті суспільства, у його поступі немає важливішої відтворюючої сили за вчительську... Лише Ви, Вчителю, залишаєтесь вічно сповідуюною і вічно живою Цінністю, непідвладною Часу і меркантильним дріб'язковостям миттєвості... Коли в особі державного лідера поєднується мудрість і майстерність Учителя, мужність і відповідальність Батька, сердечність і чесність Матері, Держава і її Народ

досягають визнання і розквіту. Передусім через те, що освіті надається першочергового значення як єдиного засобу включення творчих можливостей кожної Людини в налагодження економічного і культурного розвою Держави. З цього починали всі розвинені країни світу. До цього прагнули кращі зми України в різні історичні періоди її розвитку. Педагогіка Добра в усіх складниках українського державотворення, зокрема економічному, політичному, ідеологічному, культурному, зумовлюється Освітою і Вихованням молоді. Зрозуміймо, нарешті, що іншого шляху не було і не буде. І хто намагається пропонувати інші шляхи для утвердження незалежності України, той веде її народ до великих непередбачуваних трагедій... Україна і її народ Божим велінням давно вже заслуговують на Щастя» [7, с. 307–308].

Отже, гуманістичними орієнтирами добротворення академіка Івана Зязюна у вимірах педагогіки миру є створення безпечного та шанобливого оточення для навчання учнів вирішувати конфлікти мирним шляхом; проєктування педагогом конкретної ситуації розвитку особистості вихованця безпосередньо в процесі реальної взаємодії з ним, його батьками, найближчим оточенням; опертя на гуманістичну, культурологічну методологію філософії життя, діяльності, творчості у розвитку людської сутності; загальнокультурний, морально-естетичний розвиток, творче перетворення дійсності, соціальна активність, совість, свобода, громадська особистісна активність педагога; ствердження гуманістично-миролюбних світоглядних орієнтацій, головною з яких має бути визнання абсолютної цінності кожної людини; застосування інноваційного підходу трансформаційної педагогіки для будівництва миру, коли навчання виходить за межі розуму і пов'язується також із серцем та діями, трансформуючи відповідно знання,

ставлення та навички учнів; використання потенціалу педагогіки добра як моделі навчально-виховного процесу, що формує людину як особистість з усіма позитивними якостями.

Література

1. Андрущенко В. П. Академік Іван Зязюн – видатний український філософ-педагог. *Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього*: збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 30–31 березня 2017 р.) / ред. кол.: В. П. Андрущенко, В. Г. Кремень, Н. Г. Ничкало; укл. Н. В. Гузій. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 3–5.
2. Андрущенко В. Педагогіка миру: актуальність теорії та практики. *Вища освіта України*. 2014. № 2. С. 5–12. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17569/Andrushchenko.pdf?sequence=1>
3. Кичук Н. В. Педагогіка співробітництва і формування особистості вчителя. *Початкова школа*. 1989. № 1. С. 55–57.
4. Кремень В. Філософсько-педагогічна спадщина академіка Івана Зязюна в контексті модернізації освіти. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2018. Вип. 17. С. 9–19.
5. Прокопенко І. Ф. Концепція вчителя у педагогічній спадщині академіка Івана Зязюна. *Наукова школа академіка Івана Зязюна у працях його соратників та учнів*: Матеріали V науково-практичної конференції 22–23 травня 2019 року/ За заг. ред. Романовського О. Г. Харків: НТУ «ХПІ», 2019. С. 3–5. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/43961/1/Conference_NTU_KhPI_2019_Naukova_shkola_Ziaziuna.pdf
6. Зязюн І. Немає педагогіки без педагога... Рідна школа. 2012. № 4–5. С. 19–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2012_4-5_5

7. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук. метод. посіб. Київ: МАУП, 2000. 312 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/20054994.pdf>
8. García Díaz A. Education for Peace: Influence of Teacher's Communication Style in the Relationships Primary School Pupil Create with Each Other. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. MCSER Publishing, Rome-Italy, 2016. Vol. 5. No. 3. S 1. P. 36–39. DOI:10.5901/ajis.2016.v5n3s1p36
9. The Ukrainian Refugee Crisis: Support for teachers in host countries. OECD Policy Responses on the Impacts of the War in Ukraine. 2022. <https://doi.org/10.1787/dc825602-en>
10. Transformative pedagogy for peace-building: a guide for teachers. UNESCO International Institute for Capacity-Building in Africa, 2017. 69 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000261349>

Пуховська Л. П.

доктор педагогічних наук, професор
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
м. Київ, Україна

СВІТ МУДРИХ ДУМОК І ДОБРОТВОРЕННЯ ПЕДАГОГІКИ ІВАНА АНДРІЙОВИЧА ЗЯЗЮНА

Мені дуже поталанило в професійному житті, адже значну частину свого наукового шляху (майже 20 років) я працювала в Інституті Національної академії педагогічних наук України, який нині носить ім'я його директора, визначного педагога, вченого, філософа Івана Андрійовича Зязюна. Працювала в різних іпостасях: як старший науковий співробітник єдиної на той час в Україні лабораторії педагогічної освіти,

як завідувачка лабораторії порівняльної професійної педагогіки, як член спеціалізованої вченої ради, як член редколегій, як..., як..., як...

Інститут був науковою родиною, яка давала крила, підтримувала, раділа успіхам, вимагаючи одночасно відповідальності, наукової доброчесності, відкритості до світу, до всіх і кожного, хто потрапляв у поле діяльності нашого наукового колективу. На сьогодні є багато концепцій розвитку освітніх інституцій, включаючи концепцію організаційного розвитку, концепцію організації, що навчається й інші. Та для нас найбільше підходило наше, національне: Інститут – це родина. Не як данина часу чи одноденне гасло. Ми жили за цими принципами, надихаючись ідеями Педагогіки Добра Івана Андрійовича Зязюна. Нас тоді приязно називали «зязюнцями», і ми знали, що в науково-освітньому просторі це сприймалось як марка найвищої якості, як духовне начало до великої і невтомної праці кожного.

Нещодавно дізналась, що за роки функціонування спеціалізованих вчених рад в ІПОД було захищено 602 наукові дисертації з педагогіки, психології, а інколи – і з теорії та історії педагогіки з наголосом на підготовку й професійний розвиток Учителя. Кажуть, що завжди легше тому, хто стоїть на плечах гігантів. Таким гігантом був і залишається у вітчизняній теорії і практиці педагогічної освіти Іван Андрійович. І не тільки вітчизняної. Як зазнає Неля Григорівна Ничкало, видатний вчений, незмінний соратник і заступник нашого директора, ідеї І. А. Зязюна мають прогностичний характер. Саме таким було рішення щодо створення в інституті, а потім всебічної підтримки діяльності лабораторії порівняльної професійної педагогіки (наразі це відділ зарубіжних систем педагогічної освіти і освіти дорослих). Упродовж років на базі лабораторії сформувався новий науковий напрям,

який не тільки збагатив вітчизняну педагогіку, але й виніс наш вітчизняний досвід професійної освіти на міжнародну арену. У 90-ті роки ХХ-го століття з відомих причин було складно займатися міжнародною науковою діяльністю. Та завдячуючи авторитету Івана Андрійовича в педагогічних і управлінських колах, ми так чи інакше робили «прориви» на міжнародні семінари і конференції, працювали в європейських асоціаціях, брали участь в міжнародних дослідницьких проєктах і багато іншого, корисного для вітчизняної педагогіки.

Мої думки про вплив особистості Івана Андрійовича на формування кожного із нас є сутоголосні тим, що були виголошені на відзнаку його пам'яті в численних публікаціях, виступах, віршах. Та в кожного з нас сформувався свій образ Івана Андрійовича. Для мене – він Учитель, який вперше вводив молодого (за досвідом) науковця у світ міжнародного етикету наукового спілкування (семінар під егідою ЮНЕСКО з питань освіти для ХХІ століття, Софія, 1992); спонукав і допомагав у підготовці доповіді на семінарі Ради Європи «Розвиток людських ресурсів для середньої освіти в Європі: викладацький і невикладацький персонал – сьогодні і завтра», Есторіль, Португалія, 1996); високо оцінив результати поїздки в Центр досконалості викладання і навчання Айовського університету, яку вдалося організувати за власний кошт, поєднавши її з участю в 20-ій міжнародній конференції Товариства інформаційних технологій & освіти вчителів (Південна Кароліна, США, 2009) та ін.

Наше знайомство на початку 90-х років ХХ ст. дало мені незабутній урок на все життя, коли ми у складі делегації з двох осіб були відряджені Міністерством освіти України на семінар під егідою ЮНЕСКО, метою якого було напрацювання наукових положень і узагальнення ідей передового досвіду підготовки

вчителів для школи ХХІ століття (на матеріалах країн Центральної і Східної Європи). Цей захід з-поміж інших проводився в контексті підготовки Доповіді Міжнародної комісії для ХХІ століття «Освіта: прихований скарб», виголошеної пізніше Жаком Делором. У той час активно формувались основи нової концепції – «освіта упродовж життя», яка згодом прийшла на зміну концепції «освіти на все життя», передбачаючи адаптацію освітнього процесу до потреб особистості і створення умов для її самореалізації та саморозвитку. Потрібен був новий учитель, учитель з новим мисленням для школи ХХІ століття. Як зазначалось у Доповіді: «Ніщо не може замінити авторитет учителя, а також діалог між учителем та учнем. Завдання учителя – передати учням все те, що людство накопичило у вигляді знань про себе, про природу, про головні досягнення у галузі творення і творчості...».

Спогади про події тих днів залишились у моїй пам'яті як сяйво, як одкровення великої істини. Адже, найголовніше, – Іван Андрійович презентував на міжнародному семінарі ідею педагогічної майстерності вчителя й український досвід реалізації цього феномену, саме ідею педагогіки Добра, виплекану на ґрунті багатолітнього національного поступу педагогів-мислителів. Його виступ підсилювався численними навчальними матеріалами з підготовки вчителя в різних педагогічних інститутах і університетах України, що на наше прохання були отримані в Міністерстві, а також науковими роботами авторського колективу розробників курсу «Основи педагогічної майстерності» Полтавського державного педагогічного інституту ім. В.Г.Короленка за безпосередньої участі як одного з авторів та за редакцією І. А. Зязюна. Радію з того, що то було перше проголошення на міжнародний загал саме українського інноваційного досвіду педагогічної освіти, який входить у скарбницю світової педагогіки.

Зважаючи на те, що то був час становлення молоді незалежної держави України на міжнародній арені, доповідь Івана Андрійовича мала значне політичне значення, про що свідчила велика увага учасників семінару – відомих вчених, педагогів, керівників освіти з країн Центральної та Східної Європи, зокрема проголошення величального тосту на його честь на заключному вечорі. При цьому спрацювала також і популярність І. А. Зязюна як ректора-інноватора, його природна людяність і хоризма, коли як вчений успішно представив результати роботи керованого ним вищого навчального закладу на телебаченні в московському «Останкіно». До того ж, як майстерний оратор – він був неперевершений. Недарма в навчальному курсі педагогічної майстерності думки вченого щодо педагогічного такту і культури спілкування вчителя подавались у контексті «тайни педагогічного мистецтва». З першої хвилини свого виступу на трибуні він брав слухачів «у полон» своєю особливою манерою говорити, тембром голосу, виразом обличчя, поставою, гідністю, непохитною переконаністю в істині положень, що виголошувалися. То була прекрасна магія публічного виступу. Зі слів Івана Андрійовича, живильним середовищем для розвитку його природнього дару був приклад його наставника, доктора філософських наук В'ячеслава Олександровича Кудіна, який довгий час працював у лабораторії порівняльної професійної педагогіки і вніс значний вклад у підготовку молодих учених-компаративістів.

Участь у семінарі ЮНЕСКО щодо підготовки вчителів для школи ХХІ століття була імпульсом для розвитку мого наукового інтересу до європейського виміру в освіті, який пізніше вилився в тему докторської дисертації «Професійна підготовка вчителів у країнах Західної Європи в кінці ХХ – на початку

XXI ст.» (1998). Потім було багато міжнародних наукових заходів, міжнародна проектна діяльність, робота і виступи на конференціях європейських професійних організацій (Європейської асоціації педагогічної освіти; Асоціації дослідників у сфері освіти в Європі, інших), та щоразу спрацьовував внутрішній вимір: як би це зробив і як би оцінив Іван Андрійович? Бувають люди, як зорі. І під ними нам радісніше й надійніше живеться, вони вказують нам шлях, хай тернистий, але це шлях до істини науки, до великого Добра. Саме такою бережемо у своїх серцях пам'ять про визначного вченого європейської педагогіки – Івана Андрійовича Зязюна.

Радомський І.П.

кандидат педагогічних наук, доцент
*Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМАТИКА ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ ОСВІТИ В НАУКОВИХ ДОРОБКАХ ІВАНА ЗЯЗЮНА

Великої уваги в своїх наукових розвідках академік Іван Зязюн приділяв розгляду питань технологізації освіти.

Великий педагог зазначав, що під тиском технологічного досвіду інших сфер життєдіяльності педагогічні технології здобувають нові можливості впливу на традиційний процес навчання і підвищують його ефективність. Щоправда, цей процес відбувається спонтанно і не завжди керований [3, с. 5].

Визнаючи технологізацію освіти об'єктивним процесом, який постійно розвивається і вектор якого визначається в основному науково-технічним прогресом та технологізацією суспільства, Іван Андрійович зауважував, що головне завдання і смисл освітньої технології – можливість її відтворення для одержання подібних якісних результатів. Цілком зрозумілою позицією науковців-педагогів є та, що «нетехнологізовані освітні нововведення не можуть стати надбаннями педагогів-практиків, бо копіювання унікальних можливостей особистості та її праці утруднені до неможливості. Передаватися можуть лише інструментальні складові» (за В. Беспальком) [1, с. 23].

Однак є прийнятною й зрозумілою інша думка, що повна алгоритмізація освітньої технології малоімовірна через невизначеність, притаманну не лише гуманітарним системам, але й природничо-науковим. Ця невизначеність виявляється, зазвичай, на рівні педагогічної техніки, педагогічної майстерності і є полем ексклюзивної творчості для педагогів. Це означає, що мірилом цінності освітньої технології буде не лише операційно фіксований результат, але й сам процес, прогнозування якого має враховувати його стохастичну (імовірнісну) сутність (там само).

На думку науковця, призначенням освітньої технології є гарантування деякого нижнього порогу імовірності успіху для суб'єктів учіння. Чим вищий цей поріг, тим вища якість технології, що використовується в освітньому процесі.

Будь-який результат при використанні певної технології може покращуватись за рахунок індивідуальної майстерності вчителя. Саме для цього проєктувальники свідомо залишають простір невизначеності в технологіях, що проєктуються. Деколи ця невизначеність залишається нормою продукування неякісної освіти, оскільки не кожен педагог може стати потуж-

ним професіоналом у здійсненні педагогічної дії.

Провідними характеристиками педагогічної технології є ефективність навчання, конкретизація навчальних цілей, наявність критеріїв засвоєння, що коригує зворотній зв'язок, формує і підсумовує оцінки й навчальні процедури, надає інформацію та еталони її засвоєння, тестування, критеріальний контроль, повне засвоєння знань і вмінь.

Розглядаючи сутність понять «педагогічна технологія» і «технологія навчання», І. Зязюн наголошував, що технологія навчання – поняття близьке, але не тотожне педагогічній технології, оскільки воно відображає шлях освоєння конкретного навчального матеріалу (поняття) в межах певного предмету, теми, питання і в межах обраної технології. Технології навчання варіативні і близькі до часткових методик. Вони можуть називатись дидактичними. Їхнє завдання – максимально спростити організацію навчального процесу, зберігаючи його ефективність шляхом передачі творчих функцій учителю. Діяльність педагогів-новаторів стверджує тенденцію до інтеграції засобів, методів і мистецтва викладання з використанням персоніфікованих технологій, які важко, а то й неможливо тиражувати. Задачі відокремлення педагога-технолога від продукту його творчості (технології навчання) і переносу творчого процесу на більш високий рівень організації, очевидно, можуть бути визначені черговим етапом еволюції освіти. Це не означає, що «сократівський діалог» застарів. Сьогодні він актуальний у системі «учень – технологія – учитель», оскільки в цьому випадку викладач перетворюється з педагога-інформатора (транслятора знань) в педагога-методолога, технолога, а учень стає реально активним учасником процесу навчання [3, с. 8].

У процесі підготовки педагогів велику увагу приділяв Іван Андрійович поєднанню технологічності і

творчості. Педагогічна діяльність вимагає розумного поєднання технологічності і творчості у процесі організації освітнього процесу.

На думку І. Зязюна «...у педагогічній діяльності обидва принципи: технологічність і творчість завжди мають бути у розумному поєднанні. Оволодіння певними прийомами, процедурами, операціями дає змогу реалізувати етапність, діяльнісний підхід; наявність і відповідність цілей, змісту, методів – єдність учіння, виховання, розвитку; результативність – виховання потреб, здібностей, норм. З іншого боку, педагогічний досвід – це досвід творчий, переломлений кризь індивідуальність учителя, через яку трансформується будь-яка педагогічна технологія. Сліпе копіювання чужого досвіду не забезпечує формування власного педагогічного досвіду. Лише та його частина, яка піддається відтворенню, може стати надбанням учителя. Ця частина повинна чітко окреслитись, технологічно виокремитись у вигляді прийомів, операцій, процедур, які піддаються численному повторенню» [2, с. 51-52].

Науковець пише: «Педагогічна технологія відтворюється в режимі взаємодії конкретного вчителя і конкретного учня, а отже, є неповторною та творчо переосмисленою. Одна і та сама технологія може бути захоплююче чарівною, ефективною і може бути реалізована убого, потворно. Водночас педагогічні технології мають право на існування.

За приклад можна навести прийом, що використовується для самоаналізу: якщо ви хочете визначити, чи був педагогічний процес педагогічною дією, перевірте наявність критеріїв: природність, цілісність, технологічність і творчість підходу» [2, с. 52].

Отже, на основі аналізу наукових доробок Івана Андрійовича Зязюна можна констатувати, що технологізація в освіті не суперечить творчості педагога. На думку великого педагога, саме її розробка і викори-

стання передбачає творчу активність педагогічного персоналу і здобувачів освіти.

Література

1. Зязюн І. А. Проективний аналіз технологій педагогічної дії / І. А. Зязюн // Педагогіка і психологія. – 2010. – № 2. – С. 22-33.
2. Інноваційні педагогічні технології: посібник / За ред. О. І. Огієнко; Авт. кол.: О. І. Огієнко, Т. Г. Калюжна, Ю. С. Красильник, Л. О. Мільто, Ю. Л. Радченко, К. В. Годлевська, Ю. М. Кобюк. – К., 2015. – 314 с.
3. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : [Монографія] / С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. М. Воловик та ін. / [За ред. С. О. Сисоєвої]. – К. : ВІПОЛ, 2001. – 502 с.

Романовський О. Г.,

доктор педагогічних наук, професор,
*Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна*

Пономарьов О. С.,

кандидат технічних наук, професор,
*Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна*

ЛІДЕРСТВО І ПЕДАГОГІКА ДОБРА

Історична межа тисячоліть чітко розділила дві епохи не тільки у суто часовому, але й у техніко-технологічному, життєво-ціннісному та духовно-культурному сенсі. Ця межа співпала зі становленням і бурхливим розвитком інноваційного етапу в історії людської цивілізації. Її характерними ознаками є прискорення

науково-технічного прогресу, розробка і використання високих технологій та швидка зміна поколінь техніки. Разом зі своїми безсумнівними перевагами, ці процеси, на жаль, супроводжуються і негативними проявами. Йдеться про послаблення уваги освіти до виховання й особистісного розвитку студентів, про недостатню увагу до формування їхньої духовності й культури, про поширення технократичного світогляду й характеру мислення, про певну деформацію системи життєвих цінностей і втрату ними чіткої гуманістичної спрямованості.

Успішне подолання такої ситуації вимагає перш за все осмислення її сенсу й провідних тенденцій її можливої еволюції. Одним з перших зі всією серйозністю підійшов до розв'язання цього завдання Іван Андрійович Зязюн. Маючи глибоку філософську освіту і будучи педагогом від Бога, він висунув інноваційну концепцію педагогіки добра, послідовно реалізовував її в педагогічній теорії та освітній практиці. Водночас вчений був глибоко впевнений, що в основі успіху професійної діяльності педагога лежить напружена праця. Він писав: «Працею постійно над собою – це чи не найважливіша ознака таланту, а отже, і педагогічних досягнень» [1, с. 35].

Іван Андрійович, як ніхто інший і серед його видатних попередників, і серед відомих вчених сьогодення глибоко розумів істотну значущість кожної людини. Він розглядав особистість як дійсно найвищу цінність у світі – унікальну й неповторну. Вчений був впевнений, що кожна людина несе у собі тисячолітній досвід розвитку свого роду, виду, людства у цілому й людської цивілізації. Більше того, кожний по-своєму розуміє та інтерпретує цей досвід і здійснює свій також неповторний внесок у розвиток матеріальної й духовної культури, який не може повторитися в жодній іншій людині.

Людина широкого кругозору, він рішуче підтримав ідею створення в нашому Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» спеціальної кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами. Сьогодні вона по праву і цілком гідно носить ім'я академіка Івана Зязюна. Науково-педагогічний склад кафедри у своїй дослідницькій і навчальній роботі активно розвиває ідеї вченого, бере активну участь у підготовці та організації роботи щорічної Міжнародної наукової конференції «Наукова школа академіка Івана Зязюна у працях його соратників і учнів».

До речі, його ідеї значною мірою сприяли формуванню і становленню на кафедрі наукової школи з проблем еліти і лідерства, яка сьогодні стала знаною далеко за межами України. Нам особливо імponує ціннісний підхід вченого до організації освітнього процесу та вибору ефективних і адекватних до ситуації педагогічних дій. На його глибоке переконання, сама система освіти повинна бути «виключно опочуттєвленою діяльністю планування майбутнього світу людства» [2, с. 431].

Наша плідна багаторічна співпраця згодом переросла у міцну дружбу. Вчений часто відвідував наш університет, охоче виступав перед широкою аудиторією. Його цікаві і змістовні виступи завжди з інтересом приходили послухати багато викладачів, студентів і аспірантів. Він щиро цінував, що у провідному закладі вищої інженерної освіти така істотна увага приділяється соціально-гуманітарній підготовці фахівців. Зокрема, вчений відразу зрозумів та глибоко усвідомив істотне значення розробленої науковцями університету Концепції формування національної гуманітарно-технічної еліти, підтримав її і рекомендував до активного впровадження в освітню практику.

Теплі й справді дружні відносини склалися між І. А. Зязюном і тодішнім ректором університету

Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИМ, який є яскравою Особистістю й чітко розумів масштаб Особистості видатного філософа і педагога. Зокрема, він писав, що «І. А. Зязюн вважав діяльність педагога не професією, а покликом душі і привносив у педагогічну теорію і освітню практику ціннісні, моральні та естетичні моменти» [3, с. 15].

Академікові І. Зязюну була притаманна цікава й характерна особливість. Як керівник, він був досить вимогливим, але його вимогливість гармонійно поєднувалася з доброзичливим ставленням до людей. Це забезпечувало як належне виконання завдань, що поставали перед керованими ним людьми, так і глибоке їх задоволення і добре виконаною роботою, і схваленням керівника. Його комунікативна культура стосувалася зацікавленого спілкування з будь-якою людиною – колегою чи підлеглим, вищим керівництвом чи студентом.

Іван Андрійович особливо любив чудовий куточок на узбережжі Чорного моря поблизу Алушти, де був розташований навчально-спортивний і оздоровчий табір нашого університету і де ми щорічно на початку вересня проводили міжнародні конференції. Ці конференції з його легкої руки отримали емну і змістовну назву «Кримські педагогічні читання». Вона так всім сподобалася, що відразу й без будь-яких вагань була прийнята практично одногосно.

Приємний співбесідник, він не тільки всебічно розглядав обговорювану проблему, а й цікавився думкою про неї партнера по спілкуванню. Напевне, саме про нього говорять, що талановита людина талановита у всьому. Іван Андрійович мав чудовий голос і знав десятки народних українських пісень. Згадується, як після цілого дня напруженої роботи на Кримських педагогічних читаннях теплими ночами під зоряним небом Криму ми з насолодою слухали чарівні пісні у його разом з колегами чудовому виконанні.

Сьогодні, на жаль, немає з нами Івана Андрійовича, який відійшов у вічність, а Крим з його неповторними пейзажами й ласкавим морем анексував агресор. Однак ми віримо у Збройні сили України і в нашу неминучу перемогу. Ми сподіваємось, що відновимо Кримські педагогічні читання, на яких теплим словом згадуватимемо нашого видатного Вчителя та розвиватимемо його глибокі справді новаторські ідеї відповідно до нових реалій життя та до тих нових вимог, які повоєнне суспільство висуватиме перед системою освіти.

Серед завдань освіти постануть підготовка фахівців з відновлювальних робіт, щоб швидше відновити зруйновані війною заклади освіти та охорони здоров'я, житлові будинки та об'єкти інфраструктури. Важливо посилити рівень патріотичного виховання учнів і студентів. Необхідним стає вибір ефективної стратегії розвитку країни, яка забезпечила б гідне місце України у світовій співдружності і з точки зору духовності й культури, і з позицій технологічного розвитку. Освіта ж має готувати молодь до належного виконання цих складних та відповідальних завдань й відчуття у кожного із здобувачів освіти розуміння його особистої відповідальності за їх виконання.

Література:

1. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. пос. – К.: МАУП, 2000. 312 с.
2. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: монографія. – Київ; Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. 608 с.
3. Товажнянський Л. Л. І. А. Зязюн і розвиток педагогіки вищої школи // Нацкова школа академіка Івана Зязюна у працях його соратників та учнів: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції 23-24.05.2018. – Харків: НТУ «ХПІ», 2018. С. 12-16.

Самусь Т. В.

кандидат педагогічних наук, доцент
*Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
м. Глухів, Україна*

ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧА ТА ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Проблеми енергозбереження та екологічної безпеки в агропромисловому комплексі України за останні передвоєнні роки стали найбільш актуальними на фоні інтенсифікації темпів розвитку виробництва сільськогосподарської продукції, а у період початку повномасштабного вторгнення набули стратегічного значення для забезпечення збереження й функціонування галузі в умовах відчутного підвищення цін на традиційні енергетичні ресурси та їх нестачу. Поза тим, вітчизняна сільськогосподарська продукція характеризується значною енергоємністю та високою собівартістю по відношенню до країн розвинутої Європи, що пояснюється низкою причин, серед яких виокремлюють: недосконалість технологічних рішень; якість технічних засобів виробництва; невідповідна матеріально-технічна база господарств; недотримання технологічних операцій тощо. Наразі до таких причин додалась ще одна – порушення логістичних та виробничих зв'язків між суб'єктами галузі.

За наявності вищезазначених причин, виробники сільськогосподарської продукції залишаються залежними від хімічної промисловості, яка забезпечує їх мінеральними добривами та засобами захисту рослин від бур'янів, шкідників та хвороб. Водночас

з метою отримання високих урожаїв сільськогосподарські виробники ігнорують елементарні норми й принципи екологічної безпеки, що відповідно погіршує якість продукції, зменшує потенціал відтворення орних земель та може призвести до виникнення зон екологічного лиха.

Зазначене стосується не лише галузі виробництва, а й суттєвою мірою переробки сільськогосподарської продукції рослинного та тваринного походження. Проблема екологічного забруднення навколишнього середовища з кожним роком набуває все більшої актуальності та вимагає від держави особливої уваги.

Тож наразі виникає необхідність змінювати підходи до організації сільськогосподарського виробництва, що вимагає оновлення технологічного обладнання та знарядь праці відповідно до впровадження інноваційних ресурсозберезувальних та екологічно чистих технологій.

В Україні існує значна кількість документів щодо енергозбереження та екологізації професійної освіти, серед них: Закон України «Про Вищу освіту» [1], Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки [8], Указ президента України №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [9], Рішення колегії МОН України від 27 листопада 2015 р. «Про екологізацію вищої освіти України з метою підготовки фахівців для сталого розвитку» [5], Закон України «Про енергетичну ефективність» [3], Розпорядження КМУ від 17.12.2008 р. № 1567-р «Про програми підвищення енергоефективності та зменшення споживання енергоресурсів» [6] та інші. Так, у Законі України «Про Вищу освіту» обумовлено «...формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу

життя...» [1]. А згідно Закону «Про енергозбереження» серед основних принципів державної політики у сфері енергозбереження виокремлюють: створення енергозберезувальної структури матеріального виробництва на основі комплексного вирішення питань економії та енергозбереження з урахуванням екологічних вимог, широкого впровадження новітніх енергозберезувальних технологій; популяризація економічних, екологічних та соціальних переваг енергозбереження, підвищення громадського освітнього рівня у цій сфері [3].

В. Радкевич виокремлює основні напрями удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців: формування безпечного освітнього середовища; екологізація освітнього простору; оновлення цілей і змісту освіти на засадах компетентнісного підходу; урахування світового досвіду та принципів сталого розвитку [7].

Відповідно до професійного стандарту «Педагог професійного навчання» [10] та стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня спеціальності 015 – «Професійна освіта (за спеціальностями)» [11] майбутній педагог професійного навчання повинен володіти загальними та фаховими (професійними) компетентностями, які дозволять йому розв'язування складні спеціалізовані задачі у сфері професійної діяльності та здійснювати підготовку кваліфікованих робітників. Так, з метою формування у майбутніх кваліфікованих робітників професійних компетентностей, пов'язаних із застосуванням новітніх виробничих енергозберезувальних та екологічних технологій в аграрній галузі доцільно ввести енергозберезувальну та екологічну складову до змісту освітніх компонентів загальноосвітньої та професійної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання, які здобувають освіту за освітньо-професійною програмою «Профе-

сійна освіта (Технологія виробництва і переробки продуктів сільського господарства)». Як правило, з метою формування екологічної компетентності у циклі загальноосвітньої підготовки передбачено освітній компонент «Основи екології». На його вивчення відводиться 90 годин (3 кредити), з яких 36 годин – аудиторне навантаження (18 год. лекцій та 18 год. практичних занять). Екологічна складова також передбачена у змісті окремих модулів дисциплін професійної підготовки таких як: «Агрономія», «Безпека праці в аграрному виробництві». Крім того, екологічний компонент вводитьься до змісту вибіркових освітніх компонентів «Інноваційні технології в сільськогосподарському виробництві» (представленого окремими питаннями планів за темами) і «Екологічні технології в АПК» (загальною кількістю 120 годин (4 кредити), з яких – 54 години аудиторного навантаження (28 год. лекцій та 26 год. практичних занять)).

Енергозберувальна складова професійної підготовки представлена у змісті тем освітніх компонентів «Електропривод і використання електроенергії в сільському господарстві» (під час вивчення таких тем як: «Теплові режими роботи електродвигунів», «Постачання води в сільському господарстві», «Електрообігрів у парниках та теплицях», «Освітлення сільськогосподарських приміщень»), «Експлуатація машино-тракторного парку» (під час вивчення тем: «Продуктивність машин та машинно-тракторних агрегатів», «Основи раціонального комплектування та налагоджування машин та машинно-тракторних агрегатів», «Визначення раціональної структури та складу машинно-тракторного парку»), а також під час виконання здобувачами курсової роботи з технології виробництва і переробки продуктів сільського господарства.

Як бачимо, енергозберувальна складова відображена тільки тематично у межах освітніх ком-

понентів циклу професійної підготовки. Саме тому до переліку вибіркових освітніх компонентів професійної підготовки за ОПП «Професійна освіта (Технологія виробництва і переробки продуктів сільського господарства)» нами було додано дисципліну «Енергозберігаючі технології в АПК», яка повністю спрямована на ознайомлення здобувачів освіти з сучасними енергозберезувальними технологіями, що використовуються в різних напрямках виробництва і переробки сільськогосподарської продукції.

На основі викладеного можна дійти висновку, що імплементація енергозберігаючого та екологічного компонентів у зміст професійної підготовки сприятиме формуванню в майбутніх педагогів професійного навчання «раціонального мислення», енергетичної та екологічної культури, формуванню вмінь творчо й цілеспрямовано використовувати такі знання у майбутній професійній діяльності, що базуються на принципах сталого розвитку. Це дозволить забезпечити організацію екологоорієнтованого та енергоефективного освітнього процесу майбутніми педагогами професійного навчання вже в закладах професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти.

Література:

1. Закон України «Про вищу освіту»: чинне законодавство станом на 12 травня 2022 року: Офіц. текст. Київ: Алерта, 2014. № 37–38. 2004 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20220512#Text> (дата звернення: 23.02.2023).
2. Закон України «Про освіту»: Закон № 38-39, ст. 380 від 06.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20220406#Text> (дата звернення: 27.02.2023).
3. Закон України від 21.10.2021 № 1818-IX, «Про енергетичну ефективність» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T211818> (дата звернення: 27.02.2023).

4. Концепція екологічної освіти України. Інформац. збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. М 7. С. 3–23.
5. Про екологізацію вищої освіти України з метою підготовки фахівців для сталого розвитку: рішення колегії МОН України від 27 листопада 2015 р. Міністерство освіти і науки України [офіц. сайт]. URL: <http://mon.gov.ua/about/kolegiya-ministerstva/rishennyakolegii-ministerstva.html>. (дата звернення: 27.02.2023).
6. Про програми підвищення енергоефективності та зменшення споживання енергоресурсів. Розпорядження КМУ від 17 грудня 2008 р. № 1567-р. Верховна Рада України [офіц. сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1567-2008-%F0#Text> (дата звернення: 27.02.2023).
7. Радкевич В. Екологічна складова професійної освіти в Україні. «Професійно-технічна освіта», № 4, 2016. С. 39–43.
8. Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: схвалено розпорядженням КМУ від 23 лютого 2022 року № 286-р «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки». Міністерство освіти і науки України: офіц. веб-портал. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki> (дата звернення: 27.02.2023).
9. Указ президента України № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 27.02.2023).
10. Професійний стандарт «Педагог професійного навчання»: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України 20.06.2020 р. № 1182. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ME200568> (дата звернення: 17.02.2023)
11. Стандарт вищої освіти України перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 – «Освіта /

Педагогіка», спеціальність 015 – «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» (затверджено і введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 21.11.2019 р. № 1460) (дата звернення: 17.02.2023).

Сліпчишин А. В.

доктор педагогічних наук, старший дослідник
*Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

ПОГЛЯДИ ІВАНА ЗЯЗЮНА НА ПІДГОТОВКУ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Аналізуючи унікальність педагогічної професії, І. Зязюн звернув увагу на парадокс, який полягає в тому, що до вчителя як представника масової професії ставляться дуже високі вимоги. Виконавець-педагог має виявляти і високий професіоналізм, і творчий підхід, і власну індивідуальність, і мати власну позицію, і готовність викликати враження та багато іншого. Зважаючи на складність підготовки такого фахівця в університеті, він дійшов висновку, що через структурну складність самої педагогічної творчості і високий рівень різномірності діяльності, значне число спеціалістів не належним чином підготовлені до роботи на конкретних робочих місцях (у загальноосвітній, професійній та вищій школах).

І. Зязюн зауважив, що проблема якості педагогічної освіти відноситься до розряду глобальних світових проблем [2, с. 83]. У зв'язку з цим він констатує, що: «Становлення учителя – тривалий і складний процес професійної соціалізації, в якому він послідовно

опановує предметні знання, комунікативний досвід, смислово утворювальну дію, послідовно піднімаючись до авторської педагогічної системи» [2, с. 84]. Особливістю педагогічної професії є те, що теорія лише спрямовує на вирішення професійних завдань, творчий пошук потрібно здійснювати в конкретній ситуації в середовищі, орієнтованому на педагогічні дії. Відповідно становлення педагогічної компетентності вимагає особливого навчального процесу, в якому майбутній педагог спільно з викладачем досліджує педагогічну систему, намагається самостійно ставити завдання і вирішувати їх, акцентує увагу на спосіб одержання знання, вчиться знаходити власну позицію, намагається визначити власну освітню траєкторію. У цьому ланцюжку особливе місце має займати самопідготовка до непередбачуваних ситуацій, до розвитку власної індивідуальності.

Вже у 2012 році І. Зязюн констатував, що в Україні визріла нова модель педагогічної освіти, орієнтована на розробку мережевих технологій та розвиток відповідної взаємодії. Інноваційна модель включає такі основні елементи: модель побудови нового змісту (міждисциплінарності та інтегративності в професійній підготовці); модель нової організації освітнього процесу, орієнтованого на побудову індивідуальних освітніх маршрутів; модель інноваційного включення роботодавців у процес підготовки педагога, що можна здійснити через спільні програми і реалізацію великих дослідницьких проєктів; модель інтегрування науки і освіти, орієнтовану на удосконалення освітнього процесу на основі наукових досліджень; модель інтернаціоналізації освіти, яка втілює ознаки інноваційного закладу вищої освіти [2, с. 90–91].

Високий рівень шкільної освіти визначається академізмом, що відповідає високим світовим стандартам. Саме педагог здатний підтримати його в

школі і запобігти пануванню посередності. Але це зможуть зробити, як вважав І. Зязюн, 5% обдарованих особистостей, яких потрібно знайти. Тому, щоб увійти в число престижних ЗВО Європи і світу, потрібно думати, як підтримувати і розвивати академічні показники загальноосвітньої школи і через її випускників досягати високих академічних критеріїв у закладах вищої освіти [1, с. 297]. Він наводить приклади використання в Україні методики відбору учнів загальноосвітньої школи на допрофесійному рівні різними видами профорієнтаційної роботи. Проте, незважаючи на певні успіхи у відборі педагогічно обдарованих учнів, учений констатує, що і надалі вступ на педагогічні професії здійснюється за показниками успішності, студенти дуже часто професійно не зорієнтовані та мотивовані лише на отримання диплому. І що найстрашніше – не порушується питання професійної придатності, особливо в умовах платної освіти. Тобто для педагогічної професії придатність в умовах дефіциту кадрів не є пріоритетною. І зрештою, як зауважив І.Зязюн, ще відсутній механізм відбору на педагогічні професії [1, с. 298–300].

Підбиваючи підсумки свого виступу на зборах НАПН України, І. Зязюн наголосив, що оскільки педагогічна дія не може відбуватися без практичної участі вчителя, надзвичайно важливою є педагогічна практика. Проте підвищення статусу багатьох педагогічних закладів призвело до втрати багатьох видів практики, а сама практика перемістилася на останні курси навчання. У закладах посилилась увага до теоретичної підготовки, що додатково віддалило студентів від шкільних реалій. «Такі студенти ідеально адаптуються до пізнавального конструктивізму і зовсім випускають з уваги найосновніше для вчителя — формування професійно необхідних якостей, постійний саморозвиток власної педагогічної

майстерності» [1, с. 302]. Серед пріоритетних освітніх цінностей є пошук талантів та їх підтримання, підготовка до праці у всіх видах школи, оскільки це забезпечує 90% національного доходу. Тому в традиційній системі відбору кандидатів для педагогічних ЗВО потрібні зміни, в тому числі й рання вчительська професіоналізація, а також законодавча підтримка педагога [1, с. 306].

Аналізуючи слабкі місця сучасної педагогічної професійної підготовки, І. Зязюн звернув увагу на потребу побудови єдиної системи психолого-педагогічного супроводу вчителя в процесі навчання, мета якого підвищити рівень особистісно-професійного розвитку. Він наводить напрями такого супроводу, які застосовуються у низці українських ЗВО. Водночас учений зауважує, що: «Одним з аспектів організації супроводу студентів у ВНЗ педагогічного профілю є проблема вивчення індивідуальних особливостей майбутніх вчителів і можливостей їх врахування в навчально-виховному процесі» [3, с. 16]. У цьому контексті, на думку ученого, психолого-педагогічні дослідження мають бути спрямовані, по-перше, на виявлення і оцінку найбільш значущих для педагогічної діяльності параметрів, і, по-друге, на пошук нових, досконаліших систем психолого-педагогічного супроводу. Однією з таких систем виявився коучинг, який на той час вже застосовувався у закордонній освітній практиці.

Як показав досвід педагогічних ЗВО різних країн, удосконалити навчання майбутніх педагогів можна, якщо його побудувати з урахуванням таких тенденцій: поєднання психолого-педагогічної, соціально-психологічної і соціологічної спрямованості змісту педагогічної освіти; реформування педагогічної практики; розвиток педагогічної майстерності майбутніх педагогів засобами практико-орієнтованими формами учіння; застосування інформаційних

технологій; підвищення частки самостійної роботи в процесі навчання [3, с. 18]. Врахування до вище зазначеного ще й досвіду України дало можливість І.З язюну визначити основні умови модернізації професійної підготовки майбутніх педагогів: творче використання позитивного досвіду реформування професійної підготовки майбутніх вчителів в Україні та за кордоном; розробка теоретичних моделей діяльності та особистості вчителя нового типу; розробка моделі забезпечення особистісно-професійного розвитку в процесі навчання та обґрунтування його критеріїв; виявлення сприятливих педагогічних умов ефективного реформування професійної підготовки; мобільність і варіативність у побудові індивідуальної освітньої траєкторії [3, с. 18].

Прискорений розвиток суспільства пов'язаний з прогресом знань, завдяки чому відбуваються важливі технічні та технологічні відкриття. Відповідно змінюються структура економічної зайнятості, вимоги до професійної компетентності, спостерігається зникнення традиційних професій і виникнення нових. В освітніх закладах навчальний процес зміщується в напрямі самоосвіти, найбільш ініціативні з них встановлюють партнерство з різними закладами та підприємствами, організовуючи конкретну підготовку або перепідготовку відповідно до соціальних, економічних і культурних потреб [4, с. 490–493]. І. Зязюн звернув увагу на тенденцію до зближення загальної та професійно-технічної освіти, що в свою чергу потребує опрацювання нової концепції довузівської підготовки, яка б забезпечувала, з одного боку, одержання нової загальноосвітньої підготовки, а, з другого боку, ознайомлювала б учнів з основними сферами діяльності та вводила б у професійне життя однієї з галузей. Як наслідок, актуалізувалась потреба у нового типу педагогах професійного і профільного навчання [4, с.494].

З того часу, відколи І. Зязюн висловив вище наведені думки, минуло 10-15 років. За цей час було пройдено важкий шлях модернізації педагогічної освіти, яка ще не отримала свого завершення. Суспільство пережило складний період, пов'язаний з пандемією, сьогодні воно існує в стані війни із сусідом-загарбником. Значна частина інфраструктури країни зруйнована, економіка опинилася в кризовому стані, існують проблеми з кадровим забезпеченням підприємств різних галузей. Вже сьогодні порушуються питання майбутньої відбудови країни, а значить і підготовки відповідних кадрів. У цьому контексті міркування вченого зберігають свою актуальність, значущість і є орієнтирами в організації професійної підготовки сучасного педагога, але вже з урахуванням сучасних реалій і напрацювань науковців. Сьогодні набувають актуальності кластерний підхід до організації професійної підготовки, дуальна освіта, яка здатна вирішити багато сучасних проблем країни, та коучинговий підхід у підтримці здобувачів.

Література:

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: навч.-метод. посібник. К.: МАУП, 2000. 312 с.
2. Зязюн І. А. Педагогічна професія в контексті двох парадоксів. Професійна освіта: педагогіка і психологія (Польсько-український, українсько-польський щорічник), 2012. 14 (14). С. 83–93.
3. Зязюн І. А. Учитель в тенетах Білої книги. Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. 2009. 1(3). С. 14–21.
4. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія. Черкаси: Вид. відділ ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.

Соломаха С.О.

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
*Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України,
м. Київ, Україна*

Грищенко Ю. В.

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
*Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України,
м. Київ, Україна*

**ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ
ПОГЛЯДИ АКАДЕМІКА ІВАНА ЗЯЗЮНА
У НАУКОВІЙ ШКОЛІ ІНСТИТУТУ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ
ДОРΟΣЛИХ НАПН УКРАЇНИ**

24 листопада 1993 р. було створено інноваційний науково-дослідний інститут – Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України (з 2007 р. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України). Впродовж майже двадцяти одного року цю академічну установу очолював Іван Андрійович Зязюн. Традиції педагогічної майстерності, що інтегрує проблеми філософії, етики, естетики, логіки, риторики, психології, соціальної психології, педагогіки, історії педагогіки й психології, соціології, започатковані талановитим педагогом, гідно продовжує колектив науковців Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України [2, с. 236-241].

Наукова школа доктора філософських наук, професора, академіка І. Зязюна була започаткована в 70-х роках ХХ ст. В її основу було покладено утвердження філософсько-аксіологічних пріоритетів розвитку педагогічної освіти, обґрунтування теоретичних засад і визначення перспектив розвитку індивідуальної освітньої траєкторії розвитку педагогічної майстерності вчителя дитиноцентризму в науково-освітньому середовищі. Система філософсько-педагогічних поглядів Івана Андрійовича ґрунтувалася на ціннісних пріоритетах особистісного й професійного розвитку особистості, насамперед вчителя. Відповідно відбувалося спрямування ним дослідницьких пошуків представників наукової школи в контексті утвердження принципів академічної доброчесності, єдності теорії і практики, зв'язку з життям, розвитку за індивідуальною освітньою траєкторією [1, с. 44-55].

Наукову школу педагогічної майстерності академіка І. Зязюна формують науковці, які екстраполюють ідеї педагогіки добра, культуровідповідності сучасної освіти, дитиноцентризму в науково-освітньому середовищі. Під його наставництвом захищено 92 (22 докторських і 20 кандидатських) дисертацій. Основні проблеми наукових досліджень учнів І. Зязюна спрямовані на удосконалення різних рівнів освіти; початкової, середньої, вищої, післядипломної.

Вражає глибокий гуманістичний, без перебільшення людинотворчий підхід І. Зязюна до педагогічного процесу. За його визначенням, «у педагогічній дії є два рівнозначні суб'єкти за змістовною сутністю – Людина і Людина. Вони мають створювати один одному відчуття спокою, рівноваги, благополуччя, щастя. Як це зробити, знає передусім педагог. Він має навчити цьому своїх учнів незалежно від предмета викладання. Навчити ненав'язливо, нетенденційно, мимовільно.

Навчити своєю Поведінкою, своїм Статусом, своїми Знаннями, своєю Людяністю, своєю Свободою, своєю Любов'ю, своїм Щастям, своїм Талантом. Усе це в мене було в моїй педагогічній і всякій іншій роботі» [5, с. 74]. Саме життєва позиція І. Зязюна, що ґрунтується на високій духовності, мудрості, повазі до людини, порядності й відповідальності, на його глибокій вірі в роль особистості в освітньому процесі спонукала його на створення концепції педагогіки добра [5, с. 78].

І. Зязюн вважав, що суттєву роль у педагогіці відіграють естетичні начала, які пронизують усе життя людини, її працю, побут, відносини з людським оточенням. Іван Андрійович був переконаний у тому, що мистецтво, будучи величним витвором людського духу, впливає на людину різноманітно, різнобічно збагачує її духовний світ і удосконалює її діяльність. Воно сприяє формуванню творчих здібностей особи й зміцненню її моральних позицій. Тому необхідно не лише навчити кожну людину естетично-почуттєво сприймати красу художніх творів, але й реагувати на навколишній світ згідно з естетичними нормами й ідеалами. «Важливо не приймати особистість як об'єкт естетичного впливу в стані пасивності, а формувати особистісне активне начало для постійного і неперервного, пожиттєвого естетичного самовиховання. Естетика й етика започатковують людську духовність. Завдяки їй процес освіти стає для кожної людини необхідним, бажаним і радісним. У радості людського буття найбільше виявляється свобода, бо радість – завжди добро, завжди краса, завжди творчість» [4].

Виявивши подібність педагогічної дії до мистецтва, І. Зязюн стверджував: «Саме завдяки емоційному впливу педагогічної дії забезпечується такий її результат, що зближує її з мистецькою дією, як післядія. Чим сильніше твір мистецтва вразив особистість і вплинув

на її свідомість та підсвідомість у процесі естетичного сприймання, тим більш сильною й тривалою буде його післядія» [4].

Глибоко вивчивши зв'язок майстерності вчителя й актора, І. Зязюн розробив ґрунтовну технологію розвитку педагогічної майстерності вчителя засобами мистецтва театру, цілу низку його публікацій присвячено вивченню теоретичних і практичних аспектів впливу мистецтва, театрального зокрема, на культурне становлення особистості й розвиток педагогічної майстерності педагога: «мистецтво як засіб творення особистості», «педагогіка як мистецтво», «театральне мистецтво у вимірах педагогіки», «педагогічна і акторська дія», «урок – театр одного актора» – ось неповний список наукових знахідок І. Зязюна щодо розвитку педагога-майстра, основою яких, безперечно є глибинне розуміння Зязюном-філософом значення художнього принципу побудови не тільки педагогічної дії, а життя взагалі.

Література

1. Вовк М. П. Наукова школа академіка І. А. Зязюна: аксіологічні актуалітети розвитку / М. П. Вовк, Ю. В. Грищенко // Естетика і етика педагогічної дії : зб. наук. праць / гол. ред. М. І. Степаненко ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – Київ ; Полтава, 2018. Вип. 18. С. 44–55.
2. Вовк М. П., Грищенко Ю. В., Соломаха С. О., Філіпчук Н. О., Ходаківська С.В. *Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика* : словник. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Кропивницький: Імекс-АТД, 2021. С. 236-241.
3. Зязюн І. А. (Ред.). Естетичні та етичні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів: бібліогр. покаж-

- чик. Л. Н. Штома (Упоряд.). Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2013.
4. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. та ін. Педагогічна майстерність. І. Зязюн (Ред.). Київ, 1997.
 5. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії. К.: МАУП, 2000.

Хомич Л.О.

доктор педагогічних наук, професор
*Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
м. Київ, Україна*

ІВАН ЗЯЗЮН ПРО ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ ВЧИТЕЛЯ

Професійна діяльність Івана Зязюна є яскравим прикладом служіння Україні, педагогічній науці, справі зростання авторитету вітчизняної педагогічної науки на міжнародній арені. Л. Губерський наголошує, що І. Зязюн був серед перших, хто актуалізував у нашій країні необхідність відродження й повірив у можливість становлення педагогічної майстерності як сфери наукового пізнання [8, с.15]. В. Андрущенко зазначає, що у Полтавському державному педагогічному інституті імені В.Г. Короленка майбутній академік знаходить благодатний ґрунт для розвитку теоретичних концепцій та проведення унікальних експериментів з формування педагогічної майстерності вчителя [8, с.75].

На переконання І. Зязюна, система педагогічної освіти має забезпечувати професійну підготовку майбутнього вчителя до цілісного гуманно-демократичного виховання учнів і творчого самовдосконалення власної особистості. Працюючи ректором (1975–1989 рр.)

він обґрунтував десять основоположних принципів, що були покладені в основу професійної підготовки майбутнього вчителя. Серед них: найгуманніше ставлення викладачів до студентів і студентів до викладачів за вічним, золотим правилом етики: стався до іншого так, як бажаєш, щоб свінтавився до тебе (кантівський імператив); педагог як учитель – взірць моральності для студентів, приклад для наслідування у професійному самовдосконаленні; процес навчання в Інституті – розвиток потреби на самонавчання, самовдосконалення; Інститут – центр культури міста Полтави і області: Інститут – центр гуманітарної науки з впровадженням у життя гуманістичної педагогіки А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського; педагогіка – мистецтво (К. Д. Ушинський), його творення – індивідуальний розвиток педагогічних можливостей кожного студента (формування педагогічної майстерності – А. С. Макаренко): основа духовності – Краса і Добро («філософія серця» Г. С. Сковороди), основа наукового пошуку – Істина; у поєднанні Істини, Краси і Добра відбір учнівської молоді на учительську професію за «спорідненою працею» (Г. С. Сковорода); основа конкурсних іспитів в Інституті – творча співбесіда на виявлення педагогічної обдарованості; плекання гордості кожного викладача і студента за належність до вузу, відомого у світі педагогічними талантами, постійне вболівання особистим життям і особистою творчістю за його авторитет в Україні [2, с. 107-108].

Іван Андрійович зазначав, що розвитку педагогічної освіти повинні бути притаманні: орієнтація на творче вирішення проблем соціального замовлення на підготовку вчителя; цілеспрямоване підвищення методологічного рівня викладання дисциплін у ВНЗ педагогічного профілю; розробка і використання ефективних моделей взаємодії теорії педагогіки

вищої школи і практики; формування громадянської позиції майбутнього вчителя – умінь самостійно, творчо мислити, правильно оцінювати педагогічну ситуацію, брати на себе відповідальність за результати професійної діяльності; включення усіх студентів до дослідної педагогічної діяльності [1, с. 6].

На думку І. Зязюна, «високе звання «вчитель» набуває свого справжнього змісту тільки тоді, коли воно невід’ємне від поняття “культура” [4, с. 10], що є ознакою високого рівня загального і професійного розвитку особистості, її духовного потенціалу. Оскільки вчитель – безпосередня виробнича сила суспільства, то він виконує важливу соціальну функцію – духовно відтворює людину, отже, й суспільство. Тому це не тільки професія, покликання якої трансформувати знання, це висока місія творити особистість, утверджувати людину в людині. До найважливіших складників професійної культури І. Зязюн відносить системний світогляд і модельне мислення, праксеологічну, рефлексивну та інформаційну озброєність, компетентність спілкування і управління, конкретно-предметні знання [3, с. 8].

Ефективність професійної підготовки майбутнього вчителя, на думку Івана Зязюна, перш за все визначає проблема відбору педагогічно обдарованої молоді до закладів вищої педагогічної освіти. За його твердженням, педагогічна освіта формується за трьома рівнями: допрофесійним, базовим, післядипломним. У допрофесійній підготовці, передусім, досягається глибока індивідуалізація та диференціація освітніх програм, що відповідають широті та різноманітності соціального замовлення системі сучасної педагогічної освіти. Він стверджував, що центральною ланкою допрофесійної педагогічної освіти є педагогічний клас, школа чи університет юного педагога, факультет допрофесійної підготовки та ін. Їх діяльність має

бути гнучкою й відповідати інтересам конкретного регіону держави. Предметом особливої турботи стає поєднання допрофесійної і професійної освіти, в тому числі шляхи й умови переходу майбутнього педагога з першого щабля на наступний. Педагогічні колективи мають орієнтуватися на комплексні форми педагогічної профорієнтації, спрямовані на формування цілеспрямованості особистості: інтересів, схильностей, мотивів діяльності й педагогічної дії, ціннісних уявлень про майбутню професію, педагогічного мислення. Створювати умови для виявлення і в подальшому розвитку здібностей школярів чи учнів професійних навчальних закладів до педагогічної професії, формування і самоформування елементарних загальнопедагогічних умінь та навичок. Розвиток професійно-педагогічного інтересу і педагогічних схильностей підкріплюється успіхами в практичній роботі з дітьми [6, с. 11].

Ефективність майбутньої педагогічної дії вчителя визначається змістом теоретичної і практичної професійної підготовки у закладі освіти та відповідно сформованим рівнем його педагогічної майстерності. Кристалізація концепту педагогічна майстерність, починаючи з 70–80-х років ХХ сторіччя, відбувалася в умовах гострої наукової полеміки, пов'язаної з усвідомленням шляхів і засобів перебудови педагогічної освіти як такої. Майже сорокарічний досвід уведення в навчальний план курсу «Основи педагогічної майстерності» довів, що існує реальна можливість задати професійному становленню майбутнього вчителя особистісно зорієнтований вектор, актуалізуючи у студентів потреби у професійному самопізнанні й самовихованні і стимулюючи набуття гуманістичної позиції у розв'язанні педагогічних завдань. Професійне зростання у такому випадку здійснюється в процесі освоєння техніки взаємодії вчителя з учнями у системі

«педагогічний монолог – діалог – полілог». Це навчання має на меті не лише засвоєння окремих знань та умінь як моделей діяльності, а насамперед – розвиток тих особистісних якостей майбутнього вчителя, які забезпечують професійне виконання педагогічної діяльності: гуманістична спрямованість, компетентність, розвинуті здібності до педагогічної діяльності, володіння технікою педагогічного впливу.

У Полтавському державному педагогічному інституті за ініціативи і під керівництвом І. А. Зязюна було розпочав розробку та апробацію експериментальної Програми «Вчитель». А вже у 1996 році Міністерством освіти і Академією педагогічних наук України була затверджена державна Програма «Вчитель». Програма закликала відмовитися від підготовки вчителя як у межах традиційної педагогічної парадигми «Знай свій предмет і викладай його зрозуміло», так і від її редукації: «Знай методику викладання і слідуй їй незаперечно». У Програмі «Вчитель» обґрунтовано нову парадигма: «Знай, що розвивається в твоєму учневі, зумій це забезпечити, розвиваючи самостійно свій власний педагогічний досвід і власну педагогічну творчість».

Для здійснення реформи, вважалось за необхідне, так спроектувати навчальний процес, щоб в результаті можна було отримати педагога, здатного працювати по-новому, стати суб'єктом педагогічної дії. У навчальному процесі мають формуватися: педагогічні установки, спрямовані на розвиток дитини; здібності до проектування власної педагогічної дії в конкретних ситуаціях навчально-виховного процесу; здібності до рефлексії і передачі власного педагогічного досвіду. Нові підходи до педагогічної освіти, за задумом авторів програми, повинні здійснюватись на принципах індивідуалізації, гуманізації, демократизації, широкої загально культурної орієнтації. Їх

реалізація передбачала: створення особистісно орієнтованої концепції педагогічної освіти; введення багаторівневої системи педагогічної освіти; розробку нормативно-правової бази діяльності освітніх закладів і всієї системи педагогічної освіти; оновлення змісту педагогічної освіти; розвиток структури сітки закладів неперервної педагогічної освіти [5, с. 1].

Освоєння Програми «Вчитель» здійснювалось за такими основними періодами: довузівської, вузівської і післявузівської підготовки. Довузівський характеризувався як рання орієнтація школярів на вчительську професію, відбір юнаків і дівчат на навчання до інституту; вузівський передбачав викладання студентам спецкурсу з основ педагогічної майстерності, проведення пропедевтичної практики у базових навчальних закладах і післявузівську адаптацію молодих учителів. Відповідно Іван Андрійович зазначає, що розвитку педагогічної освіти повинні бути притаманні: орієнтація на творче вирішення проблем соціального замовлення на підготовку вчителя; цілеспрямоване підвищення методологічного рівня викладання дисциплін у ВНЗ педагогічного профілю; розробка і використання ефективних моделей взаємодії теорії педагогіки вищої школи і практики; формування громадянської позиції майбутнього вчителя – умінь самостійно, творчо мислити, правильно оцінювати педагогічну ситуацію, брати на себе відповідальність за результати професійної діяльності; включення усіх студентів до досвідної педагогічної діяльності [1, с. 6].

У 1998 році Міністерством освіти України схвалено розроблену колективом науковців Інституту педагогіки і психології професійної освіти під керівництвом І. А.Зязюна Концепцію педагогічної освіти. В ній визначено основні завданнями педагогічної освіти: створення цілісної системи безперервної педа-

гогічної освіти з урахуванням вітчизняного досвіду, національних традицій і тенденцій розвитку світових освітніх систем; підготовка педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток людини як особистості і найвищої цінності суспільства; організація профорієнтаційної роботи та відбору здібної молоді для навчання у вищих педагогічних навчальних закладах; розробка і запровадження державних стандартів педагогічної освіти різних освітньо-кваліфікаційних рівнів для вищих навчальних закладів і закладів післядипломної освіти всіх форм власності; удосконалення мережі закладів педагогічної освіти, інтеграція вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації та закладів післядипломної освіти з метою створення умов для безперервної освіти педагогічних працівників; формування державного замовлення на підготовку педагогічних працівників; визначення змісту освіти для психолого-педагогічної підготовки фахівців з непедагогічних спеціальностей; сприяння просвітницькій роботі серед населення з проблем сімейного виховання, організації дозвілля молоді, здорового способу життя тощо [7, с. 2-3].

У 2011 році в НАПН України було схвалено розроблені І. А. Зязюном концептуальні підходи до розвитку багаторівневої педагогічної освіти в Україні. За його твердженням, основним методологічним і методичним орієнтиром у розвитку особистості майбутнього педагога – є ідея цілісного підходу до особистості і її формування, постійного удосконалення й оновлення концепції особистісно орієнтованого навчання і виховання. Здійснення перевірки результатів професійної підготовки майбутнього вчителя в оволодіння ним теоретичними знаннями і практичними вміннями (професійними компетенціями) забезпечується виявленням рівня готовності до педагогічної дії (за І. А. Зязюном), серед них: «рівень педагогічної дії»,

«рівень смислу», «рівень системи», «рівень авторської системи» [6, с. 7-8].

Отже, за І. А. Зязюном, головною метою педагогічної освіти має бути підготовка вчителя, який володіє необхідними творчими й професійними якостями, що дають йому змогу творити педагогічну дію для найбільш продуктивного розвитку різновидів досвіду учнів, передусім теоретичного, почуттєвого (естетичного), практичного для гармонійного особистісного розвитку кожного учня. При цьому майбутній педагог уже в процесі навчання зобов'язаний усвідомлювати, що формування особистості кожної людини можна здійснювати лише гуманістичними засобами свого предмета й власної особистості.

Література

1. Зязюн І.А. Опытно-экспериментальная работа по программе «Учитель» в Полтавском пединституте: *Методология и методы современных педагогических исследований: тезисы докладов и выступлений на XIII русско-немецком семинаре молодых ученых и аспирантов АПН СССР и АПН ГДР. Часть II.* М. 1989. С. 6-9.
2. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. Київ: МАУП, 2000. 312 с.
3. Зязюн І. Філософські проєкції освіти і освітніх технологій. *Шлях освіти.* 1996. № 1. С. 4-9.
4. Зязюн І. А. Формування особистості радянського вчителя. Київ: Т-во «Знання» УРСР, 1989. 48 с.
5. Зязюн І. А. Нові технології підготовки вчителя в Україні. *Наук. вісник Миколаївського держ. ун-ту імені В. О. Сухомлинського. Сер. Пед. науки.* Миколаїв, 2011. Т. 1, вип. 32 : Підготовка вчителя в Європі. С. 16–21.
6. Концептуальні підходи до розвитку багаторівневої педагогічної освіти в Україні. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 16 с.

7. Концепція педагогічної освіти. Київ: НПУ імені Драгоманова, 1998. 12 с.
8. Учителю учителів з любов'ю: науково-популярне видання до ювілею академіка І. А. Зязюна / за заг. ред. Н. Г. Ничкало: уклад.: Н. Г. Ничкало, О. М. Отич, О. М. Боровик. К. : Богданова А. М., 2013. 164 с.

Науково-методичне видання

ФУНДАТОР «ПЕДАГОГІКИ ДОБРА» І ДОБРОТВОРЕННЯ В ПЕДАГОГІЦІ

Збірник матеріалів
до 85-річчя з дня народження Івана Зязюна

Літературний редактор: Сергієнко Н. В.

Технічний редактор: Лев Т. С.

Підписано до друку 9.04.2023 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Bookman Old Style. Друк офсетний.
Умовн.-друк. арк. 8,86. Обл.-вид. арк. 8,80.

Видано ТОВ «Юрка Любченка»
e-mail: u19-07@ukr.net
тел. 098-444-06-68
м. Київ, просп. Берестейський, 50.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4685 від 06.03.2014